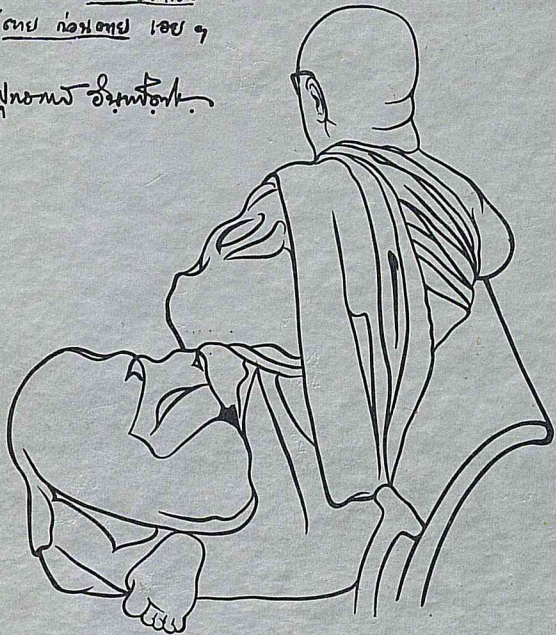

จุดหมายของการบวช

อะไรคือ

อัน ความงาม มีอยู่ตาม หมู่ชน
อัน ความดี มีอยู่ทั้ง สูง และ ต่ำ
หาก เป็น พระ สงฆ์ ก็ เป็น บวช เป็น พระ
ผู้ บวช แล้ว อยู่ ที่ ไหน ก็ ดี ๑

พุทธทาส อินท

จุดหมายของการบวช การพักผ่อนทางวิญญาณของมนุษย์ พุทธทาสภิกขุ

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ
เพื่อรักษาค้นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์
เป็นธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๕
จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

อนุไมทาค

การที่ ค่ายบรรดาต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ชรบ-
เทตาค ก็ดี, ในรูปของค่ายรอกบ หรือการบรรดาประจำตัวกัน ก็ดี,
ก็ล้วนได้รับความร่วมมือ จากสหประชาชาติ ตลอดมา คงมี
โดยที่ค้ำค้ำชีพนี้ขึ้นมาได้ ในลักษณะเช่นนี้ ข้าพเจ้า ขอ
แสดงคุณประโยชน์ และขอเสนอไมทาค ต่อทุกคน ผู้มีส่วนใน
การช่วยกันเหลือ. การอนุไมทาคนี้ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม
ของคณะ สหประชาชาติ, หรือทำกับส่วนไมทาคสหประชาชาติ และของ
ผู้ร่วมด้วยช่วยกัน.

คุณเรา ในทุกวันนี้ แม้ที่ละทีละทีความดีความงามของเรา
เมื่อเป็น การปฏิบัติ หรือ การปฏิบัติ ละเว้น แต่สิ่งนี้ได้ทำไว้โดย
การก่อน ก็ตาม ก็ยังมีอีก เป็นสิ่งที่ดีอันอนุไมทาคอยู่ด้วยในใจ
และบางทีอาจจะเป็นอย่างอื่นอันอนุไมทาค เหล่านี้ จึงเป็นไมทาค ก็
ยังได้ จึงเมื่อการอันเช่นนี้ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-
มาท แต่จริง; แล้วมีเหตุอันใดก็ตามการกระทำนี้ๆ ยัง
แต่ไม่ช้าไปเป็นประโยชน์ แต่เพื่อผลประโยชน์อันมากมาย
สักดีดอย. ข้าพเจ้า, ขออนุไมทาค เป็นอันดีในกรณีนี้ เพราะ
เหตุดังกล่าวนั้น นั้นเอง; และยังเป็น การอนุไมทาค แทน
ท่านผู้ท่าน ซึ่งหลาย ผู้ที่ล้วนได้ร่วม ประโยชน์ จากงานนี้หรือ
เหล่า นี้ จึงมีต่อไป สักดีดอย.

มนุษย์เรา จะเป็นมนุษย์อยู่ได้ ก็เพราะ กำลังประกอบอยู่
ด้วยธรรม; มิฉะนั้น จะต้องสูญ (เสีย) ความเป็นมนุษย์ หรือถึง
กับ ต่อสูญไปในที่สุด โดยไม่ต้อสงสัยอีกเลย. มนุษย์ที่ไม่ประ-
กอบอยู่ด้วยธรรม ก็ต้องประ- กอบอยู่ด้วย อธรรม เป็นธรรม-
ดา, แต่จะ จะต้องเป็น อนุมนุษย์ ในร่างของมนุษย์ ด้วย! โลก

นี่จะเป็นช่องทางใด ที่หากเป็นโลกที่ประกอบอยู่ด้วยคนมนุษย์
 ในจำนวนของคนมนุษย์ ได้มีไปเสียทั้งโลก? และแม้แต่คน
 คนหนึ่งเดียว ละได้มีไปประจบกันอะไร ที่ประกอบเขาไว้ด้วยแต่การ
 รวมกลุ่ม หากคนมีสติเท่าเทียม ไม่เป็นมนุษย์เสียทั้งไป และ
 บังคับทุกข้อ?

อันนี้คือธรรมะ ทุกๆคน แม้ละกลุ่มของช่องทาง ก็ยังมีผล
 ในอันธรรมอยู่กันเอง! แม้ธรรมะ ละกลุ่มกันบ้าง ก็ยังมีผล
 ดังว่า ธรรมะ ที่ปราศไปเสีย มีอะไร? ของคนทั้ง
 ขาด คนบางคนบางคนได้ไปเสียไป ได้เสียไปเสียกว่าธรรม
 ได้ถูกต่อ และพร้อมธรรม? ประเด็น ละกับมีคนของโลก (คน
 บ้าง) อันนี้แหละ ละธรรมละแล้ว คำ สักคนสักคนก็ได้เสีย
 เป็น โดยไม่ต่อของเสียไป.

การที่ธรรมะได้แก่คนขาด แม้โดยคนคนไปแต่ธรรมใน
 สักคนละก็ ก็ยังมีผลในอันโลกความเป็นไปของธรรม คนไหน,
 ได้ไปเสียของ; อันนี้แหละ ละของคนไปจาก ต่อกันกับคนคน
 ชัดพร้อมมีดังนี้ จากคน จากคน จากคน ในคนคนไปแต่ธรรม
 ดังคนคนคนคน เพื่อไปพร้อมมนุษย์ หรือคน ได้มีผลดังกล่าว
 แล้วนี่ ทุกประการ ๑

ผู้ทบทวน อิม.พ.พ.

ไม่ถูกผลธรรม, โศลก
 ๓ ก็นับว่า ๑๖

สารบัญ

การบวชคือการฝึกกระทำเพื่อผู้อื่น	๑
การบวชคือการพักผ่อนทางวิญญาณ	๒๖
ความว่างจากตัวกูคือความพักผ่อนทางวิญญาณ	๕๗
ความพักผ่อนในทางวิญญาณคือความหมายของนิพพาน	๘๓
ความว่างจากตัวกูคือความเต็มของสติปัญญา	๑๑๑

คำข้แจง

คนส่วนใหญ่ ไม่รู้ว่า ที่บวชๆกันนี้ บวชทำไม ? และบวชเพื่ออะไร ? แต่ก็มีกรกล่าวล้อๆ กันจนติดปากว่า “บวชหนีสงสาร บวชผลาญข้าวสุก บวชสนุกตามเพื่อน ฯลฯ” แต่ที่จริงแล้ว ข้อความที่ว่า “บวชหนีสงสาร” นี้ หากพิจารณาดูให้ดีแล้วจะเห็นว่า ถูกต้องที่สุด เพราะคำว่า “สงสาร” ก็คือ “สังสาระ” หรือ “วัฏฏสงสาระ” ซึ่งแปลว่า วนเวียนเป็นวงกลม ส่วนคำว่า “หนี” ในที่นี้ต้องหมายถึงหนีให้พ้นจากภัยของสังสารวัฏฏ์ นั้นเอง

เพราะเหตุนี้เอง ท่านจึงให้ความหมายแก่ผู้บวชว่า ผู้เห็นภัยในวัฏฏะสงสาร

ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า ภัยของสังสารวัฏฏ์ จะมีอยู่อย่างไร? และจะหนีให้พ้นได้อย่างไร ?

ในการที่จะหนีให้พ้นจากภัยของสังสารวัฏฏ์ ได้ นั้น ประการแรกจะต้องมองให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่า การที่ต้อง

วนเวียนอยู่ในวงกลมของสังสารวัฏฏ์นั้น มันทรمانอย่างไร มันแสบเผื่ออย่างไร มันถือคอคักคืดเคืองอย่างไร หากมองเห็นภัยของมันอย่างแจ่มแจ้งก็เป็นธรรมคาที่จะต้องหนีออกมาให้พ้นภัยอันนั้น

ประการที่ ๒ ในการที่จะหนีพ้นออกมาได้นั้น ไม่มีทางอื่นเลย นอกจากวิธีที่พระบรมศาสดาได้ทรงชี้แนะไว้ ซึ่งขอเรียกในที่นี้ว่า วิธี “หายตัว” หรือกล่าวโดยนัยกลับกันก็ว่า บ๊องกันอย่าให้เกิดความรู้สึกว่า “ตัวเรา-ของเรา” หรือบ๊องกัน “การเกิด” นั้นเอง ซึ่งจะได้กล่าวพอเป็นแนวสังเขป

ตามธรรมคาคนทั่วไปจะรู้สึกว่ “มีตัวเราเกิดอยู่ตลอดเวลา” แต่ถ้หากว่ได้ศึกษาตัวชีวิตของตนเองอย่างจริงจัง ถ้วการมองชีวิตในค้ำนใน ถ้วการเผ้ามองเผ้าสังเกตพินิจพิจารณาถึงความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับ “จิต” อยู่เสมอ ๆ โดยอาศัยวิธีการที่พระบรมศาสดาทรงชี้แนะไว้ ในโอกาสหนึ่งจะมองเห็นได้ว่ ความรู้สึกว่ “ตัวเรา-ของเรา” นั้น มันเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวเท่านั้น ส่วนความรู้สึก

ที่ “ว่างจากตัวเรา” นั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่เป็นพื้นฐาน. ข้อที่เรามองเห็นได้ ว่าบางขณะเช่นขณะที่เราไปเที่ยวตามป่าตามภูเขา หรือตามชายทะเล หรือขณะที่เรานั่งอยู่ในที่เงียบๆ คนเดียว เราจะรู้สึกเป็นสุขอย่างบอกไม่ถูก เพราะขณะนั้น “จิต” ไม่ถูกสิ่งใดเข้ามารบกวนปรุงแต่ง จนเกิดความอยากชนิดที่เป็นกิเลสตัณหา และจิตชนิดนี้แหละที่เรียกว่า “จิตว่าง” คือว่างจากตัวกู-ของกู

เพราะเหตุใดจิตจึงว่างจากตัวกู-ของกู ได้? ก็เพราะพื้นฐานของจิตมันเป็นเช่นนั้น ความปกติของจิตมันเป็นเช่นนั้น แต่ถ้ามืดใจมีสิ่งใดเข้ามารบกวนปรุงแต่ง จะเป็นการโลภ ความโกรธ ความหลงก็ตาม จิตก็จะหมดสภาพจากความเป็นปกติที่ว่างจากตัวกู-ของกูนั้น เป็นจิตที่วุ่นด้วยตัวกู-ของกู ทันที

และเมื่อมี “ตัวกู” เกิดขึ้น มันก็ต้องเป็นตัวกูที่เกิดเป็นทเวดาในสวรรค์บ้าง เป็นตัวกูที่ตกนรกบ้าง

มันเกิดได้อย่างไร? มันเกิดก็ต่อเมื่อธาตุหกที่ประชุมกันเข้าจนมีรูปร่างอย่างคนซึ่งมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

มันทำหน้าที่ เช่น ตากระทบกับรูป หูกระทบกับเสียง เป็นต้น (ผัสสะ) หากไม่เคยศึกษาชีวิตในด้านดังกล่าวข้างต้น มันก็จะเกิดความรู้สึกในใจเป็นพอใจบ้าง ไม่พอใจบ้าง (เวทนา) แล้วก็จะเกิดความอยากในสิ่งที่ให้ความสนุกสนาน ความอร่อย (กามตัณหา) อยากเป็นคนมีชื่อเสียง (ภวตัณหา) หรืออยากไม่เป็นในสิ่งที่ตนไม่ปรารถนา (วิภวตัณหา) อันรวมเรียกว่า “เหยื่อ” ใดอย่างหนึ่ง แล้วก็จะเกิดความยึดมั่นว่า มีสิ่งที่ถูกอยาก มีตัวตนผู้อยาก (อุปาทาน) แล้วก็เกิดอาการพร้อมที่จะทำตามความอยากนั้น (ภพ) แล้วเกิดความตั้งใจที่จะกระทำตามความอยากนั้น อันเป็นมโนกรรม หรือกรรมทางใจเกิดขึ้น ว่า “กู” จะต้องเอาให้ได้ (ชาติ)

เมื่อมีมโนกรรมดังกล่าวเกิดขึ้น มันก็ผลักดันให้เกิดการกระทำทางกาย ซึ่งเรียกว่ากายกรรม, เกิดการกระทำทางวาจาเรียกว่า วจีกรรมต่อไป เมื่อมีการกระทำ ก็จะได้ผลอย่างใจบ้างไม่ได้บ้าง ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า มันมีมูลมาจากความอยากชนิดที่เป็นกิเลสตัณหา เมื่ออยากก็กระทำตามอยาก ได้ผลตรงกับอยากบ้าง หรือไม่ได้บ้าง แต่ก็หยุดอยากไม่ได้

คงอยากอีกกระทำอีก เป็นวงกลมซ้ำแล้วซ้ำอีก. และนี่แหละ
คือสังสารวัฏฏ์ ที่กักขังปวงสัตว์ไว้ให้อยู่ในห้วงแห่งความทุกข์
ทรมานแทบจะตลอดไป

ถ้าได้สมอยาก และได้อย่างออกอย่างใจก็เกิดเป็นเทวดา
ในสวรรค์ ถ้าไม่ได้สมอยากก็จะเศร้าโศกเสียใจคับแค้นใจ
อันเป็นการตกนรกทั้งเป็น จึงมีอาการพอใจบ้าง ไม่พอใจ
บ้าง สลับกันอยู่เรื่อยไป เขาจะไม่มีโอกาสรู้เลยว่า
ทางที่จะพ้นไปเสียจากอาการสลับกันไปสลับกันมา
ดังกล่าวนั้นมีอยู่ ซึ่งได้แก่ความสงบเย็นของจิตใจ
เมื่อเขาไม่รู้ เขาก็ต้องเวียนว้ายไปตามกระแสของความอยาก
ดังกล่าวอยู่เรื่อยไปไม่รู้จักจบสิ้น

วิถีทางที่จะพ้นไปเสียจากความพอใจ ความไม่พอใจ
นั้น จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีความรู้สึกเกิดขึ้น และมองเห็น
ได้อย่างแจ่มแจ้งว่า พยายามจิตใจก็เริ่มมีอาการเร่าร้อนกระวน
กระวาย อันเป็นอาการของสัตว์นรก, มีอาการหิวกระหาย
อันเป็นอาการของเปรต, มีอาการหวาดหวั่นวิตกเกรงจะไม่ได้
ผลสมอยากอันเป็นอาการของอสุรกาย, และมองเห็นแต่เพียง

(๖)

สิ่งที่ตนอยากอย่างเดียวเท่านั้น เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเขาที่เขา
ควรจะได้ มองไม่เห็นสิ่งใดที่ดีกว่าประเสริฐกว่า อันเป็น
อาการของเศรษฐีฉฉาน.

ดังนั้น ด้วยการเฝ้ามองเฝ้าสังเกตความรู้สึกในทาง
จิตใจดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่าพออยากเท่านั้น จิตใจก็เริ่ม
ตกนรกแล้ว คือเป็นสัตว์นรก, เปรต, อสุรกาย, เศรษฐีฉฉาน
อันเป็นอบายภูมิทั้ง ๔ เท่านั้นในขณะนั้น. พอลงมือ
กระทำอาการดังกล่าวก็จะเพิ่มขึ้นจนใจสั่นตัวสั่นทีเดียว ทั้งนี้
พอได้ผลสมอยากก็จิตใจจนเนื้อเต้น เกิดอาการเมาในสิ่งที่ตน
ได้นั้น ถ้าไม่ได้ผลสมอยากก็เศร้าโศก มีอาการไม่พอใจ
เกิดขึ้น แต่แล้วทั้งได้ผลสมอยาก ไม่ได้ผลสมอยาก มันก็
ทำให้หยุดอยากไม่ได้ คงอยากอีก กระทำอีก ดังกล่าวแล้ว

ผู้บวชทุกท่านจะต้องรู้จักภัย และมองเห็นภัยดังกล่าว
นี้อย่างชัดเจน แล้วพยายามหนีมาให้พ้นจากภัยดังกล่าว
ซึ่งจะเห็นได้ด้วยการมองเห็นภัยหรืออันตรายดังกล่าวประการ
หนึ่ง. อีกประการหนึ่ง เมื่อมองเห็นภัยดังกล่าวอย่าง
แจ่มแจ้งแล้ว ก็ต้องระวังตอนการกระทบ ระหว่างตากับ

รูป หูกับเสียง เป็นต้น (ผัสสะ) พยายามหยุดเสียเพียง
 แค่นั้น ก็จะไม่เกิดปัญหาใดๆเลย หากมันเลยไปเป็น
 ความพอใจไม่พอใจ (เวทนา) ก็พยายามหยุดตรง
 เวทนานี้อีกทีหนึ่ง หากหยุดเสียได้ ความทุกข์ทรมาน
 ก็จะไม่มีโอกาสเข้ามาครอบงำจิตได้เลย แต่ถ้าเวทนาปรุง
 เป็นคันธหาแล้วไม่มีทางจะหยุดได้ มันจะต้องเกิดความอยาก
 -กระทำตามอยาก- ได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลบ้าง - แต่ก็คงอยากอีก
 -กระทำอีก-วนเวียนเป็นวงกลมซ้ำแล้วซ้ำอีก อันเป็นความ
 ทุกข์ทรมานถึงกล่าวแล้ว.

ดังนั้น จึงเห็นได้อีกว่า จิตที่ประกอบด้วยอวิชชา
 อันเป็นความโง่เขลาอันก็คือ ไม่รู้ว่า พออยากชนิดที่เป็น
 กิเลสคันธหา มีโลภ โกรธ หลง เป็นต้นนั้น ไม่รู้หรือมองไม่
 เห็นว่าเป็นของร้อนเป็นความทรมาน หากยังไม่รู้อยู่ตราบใด
 ก็ยังเป็นความโง่เขลาอยู่ตราบนั้น. แต่ถ้าเมื่อใดมองเห็นว่า
 ความอยากชนิดถึงกล่าวเป็นของร้อน แม้จะได้ผลสมอยาก
 เกิดความพอใจในการกระทำของตน จนรู้สึกว่าได้สนุกได้
 อร่อยตามใจอยากก็ตาม ก็ยังมองเห็นได้ว่าเป็นของร้อนอยู่

นั้นแหละจึงจะเรียกว่า ความโง่เขลาค่อยๆ ลดลง เท่าที่จะเห็นได้แจ่มแจ้งเพียงใด.

และตรงนี่เองจะเป็นเงื่อนไขอันหนึ่งให้มองเห็นได้ว่า จิตตามสภาพปกติธรรมดาอันนั้น มันว่างจาก “ตัวกู-ของกู” ส่วนความอยากอันเป็นกิเลสมี โลก โกรธ หลง เป็นต้นนั้น มันเป็นเพียงแขกอาคันตุกะที่ขึ้นมาบนบ้านเรือนเรา เป็นครั้งคราวเท่านั้น ดังนั้นการที่จะไม่ให้ความโลภโกรธหลงเป็นต้นนั้นเกิดขึ้น ก็เพียงเฝ้าระวังตอนการกระทบระหว่างตากับรูปเป็นต้น อย่าให้เวทนาปรุงค้นหาเท่านั้น จิตก็จะว่างอยู่เองปกติอยู่เอง ตามธรรมชาติธรรมดาของมัน (สัมมาทิฏฐิ) เมื่อมองเห็นดังกล่าว จิตก็จะโน้มไปเองที่จะดำรงจิตให้อยู่ในสภาพอย่างนั้น อันเป็นความใฝ่ฝันที่ชอบ หรือถูกต้อง (สัมมาสังกัปป) และเมื่อมองเห็นดังกล่าว การพุดจา การประกอบการณ์ การเลี้ยงชีวิต ก็จะเป็นไปแต่ในทางไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น (สัมมาวาจา สัมมา กัมมันโต สัมมาอาชีโว) แล้วก็จะพยายามดำรงจิตให้ว่างอยู่เสมอ ด้วยการเฝ้ามองเฝ้าสังเกตความรู้สึกต่าง ๆ

ที่เกิดขึ้นครอบงำจิตอยู่เสมอ แล้วบดบังกันอย่าให้วุ่น จิตก็ว่างจนชินเป็นนิสัย (สัมมาวาโย) และในขณะที่เดียวกันก็มีสติที่รู้อยู่เสมอถึงสภาพจิตที่ปกคลุมมันว่างอยู่เองตามธรรมชาติ (สัมมาสติ) และในขณะที่เดียวกันก็ตั้งใจมั่นคงที่จะดำรงจิตให้อยู่ในสภาพปกติ คือเป็นจิตว่างอยู่เสมอ (สัมมาสมาธิ)

เมื่อมองเห็นจิตที่อยู่ในสภาพปกคลุมมันว่างจาก ตัณหา-ของกู มากขึ้นเท่าใด ก็จะมองเห็นว่า ตัณหา-ของกู ที่มันเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวนั้น มันเป็นเพียงภาพลวงตาหรือมายา มันจึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน (อนิจจัง) มันตั้งอยู่ในสภาพอย่างนั้นไม่ได้ จะต้องสลายไปในที่สุด (ทุกขัง) และเพราะเหตุดังกล่าว มันจึงไม่ใช่ตัวตนของใคร (อนัตตา) มากขึ้นเท่านั้น

หากมองเห็นแจ่มแจ้งมากขึ้นเท่าใด ความยึดมั่นว่า ตัณหา-ของกู จะลดลงยิ่งขึ้นเท่านั้น มันจะลดลง ๆ และหมดไปในที่สุด.

ดังนั้น ข้อความที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้มี :- การบวช คือการฝึกกระทำเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อความว่าง. นี่ก็คือการ

คำรังจิตให้ว่างจาก ตัณฺหฺ-ของกู นั้นเอง ด้วยอุบายที่ว่าทำงาน
 เพื่อผู้อื่น ไม่ทำเพื่อตนเอง ซึ่งตรงกับข้อความในคัมภีร์
 ของฝ่ายคริสเตียนที่ว่า “การรับใช้ผู้อื่นคือการรับใช้พระ
 ผู้เป็นเจ้า” ^๕ ทั้งนี้เพราะหากทำงานเพื่อตัว มันเป็นการ
 ส่งเสริมให้ตัณฺหฺ-ของกูใหญ่ขึ้น ๆ มันจะเพิ่มให้เกิดความโลภ
 ความโกรธ ความหลง มากขึ้น ๆ ดังนั้น จึงต้องมีอุบาย
 ให้ทำงานเพื่อผู้อื่น จิตจะได้กลับมาอยู่ในสภาพปกติที่ว่างจาก
 ตัณฺหฺ-ของกู ได้ง่ายขึ้น.

ที่ว่า “การบวช คือการพักผ่อนทางวิญญาณ” ก็คือ
 เมื่อจิตอยู่ในสภาพปกติว่างจากตัณฺหฺ-ของกู นั้น มันเป็นการ
 พักผ่อนทางวิญญาณ คือทั้งกายทั้งจิตที่เดียว เพราะไม่ต้อง
 กระหืดกระหอบ ฟุ่ ๆ แฝบ ๆ ไปตามความพอใจ ไม่พอใจ
 มันจึงเป็นการพักผ่อนอย่างยิ่ง

“ความว่างจากตัณฺหฺ คือความพักผ่อนทางวิญญาณ”
 นั่นก็คือสามารถคำรังจิตให้ว่างจากตัณฺหฺ อันเป็นสภาพปกติ
 ของจิตไว้ได้นั่นเอง มันก็เป็นความพักผ่อนทางวิญญาณ
 ทั้งนี้

“ความพักผ่อนในทางวิญญาณ คือความหมายของนิพพาน” นี้ก็คือเมื่อจิตอยู่ในสภาพปกติที่ว่างจากตัวกู—ของกูแล้ว มันก็คืออยู่ในสภาวะสงบ เมื่อสงบมันก็จะเย็นแสนที่จะเย็น อันเป็นความหมายของนิพพาน

“ความว่างจากตัวกู คือความเต็มของสติปัญญา” นี้ก็คือ เมื่อว่างจากตัวกูที่เป็นมายาคังกล่าวแล้ว มันจะเป็นเสมือนหนึ่งขึ้นไปอยู่บนยอดภูเขาสูง ย่อมมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง ไม่ถูกลวงค้ำยของเป็นคู่อีกต่อไป ไม่มีได้—เสีย, บุญ—บาป, สุข—ทุกข์, นรก—สวรรค์, พอใจ—ไม่พอใจ เป็นต้นอีกต่อไป. เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจะทำงานไปตามหน้าที่ที่ควรทำ จะไม่กระทำไปในทางให้ตนเองเดือดร้อน ผู้อื่นเดือดร้อน เพราะเขาไม่เห็นแก่ตัว นี่คือประโยชน์ของสติปัญญา

“ความไม่ยึดมั่น ถือมั่นเป็นสติปัญญาสุกยอด” นี้ก็คือเมื่อหมดความยึดถือในสิ่งที่เป็นของหลอกหลวง เป็นตัวกู—ของกูแล้ว ผู้นั้นจะเคลื่อนไหวหรือกระทำอะไรก็ตามจะเป็นกิริยาไปหมด แล้วจะเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกมากที่สุด

ซึ่งเราจะเห็นได้จากพระประวัติของพระบรมศาสดา และ
ศาสดาทันทีหลาย นั้นเพราะท่านมีสติปัญญาสยอคนนั่นเอง.

ข้อความละเอียด ท่านจะทราบได้จากหนังสือเล่มที่
ท่านถืออยู่นี้

กัวยเหตุ^๕เอง คณะ ผ.ช.ป. จึงจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อ
ช่วยร่นระยะเวลาการศึกษาค้นคว้าของผู้บวชทุกท่าน ซึ่งสรุป
ได้ว่า อยู่ที่ความว่างจากตัวกู้อย่างสิ่งเดียวเท่านั้น

คณะ ผ.ช.ป. ขอกราบแทบเท้าอนุโมทนาแก่ท่านนัก
บวชทุกท่าน ที่ใช้ชีวิตอย่างเบาบางจากความเห็นแก่ตัว หรือ
หมกความเห็นแก่ตัว เพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกเป็นอย่างสูง

คณะ ผ.ช.ป.

๕/๑-๒ ถนนอัมรินทร์ ก.ท. ๒

จุดหมายของการบวช
การพักผ่อนทางวิญญาณของมนุษย์

การบวชคือการฝึกกระทำเพื่อผู้อื่น

พุทธทาสภิกขุ

ณ สวนโมกขพลาราม วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๑๒

พระพุทธเจ้าท่านจะไม่นั่งพูดบนหินอ่อน หรือบนอาคารที่หรูหรา. ธรรมเทศนา หรือพระสูตรส่วนมาก พูดกันที่ไหนก็ได้ แล้วแต่มันจะมีชนวนให้พูด มันมีอะไรที่สะดุดใจที่ไหนท่านก็พูดเรื่องนั้นไปเลย. พระสูตรหรือคำสอนทั้งหมดเกิดขึ้น เนื่องจากท่านพูดตามที่ต่าง ๆ และก็ไม่มีเคยมีพูดกันอย่างเป็นพิธีรีตองในห้องปาฐกถา, หรือในอาสนะที่สวยงาม. ที่เราพูดกันที่หน้าตึกนั้นมันก็ยังไม่ใช่รูป, แต่ว่าที่แรกที่ได้พูดที่นั่นก็เพื่อฉลองน้ำใจของคนที่เสียเงินสามหมื่นบาท; ตรงหน้ามุขบันไดนั้น เขาเสียเงินไปสามหมื่นบาท ค่าหินอ่อนค่าหินขัด ก็เลยใช้ที่ตรงนั้นพูดบ้าง ให้คนที่ออกเงินได้บุญ. ที่นั่นไม่ใช่แบบของเรา ซึ่งเป็นภิกษุ บรรพชิต หรือสันยาสี กินอยู่กลางดิน หรือกลางพื้นดิน. ดังนั้นเราจึงเปลี่ยนไปเป็นอย่างนี้เสียบ้าง แล้วก็ให้มากหน่อย.

ผมบอกพวกที่มาที่นี่ ทั้งฝรั่งทั้งไทยว่า แม้ว่าเราอยู่ที่นี้ มา ๒๐ กว่าปีแล้ว มีอาคารมีอะไรอย่างนี้ แต่การเป็นอยู่ยัง สงวนไว้ให้เป็นแบบพักแรมอยู่เสมอ คือ Camping Life, พักแรมชั่วขณะทีนั้นคืน-ทีนั้นคืน. จึงขอให้รู้ไว้ว่าเรายังมั่นคง ในชีวิตแบบ “พักแรม,” การเป็นอยู่แบบพักแรมอยู่เสมอ ดังนั้นอย่าไปทำอะไรให้มันเหมือนกับคนที่เขาอยู่บ้านเรือน มีนั่นมีนี่ อย่างนั้นอย่างนี้ แขนวนั้นแขนงนี้, นั่นมันเป็นเรื่องบ้านเรือน. โดยเฉพาะพวกที่อยู่ทางจันทน์หลังเขา ซึ่งเป็นที่ที่กำหนดไว้สำหรับการอยู่ตามแบบนั้นโดยเฉพาะ; ส่วน จันทน์หน้าก็เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เพราะเป็นที่รับแขก. ในเรื่อง “พักแรม” อยู่เสมอนี้ดี ฉะนั้นที่เราพูดกันอย่างนี้ ที่นี้ ตรงนี้ ก็ให้ถือว่า เสมือนพูดในขณะที่กำลังเดินทาง ไกลไปตามตำบลต่างๆ สะดวกที่จะนั่งพูดนั่งคุยกันตรงไหน ก็ใช้ที่นั่น อย่างนั้นแหละดี.

สำหรับเรื่องที่จะพูดวันนี้ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระใหม่ โดยเฉพาะ แล้วก็ไม่รู้ไม่ชี้กับพระเก่า ไม่นึกถึง; เพราะเรา เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องพูดกับพระใหม่ ให้เป็นการปลอดภัย, ฟังให้ดี ๆ, ให้เป็นการปลอดภัยไปตั้งแต่แรก เรียกว่าเรื่องรีบ

คำวน เรื่องรับคำวนที่จะต้องพูด นี้ผมอยากจะเรียกว่า ทาง
ธรรม คือเป็น *เรื่องรับคำวนทางธรรม*.

ตอนนี้มาถึงเรื่องรับคำวนทางวินัยก่อน: พอเราบวชพระ
กันเสร็จในอุโบสถนั้น ก็มีเรื่องรับคำวนทางวินัย รับบอกกัน
ทันที; คือเรื่องอนุศาสน์ ๘ ซึ่งเป็นเรื่องรับคำวนทางวินัย:
ได้แก่เรื่อง อกรรมกิจ ๔ ที่ทำเข้าไม่ได้, ทำแล้วก็ล้มละลาย
หมด ในความเป็นภิกษุทางวินัย. เหมือนที่บอกแล้วในวั
นบวชนั้น เรื่องเมถุนธรรม เรื่องอทินนาทาน เรื่องฆ่ามนุษย์
เรื่องอวดอุตริมนุสญ์ธรรม เหล่านี้เป็นเรื่องรับคำวนทางวินัย
เป็นเรื่องที่ทำไม่ได้. แล้วอีก ๔ เรื่องก็คือ: เรื่องรับคำวน
เพื่อให้เกิดความแน่ใจ ความเบาใจ ว่าอย่ากลัวอด อย่ากลัว
ไม่มีอะไรจะนุ่งห่ม จะอยู่จะกิน จะใช้ จะรักษาโรค; ให้
แน่ใจเสียว่า จะกินอาหารที่ได้มาจากชาวบ้าน, นุ่งห่มผ้าที่เขา
ทัก, อยู่โคนไม้. เมื่ออยู่โคนไม้ได้ ก็ไม่มีปัญหาว่าจะมีกฐิ
อยู่หรือไม่. เรื่องยาแก้โรคนั้นก็ใช้ของที่มันง่ายที่สุด ที่จะหา
ได้สำหรับสมัยนั้นก็คือเภสัชกลางบ้าน ที่ปรุงขึ้นด้วยน้ำมูต
เขาเรียกว่าเภสัชทัวไป จนกระทั่งอนุญาตไว้ว่าไม่ต้องประเคน
มูต กูต ถ้ำ ถิน. มูต กูต ขี้ถ้ำ ถิน สี่อย่างนี้ ไม่ต้อง

ประเคน ให้ชวนชวามาใช้บำบัดโรค. มุกก็คือปัสสาวะที่
ใช้เป็นยา, กุกก็คืออุจจาระจะเป็นอุจจาระสัตว์ หรืออะไร
ก็สุดแท้, แล้วก็ขี้เถ้า แล้วก็คิน; นี้อยู่ในเภสัชที่เรียกว่า
ของภิกษุ รวมความหมายอยู่ในคำว่า ปุติมุกตฺเภสชฺช.

เราก็เลยเบาใจ เป็นอิสระทันที เมื่อเรารู้สึกว่าเราไม่
ต้องกลัว ในการที่เราเปลี่ยนชีวิตมาในแบบที่ไม่ต้องกลัวว่า
จะไม่มีข้าวกิน จะไม่มีเครื่องนุ่งห่ม หากินอย่างขอลาน นุ่งห่ม
ผ้าที่เขาทิ้ง อยู่โคนไม้เป็นที่สุก; ไม่มีอะไรก็อยู่โคนไม้,
สำหรับยาแก้โรคนั้นใช้ไปตามบุญตามกรรม ตามที่ชาวบ้าน
เขามีอยู่มาแต่โบราณ, อาศัยความเข้มแข็งความทรหดอดทน
หรือความต้านทานในร่างกายนี้ยังใช้ได้ อย่าไปหวังว่าจะได้
ยาแพง ๆ อร่อย ๆ; ทั้งหมดนี้เรียกว่า *เรื่องรับถ้วนทางวินัย*.

อนึ่ง, วันนี้ผมจะพูด *เรื่องรับถ้วนทางธรรม* สำหรับ
ภิกษุใหม่ด้วย, คำว่า *รับถ้วน* มันก็บอกอยู่ในตัวแล้วว่า
สำหรับผู้ที่ยังไม่รู้ว่าเรื่องใด ควรถือว่าเป็นเรื่องรับถ้วน.
สำหรับ *เรื่องรับถ้วนทางธรรม*นี้ คุณจะไม่พบในหนังสือ
ตำรับตำราก็ได้ เพราะว่าเขาไม่นิยมพูด ไม่นิยมเขียน
แต่ความจริงมันสำคัญมาก; เพราะว่า เมื่อบวชเข้ามาแล้ว

มันต้องมีการตงตันทถูกตอง, ที่เป็นรากฐานที่ถูกตอง; มิฉะนั้นเราจะเสียใจทีหลังว่า เราไม่ได้ทำให้ถูกตองมาตั้งแต่ วินาทีแรก หรือวันแรก; ก็น่าเสียดาย.

ความที่ไม่ถูกตองมาตั้งแต่ที่แรกนั้น มันทำให้รากฐาน เลื่อนลอย ในที่สุดอาจจะแกว่ง, แกว่งไปจนเป็นเรื่องที่ไม่ถูก ตอง. ที่นี้เรื่องมันมากนัก เรื่องต่าง ๆ ถ้าจะเอาโดยรายละเอียดมันมากเรื่องนัก เราจึงอยากจะเลือกเอาเพียงเรื่องเดียว แล้วกินความทั่วไปหมดทุกเรื่อง. ในที่สุด มันก็เป็นเรื่องสรุป ของสิ่งที่เราเรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์ ธรรมปาฏิโมกข์ที่พูด อยู่เป็นประจำตั้ง ๒-๓ ปีมาแล้วที่บันไดตึกนั้น

สำหรับเรื่องธรรมปาฏิโมกข์ทั้งหมด ไม่ว่าคราวไหน ครังไหน มันก็เป็นเรื่องทำลายตัวกูของกู นั้นแหละ เป็นเรื่องสำคัญ. เพราะฉะนั้นเมื่อเราพูดถึงเรื่องริบควันใน ทางธรรมะแล้ว มันก็ไม่มีอะไรนอกจากเป็นการทำลายความ ยึดมั่นถือมั่น เรื่องตัวกู ของกูนั่นเอง. แต่มันมีปัญหายุ่งยาก มากตอนนั้น ที่ว่าทุกหนทุกแห่ง หรือพระมหาเถระ ผู้มี อำนาจ ท่านห้าม ไม่ให้เอาเรื่องทำลายความยึดมั่น เรื่องตัวตนนี้มาสอนพระใหม่, แทบทุกหนทุกแห่งเขา

ห้ามกันอย่างนี้ ว่าจะไม่ให้เอาเรื่องสูงสุดที่เขาสมมุติเรียกว่า
 โลกุตตระ เรื่องหลุดพ้น เรื่องทำลายความยึดมั่นถือมั่นซึ่ง
 เป็นเรื่องสูงสุดเอามาสอนพระใหม่. แต่เรามันเห็นด้วย
 ไม่ได้ เราเห็นว่ามันไม่มีเรื่องไหน มันมีเรื่องเดียว
 จะเป็นพระใหม่หรือพระเก่าก็ตาม มันมีเรื่องเดียว คือเรื่อง
 หาวิธีทางใดทางหนึ่งตามความเหมาะสมแก่ฐานะของตน แล้ว
 ทำลายความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่ของกูนี้; แม้พระใหม่บวช
 เข้ามาใหม่ ๆ ทำไม่ได้มากก็จริง แต่มันก็ต้องมีความถูกต้อง
 คือตรงจุด, ต้องมีความตรงจุด ถูกต้องในเรื่องนี้.

การทำลายความยึดมั่นถือมั่นนี้ มันมีได้หลายระดับ
 เหมือนกัน เราจะเอาตั้งแต่ระดับที่อาจจะประพฤติกได้แม้พระ
 ใหม่ ก็จะเป็นการตั้งต้นที่ตรงจุด แล้วก็ถูกต้อง รวดเร็ว,
 คุ่มกับที่ว่ามีโอกาสบวชเพียงสามเดือน. ถ้าจะให้ไปเรียน
 อย่างที่เขากำหนดไว้, เรียนธรรมะเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วก็
 เรียนคิหิปฏิบัติในเดือนสุดท้ายนั้น อย่างนั้นผมไม่เห็น
 ด้วย, แต่ไม่ต้องออกชื่อ เดี่ยวจะเป็นการกระทบกระเทือน.
 ถือเสียว่าคิหิปฏิบัติอย่างนี้ บางคนก็มีอยู่แล้ว แล้วไปอ่าน
 เขาเองก็ได้ไม่ต้องมาพูด มาเรียนมาอะไร ให้เสียเวลาที่มีค่า.

อย่างที่เราบวชเพียงสามเดือนนี้ ต้องถือว่าเป็นเวลาที่มีค่า เป็นทองคำ ถ้าไปเรียนเรื่องที่มีมันไม่จำเป็น ก็น่าเสียดาย; ฉะนั้นจึงมีความเห็นว่า พวกบวชเพียงสามเดือนนี้ต้องรีบเรียน เรื่องไมยคมมถอมม นนแหละโดยตรง แล้วยกให้พอเหมาะสมแก่ระดับ.

คำว่า “เรียน” ในที่นี้ ไม่ใช่หมายความว่าเรียนอ่านแต่อย่างเดียว, มันเป็นการเรียนทำ, เป็นการเรียนกระทำ. ให้ถือไว้เป็นหลักว่า: ในพุทธศาสนา เมื่อพูดว่าศึกษาหรือเล่าเรียน เขาหมายถึงการกระทำทั้งนั้น. การกระทำลงไปเลยนั้นแหละคือการเล่าเรียน ฉะนั้นเราต้องถือโอกาสทำเลย โดยไม่ต้องเรียนชื่อเรียนเสียง หรือเรียนทฤษฎีอะไรกันมากนัก; ให้รีบตั้งต้นเสียเลย ในการกระทำที่ว่านี้ โดยมีหัวข้อง่ายๆว่า : เมื่อก่อนบวชจนกระทั่งวันบวชนี้ ทำอะไรๆ เพื่อตัวเองทั้งนั้น; แต่พอบวชเข้ามาแล้วอย่างนี้ ต้องเปลี่ยน เปลี่ยนอย่างกลับหลัง ต้องทำอะไรๆ เพื่อไม่ใช่ตัวเอง, จะเรียกว่าเพื่อความว่างก็ได้ แต่ว่าฟังมันสูงไป; ถ้าเรียกว่า เพื่อผู้อื่น มันค่อยยังชั่ว. แต่ถ้าเพื่อผู้อื่นมันก็เปรียบได้ว่า ไม่ใช่เพื่อตัวเองอยู่เหมือนกัน. ฉะนั้นนับตั้งแต่บวชเข้ามาแล้วนี้ เราต้องเปลี่ยนกลับ

หลัง, ตรงกันข้ามในข้อที่ว่า **เคยทำเพื่อตัวเองนี้** จะ **ต้องเปลี่ยนเป็นทำเพื่อผู้อื่น**; เมื่อก่อนนี้ มีอาชีพกัน ตาม ความสามารถของตนๆ หาเงินหาซื้อสิ่งหาอะไรก็ตาม มัน **เพื่อตัวเอง**ทั้งนั้น; เพื่อผู้อื่นก็แต่ปากเท่านั้น, ที่จริงมันก็เพื่อ **ตัวเอง** หาเงินไว้ให้มาก; อย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องของฆราวาส มันก็อยู่อีกส่วนหนึ่ง หรือว่าอย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องที่แล้วไป **แล้ว**; เดียวนี้พอเข้ามาในการบวชนั้นมันก็ต้องตรงกันข้าม. **นี้หัวข้อใหญ่มีอย่างนี้.**

ก่อนไปตลอดเวลา ก็ต้องทำทุกอย่างไม่ใช่เพื่อตัวเอง พุคตามภาษาธรรมดาก็ให้ทำเพื่อผู้อื่น เพื่อสิ่งอื่น เพื่อส่วน **รวม** เพื่อศาสนา เพื่ออะไรก็ตาม; **แล้วในระดับที่สูงสุด** ก็เพื่อความว่าง, ทำด้วยจิตว่าง เพื่อความว่าง ว่างจากตัว ว่างจากของตัว; **นี้แหละคุณจะต้องเข้าใจมันเป็นเบื้องต้น** เป็นวันแรก เป็นบทเรียนข้อแรก เป็นการพูดกันครั้งแรก **นี้คือเรื่องรีบด่วน.**

ที่จริง งานก็ยังคงมีให้ทำ แม้ว่าเราได้อยู่ในสภาพ **อย่างนี้** หรือแม้ที่สุด แต่กำลังเดินทางอยู่กลางทาง มันก็มี **งานทำ** ถ้าอยากทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์. อย่างเราเดินทางไกลนี้ **พบศาลาเข้าหลังหนึ่ง** นั่งพักร้อน ก็ช่วยรักษาความสะอาด

ทำความสะอาด ทำความเรียบร้อย ทำอะไร, ก็เพื่อผู้อื่น
 ทั้งนั้น เสร็จแล้วเราจากไป. สำหรับที่นี้อยากจะให้มีชีวิตแบบ
 “พักแรม” แต่ก็ยังทำอะไรได้, ที่ไหนกินอาหารได้ ที่นั้น
 มันทำงานได้, ก็มีการทำงาน แล้วก็เพื่อผู้อื่นซึ่งไม่ใช่ตัวเอง;
 แล้วในที่สุดในระดับสูงสุดก็เพื่อความว่าง ซึ่งไม่ใช่เรา
 เองหรือไม่ใช่ใครด้วย คือไม่ใช่เพื่ออะไรทั้งหมด.

เมื่อพูดอย่างนี้ ฟังดูมันคล้ายกับเรื่องสูงสุดเลยคือเรื่อง
 นิพพานไปเลย. มันก็จริงเหมือนกัน แต่มันปฏิบัติได้ แม้
 ในหมู่คนที่ยังเป็นฆราวาสด้วยซ้ำไป. ฆราวาสนั้นมัน
 ยากที่จะทำเพราะมันมีอะไรผูกมัดมาก เหมือนที่เป็น ๆ มาแล้ว
 ก็ปรากฏอยู่แล้วว่ามันทำไม่ได้. ถือกั้นว่าทำไม่ได้ หรือทำได้
 น้อยเต็มทีที่จะทำเพื่อผู้อื่น หรือทำเพื่อความว่าง มันทำได้
 น้อยเต็มที; เพราะมันไม่เป็นอิสระแก่ตัว. หนีพามาเป็น
 นักบวช ก็เป็นอิสระเหมือนกันกับนักแต่บิก บินไปไหน
 ก็ไปได้, แล้วก็เป็นการสละหมด. ตอนนักบวชอยู่นต้อง
 เป็นการสละหมด; ขอบอกให้รู้ไว้ จะเป็นลูกหรือเป็นเมีย
 หรือเป็นทรัพย์สมบัติ เป็นบิดามารดาอะไรก็ตาม, ความหมาย
 ของคำว่าบวช คือสละสิ่งเหล่านั้นหมด. ไม่ใช่เรื่องทารุณ
 หรือโหดร้ายต่อใคร แต่ว่าการบวชมันหมายความว่าอย่างนั้น

เดี๋ยวนี้เราเป็นคนฟรีจากความผูกพัน เป็นอิสระจากความผูกพัน ดังนั้นมันต้องทำอะไรได้มาก อย่างตรงกันข้ามจากเมื่อก่อนบวช.

ถ้าเราถือว่าบวชสามเดือน มันก็เป็นการแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า มันเป็นการฝึกหัด, เป็นการฝึกหัด ขั้วบวชสามเดือน เป็นการเรียนบทเรียนใหม่บทหนึ่ง, จะเน้นมันต้องไม่เหมือนกับที่ไม่ได้บวช. ถ้ามันเหมือนกันแล้วมันจะมีประโยชน์อะไร ในการที่มาบวช, นับว่าบวชการ. ดังนั้นจึงต้องมีบทเรียนใหม่ ชนิดที่ไม่เหมือนกัน ชนิดที่ตรงกันข้ามเลย.

ทีนี้ จะมีประโยชน์อะไร? มันมีประโยชน์มาก แล้วจำเป็นด้วย เพราะว่าที่เราทำเพื่อตัว ทำด้วยความเห็นแก่ตัวนั้นมันมากนัก มันมากเกินไปทั้งนั้น; อย่างที่คุณมีครอบครัว มีการงาน มีอะไร แล้วมาบวชนี้ มันยังแสดงชัดเลยว่า มันมากเกินไป. ส่วนที่เป็นหนุ่มยังไม่มีครอบครัวมันก็เห็นอยู่ว่าตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งหนุ่มมันก็ล้วนแต่ทำเพื่อตัวเองทั้งนั้น ไม่เคยทำบวชเรียนเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อสละออกไป เพื่อว่างเลย; เราจึงเป็นผู้ขาดความรู้ในส่วนนี้ แล้วก็เกินมาก ในความรู้ส่วนที่เห็นแก่ตัว. ความรู้ฝ่ายที่จะทำเพื่อตัวนั้น

มันเพื่อ หรือเกินมากไป ฉะนั้นเราก็ต้องมาเรียนความรู้ประเภทที่ไม่เห็นแก่ตัวนี้เป็นเครื่องชดเชย หรือเอาไปเป็นเครื่องถ่วง เครื่องควบคุมความเห็นแก่ตัว; ต่อไปข้างหน้า เมื่อสึกกลับออกไป มันจะได้ความรู้ไปควบคุมความเห็นแก่ตัว แล้วจะได้ผลดีด้วย. แต่ถ้าไม่สึก มันก็จะยิ่งถูก เพราะเรื่องบวชนมนมแต่เรื่องเกินออกไปสู่ความหมดตัว การตั้งต้น ทำบทรียน ที่ทำลายความเห็นแก่ตัวนี้ มันเลยถูก, ถูกที่สุดเลย. ดังนั้นจึงเป็นอันว่าถูกทั้งผู้ที่สึก และถูกทั้งผู้ที่อยู่ต่อไป.

ขอให้ถือว่าที่แล้วมา มันมีความรู้ฝ่ายที่เห็นแก่ตัวนั้นเกินขอบเขต เกินความพอดี จนเป็นอันตราย จนบางคนก็เริ่มปวดหัว เริ่มเป็นโรคเส้นประสาทเสียแล้ว จึงมาบวชบางคนบวชไม่ได้ ก็ต้องออกส่าห์ มาที่วัดเพื่อไต่ถาม เพื่อศึกษาเรื่องนี้ นี่ก็เพราะโทษของความเกินในความรู้เรื่องเห็นแก่ตัว, เรื่องการกระทำเพื่อตัว. ฉะนั้นเราจึงต้องมีบทรียนที่กลับตรงกันข้าม คือบทรียนทำเพื่อผู้อื่น เพื่อไม่ใช่ตัว.

แต่ก็มีปัญหาอยู่กล่าวว่า ทุกคนจะเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย, จะเห็นว่าบทรียนนี้เป็นเรื่องเล็กน้อยไม่มีความสำคัญ. ที่จริงบทรียนนี้จะช่วยชีวิตในอนาคตให้มีค่า หรือให้มีความ

สุข หรืออะไรอย่างนั้น แล้วก็จะทำให้การบวชนั้นไม่เป็นหมัน
 ฉะนั้นอย่าเห็นเป็นเรื่องไม่สำคัญ แล้วก็ปล่อยๆ ให้มัน
 เลื่อนๆ ไป หัวเราะเสียมากกว่า, ในวันหนึ่งคืนหนึ่งมีเรื่อง
 หัวเราะเสียมากกว่า. หรือถ้าทำก็ทำเพื่อหัวเราะ หรือว่าทำ
 เพื่อเห็นแก่ตัว อีกปริยายหนึ่ง. เห็นแก่ตัวอีกปริยายหนึ่ง,
 หมายความว่าทำให้เขารัก ทำให้เขาชอบใจ ให้เขา
 ยกย่อง ให้เขาเห็นว่าเป็นคนเก่ง อย่างนั้นมันก็ยังไม่พ้น
 ไปจากความเห็นแก่ตัว; ฉะนั้นใครจะทำอะไร หน้าที่ไหน
 ก็ตาม อย่างในวัดเรา^{นี้}มีหน้าที่มากมายหลายหน้าที่ ใครจะ
 ทำหน้าที่ไหนก็ตาม ระวังอย่าไปยำหมุ่ยำหัวตะปู้ เรื่อง
 ความเห็นแก่ตัวเข้าอีก มันจะถอนไม่ขึ้น. จึงขอให้มัสติ
 สัมปชัญญะ ระวังอยู่ทุกกระเบียดนิ้วว่า ทุกอย่าง
 การเคลื่อนไหวทุกอย่าง^ๆ เพื่อถอนความเห็นแก่ตัว;
 การงานโดยตรงก็ดี หรือการงานโดยอ้อมก็ดี หน้าที่ของ
 ภิกษุสามเณรก็ดี จะต้องเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว^ๆ หนึ่ง
 ให้มันเต็มไปด้วยสติสัมปชัญญะ มีสติสัมปชัญญะอย่างยิ่ง
 มีความไม่ประมาทอย่างยิ่ง อยู่ตลอดเวลา.

ยกตัวอย่างเช่นว่า หน้าที่ของภิกษุสามเณรจะต้อง
 ไปบิณฑบาต อย่างนั้น ต้องมีความสำนึกในการที่จะ

ทำลายความเห็นแก่ตัวอยู่เสมอ, คือทำลายความรู้สึก
 ที่ถือว่าตัวพิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ ให้รู้สึกว่าจะณะตนเป็นคน
 คนขอทานแล้ว เป็นเปรตชนิดหนึ่งแล้ว. เมื่อเดินไป
 บิณฑบาตนั้น อย่าเดินคุยกัน อย่าหัวเราะกัน อย่าอะไรกัน
 ซึ่งทำให้ลืมพิจารณาตามบทพิจารณา บัจจเวกขณฺ; ให้รู้สึก
 ว่า เตี่ยวันเป็นเปรตชนิดหนึ่ง คือขอทาน ตามที่เขาจะให้.
 ชีวิตนี้เป็นอยู่ด้วยผู้อื่น; มันก็ลดความเย่อหยิ่งจองหอง
 ลดความทะนงตัว ลดอะไรได้หมด เพราะเราเป็นคนขอ
 ทาน; นี่เป็นตัวอย่าง ว่าแม้แต่ทำงานบิณฑบาตตามหน้าที่
 ของภิกษุนี้ ก็ยังต้องทำเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว.

เตี่ยวันผมเคยเห็นทั่วๆ ไป เดินสูบบุหรี่กันไปพลาง
 หัวเราะกันไปพลาง บิณฑบาตกันไปพลาง, มันไม่มีลักษณะ
 ที่ว่า ประพฤติธรรมะเหลืออยู่เลย; ฉะนั้นจึงยกมาเป็นตัว
 อย่าง ว่าเราเข้าไปบิณฑบาตอย่างขอทาน สำนึกอยู่ในฐานะ
 ของผู้ไม่มีความทะนงตัว แล้วก็นัจจเวกขณฺอย่างสูงสุดคือ
 “ยถาปัจจุยํ ปวัตตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ ฯลฯ” นั้นอยู่
 โดยเนื้อความ โดยความรู้สึกว่า กำลังไม่มีตัว, ผู้ที่กำลังเดิน
 ไปขอนั้นไม่ใช่ตัว, ข้าวที่ได้มา ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะเรียกว่าตัว

หรือว่ามาสนับสนุนตัว, ทั้งผู้ใส่บาตร ผู้รับบาตร ของที่
ใส่บาตรอะไรก็ตามต้องดูโดยความเป็นของว่างจากตัวอยู่เสมอ
เพียงเท่านั้นมันก็มีผลสูงสุดในการบวช เหลือที่จะพูด

ถ้าคุณเดินสูบบุหรี่กันไปพลาง คุยกันไปพลาง หัวเราะ
กันไปพลาง มันก็แย้; แล้วบางที่ยิ่งกว่านั้น มีทางที่จะเกิด
กิเลสอีกมากมาย: บิณฑบาตบ้านนี้สกปรกบ้าง หรือว่าอะไร
บ้าง หรือว่าอยากจะได้ของดี ๆ บ้าง; หรือถ้าเป็นเรื่องอย่าง
ที่เหมือนทางกรุงเทพฯ แ่งชิงกันเลยทีเดียวบ้าง มีเรื่องโกรธ
เรื่องทะเลาะวิวาทกันบ้าง ในระหว่างผู้ที่ไปบิณฑบาตนั้นก็
มี. อย่างนี้เรียกว่าหมดเลย; “ตัวตน” มันออกมาถึงขนาดทะเลาะ
วิวาทกันทั้ง ๆ ที่ยังถือบาตรอยู่. นี่แหละ การงานหรือหน้าที่
ของพระแท้ ๆ ก็ต้องทำไปเพื่อความไม่มีตัว นี่เป็นตัวอย่าง
อย่างหนึ่งในหลาย ๆ อย่างในการทำตามหน้าที่ของนักบวช.

ส่วนที่มันไม่ใช่หน้าที่โดยตรง เช่นในวัดเราก็มีงาน
เห็นดเห็น้อยเห็นอ ไหลไหลล้อย เพื่องานของวัดก็มี; แล้วยังมี
งานเพื่อสงเคราะห์กันเป็นส่วนตัวก็มี; เพราะว่าเมื่ออยู่ร่วมกัน
อย่างนี้ มันก็มีการขอบพอกัน ระหว่างคนนั้นคนนี้เป็นส่วน
ตัว แล้วยังมีการช่วยเหลือกันตามความสามารถ; แม้อย่างนี้ก็

ต้องเรียกว่า **ต้องระวัง** อย่าให้ มันเป็นไปได้เพื่อ **เพิ่มตัว** **เพิ่มความทะนงตัว**. อย่าทำไปเพื่อแสดงความสามารภให้เขา ยกย่อง อย่าทำไปเพื่อให้เกิดความผูกพันประโยชน์, อย่าทำอะไรอย่างนั้น ให้ระวังไว้เสมอว่า **ช่วยฟรี! ช่วยฟรี!** ช่วยอย่างไม่เอาอะไรกลับเข้ามา ให้ความเหน็ดเหนื่อยของเรา หรือความลำบากของเรา เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยที่เรา ไม่เอาอะไร นอกจากการทำลายความเห็นแก่ตัว. ถ้าเราไป เกิดอยากเอาอะไรเข้า มันไม่ทำลายความเห็นแก่ตัว เราขาด ทุนยุบยับเลย.

ฉะนั้นอย่าไปอวดคิดว่า เราไปช่วยเขา แล้วให้เขา ขอบใจ และเราก็ตีแล้ว; อย่างนี้มันไม่ถูก มันยังไม่ดี มันไป เหมือนกับชาวบ้านเขาทำ. เมื่อเราเป็นพระ เราก็ตองเอาแต่ ความไม่เห็นแก่ตัว เพื่อนผู้ได้รับความช่วยเหลือได้รับไป ก็แล้วกัน ไม่หวังความผูกพันฉันท์มิตร ฉันท์เพื่อน ที่จะต้องช่วยเหลือตอบแทนซึ่งกันและกัน ไม่ต้อง การคำขอบใจ ไม่ต้องการคำยกย่องสรรเสริญ. มันต้อง ทำอย่างนี้ มันจึงจะเป็นเรื่องที่ตรงกับเรื่องของการบวช; ถ้าไม่อย่างนั้นมันจะเท่าเดิม เท่ากับเมื่ออยู่ที่บ้าน. อยู่ที่บ้าน

ทำอะไรให้ใคร ก็หมายความว่า เพื่อผูกพัน เพื่อขบใจ เพื่อเกียรติ เพื่ออะไร ไปตามเรื่อง.

นี่เวลาสามเดือน บวชสามเดือนของคุณจะมีไม่พอ ระวังให้ดี ๆ ฉะนั้นให้รีบหักเสียแต่แรก แม้ที่ช่วยกันเป็นส่วนตัว. งานทมนุชย์จะต้องช่วยกันเป็นส่วนตัว มันก็ยิ่งต้องระวัง ให้มันเป็นเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัวไว้เรื่อย.

เมื่อพูดถึงงานของวัด ที่เห็นคเหน้อยเหงื่อไหลไคลย้อย มีอยู่หลาย ๆ พวก หลาย ๆ ชนิดเป็นประจำวันนี้ ยิ่งสำคัญมาก ทำผิคนิตเดียว ก็จะถูกไปเป็นการเพิ่มการทะนงตัวได้เหมือนกัน. ฉะนั้นระวังให้ดี ให้มันเป็นเรื่องทำลายความทะนงตัว ความมีตัว ความเห็นแก่ตัวไว้เรื่อยไป; จนกระทั่งว่าใช้วิธีที่ปลอดภัยคือนั่งเงียบไม่พูด แบบไม่ให้ใครรู้ แบบปิดทองหลังพระ นั้นแหละยิ่งดี.

การปิดทองหลังพระนั้นได้บุญมากกว่าที่ปิดทองหน้าพระ เพราะว่า การปิดทองที่หน้าพระ มันเพิ่มตัว มันเพิ่มความเห็นแก่ตัว ความทะนงตัว. ส่วนการปิดทองหลังพระนั้นอย่างไร ๆ มันก็ต้องไม่เพิ่มความทะนงตัว เพิ่มความอะไรที่เป็นตัว ๆ, เพิ่มความเห็นแก่ตัว; ฉะนั้นเราจึงต้องระวังมาก

เพราะว่าวันหนึ่งมันก็หลายชั่วโมง ในการทำงานนี้ อาจจะ
 เผลอได้มาก เผลอได้หลาย ๆ ครั้ง. แบบฝึกหัด หรือ
 บทเรียนที่ติดสุดคนนั้น มันอยู่ที่เมื่อทำงาน ไม่ใช่อยู่ในโรง
 เรียนนักธรรมหรือในโรงเรียนบาลี หรือในโรงเรียนอะไรก็
 ตาม แม้กระทั่งการมานั่งพูดคุยกันอย่างนี้. บทเรียนที่แท้จริง
 ติดสุดคนมันอยู่ เมื่อขณะทำงาน คือเมื่อประสบอารมณ์
 พุทธภาษาธรรมะน้อยกว่า เมื่ออารมณ์มากกระทบ. พุทธภาษา
 ธรรมคา ๆ ก็ว่า เมื่อทำงาน. ผมบอกว่า เมื่อทำงานนั้น
 แหละ มันเป็นบทเรียนที่ เป็นการสอบไล่ที่ เพราะ
 เวลานั้นแหละ คือเป็นเวลาที่ยาอารมณ์กระทบ, อารมณ์มาก
 ชนิดจะกระทบ.

แม้แต่ตัวงานนั้นมันก็เป็นอารมณ์, ตัวงานที่เราทำ
 นั้นแหละ ตามภาษาธรรมะก็ต้องเรียกว่าอารมณ์ชนิดหนึ่ง
 มันเข้ามาเกี่ยวข้อง. ที่นี้เราต้อนรับงานนั้นด้วยลักษณะอย่างไร
 เราต้อนรับอารมณ์นั้นด้วยลักษณะอย่างไร? ก็คือต้อนรับ
 มันโดยลักษณะที่จะไม่เกิดตัวกู ของกู นั้นแหละ. ที่นี้เมื่อทำ
 มันก็ต้องมีบุคคลที่สอง ที่สามเกี่ยวข้อง; นั้นแหละมันจะเกิด
 กระทบอารมณ์ที่ร้ายกาจยิ่งขึ้นไปอีก. มันเต็มไปด้วยอารมณ์

เต็มไปด้วยการกระทบของอารมณ์เต็มไปด้วยบทเรียนและการสอบไล่.

สำหรับทางนามธรรม, ทางธรรม^{๕๔}มีบทเรียนที่^{๕๕}ไหน^{๕๖}มัน^{๕๗}ก็^{๕๘}การ^{๕๙}สอบ^{๖๐}ไล่^{๖๑}ทันที^{๖๒} พร้อม^{๖๓}กัน^{๖๔}ไป^{๖๕}ใน^{๖๖}ตัว^{๖๗}ไม่^{๖๘}เหมือน^{๖๙}เรื่อง^{๗๐}ทาง^{๗๑}โลก^{๗๒}ๆ^{๗๓} เรียน^{๗๔}หลาย^{๗๕}ๆ^{๗๖} เดือน^{๗๗}สอบ^{๗๘}ไล่^{๗๙}กัน^{๘๐}ที่^{๘๑}หนึ่ง^{๘๒}, ครบ^{๘๓}ปี^{๘๔}สอบ^{๘๕}ไล่^{๘๖}กัน^{๘๗}ที่^{๘๘}หนึ่ง^{๘๙}, นั้น^{๙๐}เรียก^{๙๑}ว่า^{๙๒}มัน^{๙๓}เป็น^{๙๔}เรื่อง^{๙๕}เหลว^{๙๖}ไหล^{๙๗}มาก^{๙๘}. ถ้า^{๙๙}เป็น^{๑๐๐}เรื่อง^{๑๐๑}ธรรม^{๑๐๒}ะ^{๑๐๓}แล้ว^{๑๐๔} ขณะ^{๑๐๕}ที่^{๑๐๖}ลง^{๑๐๗}มือ^{๑๐๘}เรียน^{๑๐๙} มัน^{๑๑๐}ก็^{๑๑๑}เป็น^{๑๑๒}การ^{๑๑๓}สอบ^{๑๑๔}ไล่^{๑๑๕}ทันที^{๑๑๖}. เมื่อ^{๑๑๗}ขณะ^{๑๑๘}ที่^{๑๑๙}กระทบ^{๑๒๐}อารมณ์^{๑๒๑}อย่าง^{๑๒๒}นี้^{๑๒๓} คุณ^{๑๒๔}จะ^{๑๒๕}ต้อง^{๑๒๖}ทำ^{๑๒๗}อย่าง^{๑๒๘}ไร^{๑๒๙}กับ^{๑๓๐}มัน^{๑๓๑} นั้น^{๑๓๒}มัน^{๑๓๓}เป็น^{๑๓๔}บท^{๑๓๕}เรียน^{๑๓๖}, แล้ว^{๑๓๗}การ^{๑๓๘}ทำ^{๑๓๙}ผิด^{๑๔๐}หรือ^{๑๔๑}ทำ^{๑๔๒}ถูก^{๑๔๓}มัน^{๑๔๔}ก็^{๑๔๕}เป็น^{๑๔๖}การ^{๑๔๗}สอบ^{๑๔๘}ไล่^{๑๔๙} แล้ว^{๑๕๐}ภาย^{๑๕๑}ใน^{๑๕๒}หนึ่ง^{๑๕๓}นา^{๑๕๔}ที่^{๑๕๕}นั้น^{๑๕๖}แหละ^{๑๕๗} มัน^{๑๕๘}เกิด^{๑๕๙}ตัว^{๑๖๐}กู^{๑๖๑}ของ^{๑๖๒}กู^{๑๖๓} เป็น^{๑๖๔}ทุก^{๑๖๕}ซึ่^{๑๖๖}เหมือน^{๑๖๗}ตคน^{๑๖๘}ร^{๑๖๙}ก^{๑๗๐}ซ^{๑๗๑}น^{๑๗๒}ก็^{๑๗๓}ได้^{๑๗๔}; มัน^{๑๗๕}เป็น^{๑๗๖}การ^{๑๗๗}สอบ^{๑๗๘}ไล่^{๑๗๙}ทันที^{๑๘๐}ควัน.

เราจะ^{๑๘๑}ต้อง^{๑๘๒}ระ^{๑๘๓}วัง^{๑๘๔} ให้^{๑๘๕}มัน^{๑๘๖}เป็น^{๑๘๗}การ^{๑๘๘}กระทำ^{๑๘๙}ที่^{๑๙๐}ถูก^{๑๙๑}ต้อง^{๑๙๒}คือ^{๑๙๓}เป็น^{๑๙๔}บท^{๑๙๕}เรียน^{๑๙๖}หรือ^{๑๙๗}การ^{๑๙๘}สอบ^{๑๙๙}ไล่^{๒๐๐}ที่^{๒๐๑}ดี^{๒๐๒} ที่^{๒๐๓}ทำลาย^{๒๐๔}ตัว^{๒๐๕}กู^{๒๐๖}อยู่^{๒๐๗}เสมอ^{๒๐๘}. ที่^{๒๐๙}นี้^{๒๑๐}ก็^{๒๑๑}ไม่มี^{๒๑๒}อะ^{๒๑๓}ไร^{๒๑๔} ที่^{๒๑๕}จะ^{๒๑๖}ไม่^{๒๑๗}ทำ^{๒๑๘}อย่าง^{๒๑๙}นี้^{๒๒๐}. อย่าง^{๒๒๑}สมมุ^{๒๒๒}ติ^{๒๒๓}ว่า^{๒๒๔}ก^{๒๒๕}ิจ^{๒๒๖}วั^{๒๒๗}ต^{๒๒๘}, การ^{๒๒๙}ไหว^{๒๓๐}พระ^{๒๓๑}สว^{๒๓๒}ต^{๒๓๓}ม^{๒๓๔}น^{๒๓๕}ต์^{๒๓๖} ก็^{๒๓๗}เหมือน^{๒๓๘}กัน^{๒๓๙}อีก^{๒๔๐} แปล^{๒๔๑}ว่า^{๒๔๒}ทุก^{๒๔๓}อ^{๒๔๔}ริ^{๒๔๕}ยา^{๒๔๖}บ^{๒๔๗}ด^{๒๔๘}ท^{๒๔๙}เคล^{๒๕๐}ลอน^{๒๕๑}ไหว^{๒๕๒}ไป^{๒๕๓}ใน^{๒๕๔}รูป^{๒๕๕} เ^{๒๕๖}ดิน^{๒๕๗} ย^{๒๕๘}ิน^{๒๕๙}น^{๒๖๐}ง^{๒๖๑} น^{๒๖๒}อน^{๒๖๓} อะ^{๒๖๔}ไร^{๒๖๕}ก็^{๒๖๖}ตาม^{๒๖๗} ล^{๒๖๘}้วน^{๒๖๙}แต่^{๒๗๐}เป็น^{๒๗๑}บท^{๒๗๒}เรียน^{๒๗๓}ไป^{๒๗๔}หมด^{๒๗๕}, กระ^{๒๗๖}ทั่ง^{๒๗๗}ว่า^{๒๗๘}จะ^{๒๗๙}ต้อง^{๒๘๐}ระ^{๒๘๑}วัง^{๒๘๒} แม้^{๒๘๓}แต่^{๒๘๔}เมื่อ^{๒๘๕}ทำ^{๒๘๖}

กัมมัญฐานนั้นแหละ, ทำสมาธิ ทำวิปัสสนา ทำกรรมฐาน
ทำอะไรก็ตาม เมื่อนั้นแหละมันก็จะเกิดตัวกูของกูเหมือนกัน
มันก็เป็นเวลาที่ต้องระวังเหมือนกัน. ทำกัมมัญฐาน
ทำวิปัสสนาด้วยความมุ่งหมายอะไร ด้วยความต้องการอะไร;
ที่ทำด้วยความโง่ทำเพื่อ ๆ ไปก็มี. บางทีก็ทำด้วยความอยาก
จะเด่น อยากจะอวดคนอย่างนี้ก็มี ทำด้วยความอยากจะมีฤทธิ์
มีเดชมีคุณวิเศษยิ่งกว่าธรรมดาคนมนุษย์อย่างนั้นมันก็มี; ถึงแม้แต่
จะพูดว่าทำเพื่อนิพพาน นั้นมันก็ไม่พ้นที่จะทำให้เกิดดีกว่าคนอื่น
ทำเพื่อดีกว่าคนอื่น อย่างนั้นมันจะฉิบหายหมดเหมือนกัน.

แต่ถ้าว่าเขาทำด้วยความรู้สึกว่: โรคตัวกูของกูมัน
รบกวนหนักแล้ว! ไม่มีทางอื่นแล้ว! ต้องทำอย่างนั้นแล้ว
คือทำวิปัสสนานี้; นั่นแหละเมื่อทำเข้ามันจึงจะบรรเทาตัวกู
ของกู มันก็เป็นวิปัสสนาจริง เป็นกรรมฐานจริง. เดียวนี้มัน
ไม่เป็นอย่างนั้น โดยมากเขาทำวิปัสสนาเพื่อหลอกตัวเองว่า
ได้ดี ได้ของดี ได้ของวิเศษ, มีหวังว่าจะไปนิพพานอย่างนี้;
บางทีก็ทำเพื่อลาภสักการะ ให้เขาบูชา บางทีก็แต่งหนังสือเพื่อ
เอาปริญญาเกี่ยวกับการแต่งหนังสือเรื่องพุทธศาสนานั่นเอง.

นี่ถ้าคุณนี่ก็บอกว่า ยังมีอะไรอยู่อีกก็ลองนึกดู ผมสามารถที่จะพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ทุกอย่างมันเป็นโอกาสที่จะเกิดตัวกู ของกูยิ่งๆ ขึ้นไป หรือเกิดความทะนงตัวยิ่งๆ ขึ้นไป; จึงขอให้กลัวให้มากกว่ากลัวเสือ กลัวอะไรไปเสียอีก ให้กลัวการเกิดแห่งตัวกูนี้ กลัวยิ่งกว่ากลัวอะไร ยิ่งกว่าเชื่อโรค ยิ่งกว่าผีสาม ยิ่งกว่าเสือ ยิ่งกว่าโจร ยิ่งกว่าอะไรหมด.

นี่แหละคือเรื่องรีบด่วนฝ่ายธรรมะที่ต้องพูดกัน เราภิ
 บวชเข้ามาตั้ง ๖-๗ วันแล้ว เรื่องบุพภาค บุพกิจอะไรมันก็
 พอจะเสร็จๆ ไปแล้ว; ที่นี้ถึงขั้น เรื่องที่เป็นหัวใจของการ
 บวช ที่เป็นเรื่องเนื้อหาจริง ๆ ไม่ใช่เรื่องบุพกิจ; **ฉะนั้นจะ
 ต้องพูดน้อย จะต้องนั่งมาก คิดมาก แล้วกระวังมาก.** แต่
 นี้ยังไม่เป็นอย่างนั้น สังเกตดูไม่ค่อยจะเป็นอย่างนั้น มีการ
 พูดมาก แล้วก็พูดเรื่องอื่น มักจะคุยไม่มีหยุด. แม้ไม่ใช่เรื่อง
 หัวเราะก็เถอะ แต่ถ้าเป็นการพูดเรื่องอื่นแล้ว ก็ไม่ช่วยให้
 จิตใจมันลดตัวกลง หรือว่าไม่ช่วยให้จิตใจมันอยู่ในภาวะที่
 สงบหรือเหมาะสม ที่จะเข้าใจเรื่องนี้.

เดี๋ยวนี้พูดกันมากเกินไป แล้วก็อ่านหนังสือที่ไม่มี
 ประโยชน์มากเกินไป. นี่ก็คิดดูเถอะว่า มันเสียเวลาไปเท่าไร,
 ที่โรงฉันนั่นแหละ ได้ยินคุยกันในเรื่องไม่จำเป็นกันมาก,

หรือว่านั่งรอกันอาบน้ำ ก็คุยกันในเรื่องไม่มีสาระ, มารอดัก
 อาหารบิณฑบาตที่โรงฉัน ก็ไม่ได้คุยกันในเรื่องที่มีสาระ,
 หลังจากสวดมนต์ ก็ไม่ค่อยคุยเรื่องที่มีสาระ, พบกันเป็นส่วน
 ตัว ก็ไม่ได้คุยเรื่องที่เป็นสาระ คือเครื่องทำลายตัวกูของกู
 แต่ไปคุยแต่ละเรื่องๆ ชนิดที่ส่งเสริมเรื่องความทะนงแห่งตัว
 กู; แล้วมันก็แย่ แล้วจะไม่ให้ผมเรียกว่า มันเป็นเรื่องริบ
 คำน้อย่างไร; มันเรื่องริบคำนเหมือนกับคนจะตาย จะต้อง
 ไปตามหมอมมาให้ทันทั่วทั้งที มิฉะนั้นมันตาย.

ขอให้ระวังในเรื่องบวชใหม่นี้; เวลาที่มีเพียงสามเดือน
 ถ้าจัดไปไม่ดี ใช้ไปไม่ดี จะไม่คุ้มกัน; เว้นเสียแต่จะไปถือ
 อย่างละเมอตามเขาว่า บวชแล้วมันก็ได้แล้ว, ได้บวชเหลือๆ
 แดงๆ แล้วมันก็ได้แล้ว. ถ้าถืออย่างนั้น มันก็ไม่มีปัญหา,
 มันได้แล้ว; ที่จริงมันยังไม่ได้ตามเจตนารมณ์ของการบวช
 มันได้ตามที่เขาละเมอๆ

ฉะนั้น ถ้าอย่างใดก็ขอให้ช่วยกัดฟันอดกลั้นอดทน,
 กัดฟันรักษาอุคมคตินี้ไว้ให้ได้ ตลอดเวลาสามเดือนที่บวช.
 ถ้าจะอ่านหนังสือบ้าง ก็ให้อ่านหนังสือที่ส่งเสริมเรื่องนี้, ถ้า
 จะคุยกันบ้าง ก็คุยกันแต่เรื่องที่มีมันส่งเสริมเรื่องนี้ ให้มันเวค

ล้อมอยู่แต่อย่างนี้; แล้วผมรับรองได้ว่าจะได้สิ่งที่แท้จริง ที่เป็นเจตนารมณ์ของการบวช หรือสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา, คือความตกลงแห่งตัวกู; จะเอาไปใช้เพื่อเป็นพระอรหันต์ต่อไปข้างหน้า หรือว่าจะเอาไปใช้ดวงใจให้มันสมคูลกัน ในเมื่อกลับไปเป็นฆราวาสในระหว่างความเห็นแก่ตัว กับความไม่เห็นแก่ตัวให้มันสมคูลกัน

แม้ฆราวาสยังจะต้องเห็นแก่ตัวบ้าง ก็ขอให้มันถูกวิธี ให้มันพอสมคูลกัน ไม่อย่างนั้นจะเป็นโรคเส้นประสาท หรือเป็นโรคอะไรทางจิตทางวิญญาณมาก หากความสุขไม่ได้; แม้จะมีเงินนับแสน มีอะไรมากมาย แต่มันก็หาความสุขไม่ได้, ไม่ต้องมีใครแข่ง ไม่ต้องมีพระเจ้าที่ไหนมาแข่ง มันก็หาความสุขไม่ได้. มันพุ่งไปพักหนึ่ง ผลสุดท้ายมันก็ไม่รู้ว่าจะไปทางไหนมันหมดท่าแล้ว มันก็เลยต้องหันมาทางนี้อีก แต่มันเข้าไปเสียแล้ว. ฉะนั้นเดี๋ยวนี้เมื่อมันเป็นโอกาสแล้ว ได้บวชแล้วตามธรรมเนียมด้วย ว่าคนหนุ่มควรจะได้อะไรทุกแง่ทุกมุม เกี่ยวกับชีวิต. นมเนยบินแห่งงมมหนงทสำคัญที่สุดของชีวิต: คือบทเรียนเรื่องควบคุมตัวของกู.

๖๔ ๖ ๕๔๕ ๕ ๖ ๖๔ ๖ ๕๔๕ ๖
 ถ้าเรียนอนนคคองหมดแล้ว, ถ้าเรียนอนนคคอง

สุดท้ายของวิชาที่สูงสุดของมนุษย์ ไม่มีอะไรสูงเท่า นอก
 นั้นมันเป็นเรื่องเบื้องต้น. ฉะนั้นอุดมศึกษาจึงควรอยู่ที่นี้
 นอกนั้นก็ป็นมัธยมศึกษา แม้จะไปเรียนมหาวิทยาลัย
 จนมดกรยาวหลายๆ บรรทัด มันก็เป็นเรื่องอุดม
 ศึกษาไปไม่ได้เพราะยังไม่รู้สักทีว่า เกิดมาทำไม?
 จะแก้ปัญหาทำไมใหม่ความทุกข์ร้อนในชีวิตได้อย่างไร;
 ยังไม่รู้สักที.

การที่เรามาบวชตามแบบพระภิกษุในพุทธศาสนาก็เพื่อ
 เรียนข้อนี้ ฉะนั้นมันก็ต้องจะเป็นอุดมศึกษาจริง มันไม่มี
 อะไรสูงไปกว่านี้ ไม่มีความรู้อันไหนจะสูงไปกว่านี้ ถ้าทำ
 เลย, จะเป็นความรู้ทางศาสนา หรือทางไหนก็ตาม, มันไม่มี
 ความรู้อันไหนจะสูงไปกว่าความรู้อันนี้, เป็นอันสุดท้ายของ
 มนุษย์. ฉะนั้นเราบวชสามเดือนนี้ ต้องรู้ว่า เรากำลังกระ
 โดดพรวดเข้ามาเรียนความรู้อันสุดท้ายของมนุษย์ แล้ว
 จำเป็นด้วยรีบด่วนด้วย. ฉะนั้นอย่าไปมัวโลเล ให้มันเฉื่อยชา
 ให้มันเสียเวลา มันจะเสียหายมากเกินไป เพราะสามเดือน
 มันไม่ใช่เวลายืดยาวนานอะไรนัก; แล้วก็ระมัดระวังให้ดีๆ

สามเดือนจะผ่านพ้นไปไม่ทันรู้. ขอให้ ๓ เดือนนี้เต็มไป
ด้วยวันคนทมทาคำ คือ บุคคลเล่าต่อกันของบุญอยู่ทุกระเบียดนิ้ว
ทุกวันทุกคืน.

ปัญหาที่เหลืออยู่อีกก็คือว่า ความเคยชิน ที่บ้านมันจะ
ติดมา. ความเคยชินที่บ้าน ก็หมายถึงข้อนี้แหละ: พอไปจับ
อะไรขึ้นมา มันก็เพื่อเงิน เพื่อชื่อเสียง เพื่อความมีหน้า
มีตา เพื่อความมีเกียรติ. พอไปจับทำอะไรเข้ามันก็เคยชินแต่
อย่างนั้น. กลัวว่าความเคยชินอันนั้นมันจะติดมา, พอมาจับ
อะไรเข้าที่นี้ ความคิดอันนั้นมันจะเกิดขึ้นมาอีก. ใคร ๆ ก็รู้
อยู่ว่า ความเคยชินนั้น มันแก้ยาก, การระวังความเคยชิน
มันระวังยากแก้ยาก แต่ก็ไม่เหลือวิสัย, ถ้าเอาจริง มันก็
ได้ทั้งนั้นแหละ. แม้ว่าการที่เราจะบังคับความเคยชินมันจะ
ยากกว่าการทิ้งบุหรี ทั้งเหล่าทั้งอะไรมากมายก็จริง แต่มันก็
ยังแก้ได้, แก้ไขความเคยชินควบคุมความเคยชินให้ไปในทาง
ที่ถูกต้อง มันก็ทำได้อยู่ที่ จะนั้นมันก็หมดปัญหา. ถ้าใครเอา
ชนะความเคยชินได้ ก็เรียกว่าคนนั้นเก่งมาก: อย่างภาษา
ธรรมะ ก็เรียกว่าละอนุสัยได้ละสังโยชน์ได้ คือละความ
เคยชินของกิเลสที่มันชินมากได้ ก็เก่งที่สุด.

วันนั้นมันก็มีใจความเพียงเท่านั้น คือเป็นจุดตั้งต้นของเรื่องทั้งหมด แล้วมันก็มีเรื่องหนึ่งเรื่องเดียวเท่านั้น ซึ่งจะต้องขยายความหรือศึกษากันต่อไปอีก. ฉะนั้นขอให้สรุปลงไปให้ได้ว่า มันเป็นเรื่องรีบด่วน รีบด่วนจริงๆ สำหรับผู้ที่บวชในระยะจำกัอย่างนี้, หรือทุกคนที่ยังมีกิเลสอันเป็นเรื่องรีบด่วน. มันมีใจความว่า ทำอะไรทุกกระเบียดนิ้ว เคลื่อนไหวอะไรทุกกระเบียดนิ้ว ต้องเป็นไปเพื่อทำลายความทะนงแห่งตัวกู. “การเคลื่อนไหวทุกกระเบียดนิ้ว ต้องเป็นการทำลายความทะนงแห่งตัวกู” นี้เป็นสูตรหรือ formular มีว่าอย่างนี้. ที่นี้ขอให้ไปพิจารณาดูโดยรายละเอียดแล้วควบคุมกันอยู่ โดยนัยที่ได้อธิบายแล้วพอเป็นตัวอย่าง.

นี่เรียกว่า เรากำลังพูดกันในบรรยากาศที่ใกล้ชีวิตธรรมชาติที่สุดแล้ว หรือใกล้ชีวิตตามแบบพิธีที่พระพุทธเจ้าท่านใช้อยู่แล้ว, แล้วก็เป็นเรื่องที่ตรงที่สุด ที่พระพุทธเจ้าท่านสอน ท่านต้องการ ให้เราได้ ให้เราถึงอยู่แล้ว. ฉะนั้นขอทุก ๆ องค์อย่าได้ถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่มีเรื่องอื่นแล้ว มีแต่เรื่องหนึ่งเรื่องเดียว.

ขอยุติการประชุมวันนี้.

การบวชคือการพักผ่อนทางวิญญาณ

พุทธทาสภิกขุ

ณ สวนโมกขพลาราม วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๒

ระยะกาลเข้าพรรษาล่วงมาถึงวันที่ ๙ แล้ว ขอให้ผู้บวชใหม่ลองคำนวณดู. ก่อนที่เราคิดจะบวช ๙๐ วันนั้น ได้ยวนที่ล่วงเข้ามา ๙ วันแล้ว มันเหลือเวลาอีกเท่าไร?

ในครั้งที่แล้วมาได้พูดเรื่อง**การบวช เพื่อฝึก กระทำ เพื่อสอน** ทำลายความเห็นแก่ตัว, การทำเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อความว่าง ให้เกิดเป็นความรู้และเป็นนิสัยคุณสมบัติของจิตใจขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะว่าเราไม่เคยมีมาแต่ก่อนก็จะได้มีขึ้นมาเพื่อจะได้เอาไปใช้ในโอกาสข้างหน้า ให้มันเกิดการสมคูลกันในเรื่องว่าการกระทำที่ “เห็นแก่ตัว” กับการกระทำที่ “ไม่มีการเห็นแก่ตัว.” เรื่องที่แล้วมาพูดอย่างนี้สำหรับผู้บวชพรรษาเดียว หรือบวชในระยะอันน้อย, นัยหมาย

ว่าจัดขึ้นใหม่โดยเฉพาะ ไม่ใช่ความมุ่งหมายเดิมของการ
บวช ซึ่งมีเจตนารมณ์เป็นอย่างอื่น,

เดี๋ยวนี้เรามีวัฒนธรรมของประเทศไทยโดยเฉพาะ ให้
คนหนุ่มบวชพรรษาหนึ่ง ประเทศอื่นเขาไม่มีกัน, นี้เพื่อไม่
ให้ถูกประเทศอื่นเขาหาว่า พวกเรานี่อุทริทำอะไรทำเล่น ๆ
ให้คนบวชพรรษาเดียว คนหนุ่ม ๆ นี้เราก็มียุทธผลที่จะ
อธิบายอย่างนี้, ไม่ได้ทำเพื่อให้ได้บวชหรือว่าสร้างลัทธิขึ้น
มาใหม่เกี่ยวกับการบวช. เราต้องถือว่าบรรพบุรุษของเรามี
ปัญญาเฉลียวฉลาด ที่ให้ลูกหลานหนุ่ม ๆ บวชนี้ไม่ใช่เป็น
เรื่องบาบุญ หรือเมามบุญ มันมีเหตุผลที่คนรุ่นหนุ่มรุ่นสาว
กำลังมีความเปลี่ยนแปลงมากในทางจิตใจ จับไปกักไว้ในที่
ที่มีระเบียบจะได้ปลอดภัย, ให้มีการบังคับตัวเองในระยะที่
มันจะฟุ้งซ่าน หรือว่าคึกคะนองมาก นี้ก็กลายเป็นมีเหตุผล
กลายเป็น แยกความ มุ่งหมายของ การบวช ออกมา อีกรูปหนึ่ง
สำหรับการบวชของคนทีแรกเริ่มตั้งต้นชีวิต. แต่เจตนารมณ์
ดั้งเดิมเป็นเรื่องของคนทีเบื่อโลกแล้ว, ผ่านโลกมาแล้ว.

บัดนี้เราเอาคนที่ยังไม่เคยผ่านโลกมาบวช จึงได้มีการ
สอดส่องหาระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสม, ในที่สุดก็มีแต่เรื่อง

บังคับตัวเอง กลายเป็นเรื่องบังคับตัวเองไปหมด; แม้ที่พูดว่า เราจะฝึกฝนการกระทำเพื่อผู้อื่น, หรือเพื่อความว่าง นี่ก็เป็นเรื่องบังคับตัวเอง, ไม่ควรจะสงเคราะห์เอาไว้ในการศึกษาในการเล่าเรียน, ที่ว่าเด็ก ๆ เติบโตขึ้นมีการศึกษาเล่าเรียนเรื่อยไปจนกว่าจะเป็นหนุ่มเป็นสาว จนถึงระยะสุดของการเล่าเรียน จบอุดมศึกษาสิ้นสุดของการเล่าเรียน มันเป็นหน้าที่ของคนหนุ่ม. เดียวนี้เราให้คนหนุ่มเขาเรียนสุดท้ายบั้นปลายอุดมศึกษาหยุดสุดคือการบวช และบทเรียนคือการบังคับตัวเอง ตลอดเวลา ซึ่งไม่มีในมหาวิทยาลัยที่เคยผ่านมา, ก็เลยอยากจะพูดอย่างที่พูดเมื่อวานนี้, อยากจะบอกโดยรีบด่วนว่า บวชเข้ามาแล้วก็ต้องให้ทำบทเรียนคือการไม่ทำ อะไรเพื่อตัวเอง. เรียกสั้น ๆ ว่าไม่ทำอะไรเพื่อตัวเอง ถ้ากลับกันก็คือทำอะไรเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อความว่างในที่สุด.

เรื่องที่จะให้คนหนุ่มคนสาวเล่าเรียนเรื่องที่คนหนุ่มคนสาวควรจะเล่าเรียนให้สิ้นสุดไป, พอเรียนเสร็จก็เรียกว่าบัณฑิต มีโนอินเดียมมาถึงนานแล้ว คงจะเป็นพันปีแล้ว, คำว่า "บัณฑิต" หมายถึงผู้จบการศึกษาในตำแหน่งที่เกี่ยวกับจิตใจหรือวิญญาณ, เดียวนี้เราเอาคำว่าบัณฑิตมาใช้ เพียงจบการศึกษาเกี่ยวกับ

วิชาความรู้ เกี่ยวกับอาชีพ หรือเกี่ยวกับเทคนิคทั่วไป ไม่เกี่ยวกับจิตหรือวิญญาณเลย เช่นแพทยศาสตร์บัณฑิต วิศวกรรมบัณฑิต, อะไรบัณฑิตก็ตาม, ล้วนเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ ที่อินเตียเขาให้คนที่ได้รับการอบรมเกี่ยวกับจิตหรือวิญญาณจบตามหลักสูตร เป็นที่พอใจของครูบาอาจารย์ แล้วก็ให้เป็นบัณฑิตเหมือนกัน, แล้วก็ยังมีอยู่จนเดี๋ยวนี้, ในอินเตียยังมีอยู่เดี๋ยวนี้, และโดยมากก็เป็นพวกสวามี คือฝึกทางจิตใจมาจนครบถ้วน.

แม้จะถือว่าการบวชของคนที่บวชชั่วคราวนักบวชเพื่อความมุ่งหมายอันนี้ แล้วก็เรียกว่าบัณฑิตเหมือนกัน, ครั้งสมัยโบราณเขาเรียกทิตตีกใหม่^{๕๘}ว่าบัณฑิต ก็เข้าใจว่าพวกพราหมณ์ที่เข้ามาเป็นครูบาอาจารย์ในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยโน้น, สมัยก่อนกรุงสุโขทัย, และชาวดินแดนนี้เอาธรรมเนียมอินเตียมาใช้ ให้เรียกคนที่บวชเรียนแล้วว่าบัณฑิต, แล้วก็ค่อยเพี้ยนมาเป็นทิต, ในที่สุดกลายเป็นคำล้อเลียน เป็น “ทิต” ต สะกดไปเลย, เป็นทิตโน้นทิตนี้, เป็นคำล้อเลียน รุ่มร่าม. ^{๕๕}ทั้งนี้เนื่องจากมันเลวลง, การบวชนั้นมันเลวลง ไม่ได้ผลตาม ความมุ่งหมาย. ไปเรียกว่าทิตมันก็ถูก, ที่จริงมันก็

มาจากคำว่าบัณฑิตนั่นเอง; ตัว ๆ ภาษาบาลีออกเสียงเป็นตัว
 ด อ่านว่า “บัณฑิต” อ่านอย่างไทยๆ ว่า “บัณฑิต” แต่ยังเป็น
 เป็นตัว ๆ อยู่ ต่อมาบัณฑิตมันเหลือแต่ทิต และกลายเป็น
 ทิ-ต; ก็เรียกว่าสมกัน; พอสมกับความเหลวไหลของการบวช,
 บวชแล้วรุ่มร่ามเพราะไม่รู้ว่าเป็นบวชทำไมนั่นเองจึงบวชรุ่มร่าม.

ลองอ่านเรื่องที่เขาเอามาเขียนไว้ในหนังสือบางเล่ม
 หรือที่เขาเล่า ๆ กันมา: ลูกชาวบ้านเข้ามาตั้นพรรษาเรียนให้
 พระสวดมนต์ได้บ้างแต่ก็ไม่ทุกคน บางคนจำอะไรก็ไม่ได้ ก็
 เลยเรียนทำการงาน ที่คิดว่าสึกออกไปแล้ว จะได้ประกอบ
 การงานนั้น ก็เลยเรียนอย่างเช่น ก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างอะไร
 ต่าง ๆ ตีเหล็กก็มี, ต่อเรือก็มี, ในที่สุดแม้การทำไม้พายให้
 พวกชาวบ้านพาย เรือแข่ง ขึ้นในวันออกพรรษาก็ เป็น หน้าที
 ของพระ เณร, เสร็จแล้วก็สึกไป. สึกไปเรียกว่าทิตก็ถูกแล้ว,
 มันก็ถูกจริง ๆ ด้วย เพราะไม่เคยทำอะไรเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อ
 ความว่าง ทำแต่เพื่อตัวและหน้าตาของตัว เพื่อบุญคุณแก่ผู้
 อื่นที่จะมีแก่ตัว จนกระทั่งสึก. เพราะฉะนั้นคนหนุ่ม
 ที่สึกออกไปในลักษณะอย่างนั้นมันมีลักษณะ สมกับคำ
 ว่า “ทิต”

ที่นี้เราไม่ยากให้เป็นอย่างนั้น กลัวจะเป็นอย่างนั้น จึงรีบบอกให้ทำอะไร, ให้ฝึกการทำอะไร ที่ไม่ใช่เพื่อตัวเอง ยิ่งเหนื่อยมากก็ยิ่งฝังลงไปโน้มนัสมาก. อันนี้เรียกว่าการบวชอีกแบบหนึ่ง ซึ่งจัดขึ้นโดยเฉพาะสำหรับคนหนุ่มที่บวชในประเทศไทย เลียนแบบบัณฑิตโบราณของอินเดีย.

ที่นี้ก็จะต้องพูดถึงการบวชในความหมายอื่นต่อไปอีก, ที่เราพูดถึงเมื่อวานนี้ นั่นมันเป็นความหมายหนึ่งแล้ว, ความหมายอีกอย่างหนึ่งก็คือที่มัน คนละอย่าง ไม่ใช่ตรงกันข้ามกันทีเดียวกัน คือการบวชเพื่อเกิดความพักผ่อนในทาง **วิญญาณ**

คุณลองฟังดู ลองคิดดู บวชเพื่อการพักผ่อนในทางวิญญาณ พูดอย่างคนสมัยนี้ก็คงพูดว่าเป็น Spiritual relaxation หรืออะไรทำนองนั้น, เป็น relax ทางวิญญาณ: แล้วมัน ก็ต้อง รู้กัน อีก สักหน่อยว่า การ บวช นั้นมันได้ เกิดขึ้นอย่างไร? ประเทศไทยเราได้รับวัฒนธรรมของอินเดียมาทั้งหมด เกี่ยวกับเรื่องบวช; การบวชมีมาก่อนพุทธกาล แล้วก็มาถึงครั้งพุทธกาล, เราก็รับเข้ามาในฐานะเป็นพุทธศาสนา ที่เป็นวัฒนธรรมสูงสุดของอินเดีย.

นี่เราก็ดลองพิจารณา ดูถึงการบวชที่แรก ที่มันมีขึ้นใน ยุคซึ่งบอกไม่ได้ว่าเมื่อไรในประเทศอินเดีย, ข้อความมีเขียน อยู่มากหลายแห่งในพระไตรปิฎกบ้างในอรรถกถาบ้าง. ใน พระไตรปิฎกของฝ่ายพุทธนี้ยังมีเขียนถึงเรื่องมนุษย์เกิดขึ้นมา อย่างไร ; เกิดระเบียบแบบแผน วัฒนธรรม ศาสนาอย่างไร; ก็มีเหมือนกัน ที่แรกมนุษย์อยู่กันอย่างไม่มีการปกครอง เหมือนสมัยหิน มันก็มีปัญหาเกิดขึ้น ๆ เกิดขึ้นเมื่อคนอยู่ รวมกันมากเข้า คือการเบียดเบียนกัน ขโมยอะไรกัน มันก็มี การปกครองขึ้นมา.

อย่างเช่นเรื่องในวาเสฏฐสูตรนั้นมีว่า เกิดสมมติราช ขึ้นมาเป็นคนแรก โดยประชาชนแต่งตั้ง แล้วก็อยู่กันอย่างมี ระเบียบ, มีระเบียบในการปกครอง, มีระบอบการปกครอง ขึ้นมา, ก็เกิดอาชีพต่าง ๆ ที่ทำให้คนแบ่งแยกกันเป็นวรรณะ. พวกวรรณะปกครองมีหน้าที่ปกครองหรือคุ้มครอง, ก็เกิดมี หน้าที่ขึ้นมาอย่างนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้มีวรรณะกษัตริย์ขึ้นมา ที่หลังนี้และในที่สุด, ที่นี้ก็พวกครูบาอาจารย์ก็กลายเป็นวรรณะ พราหมณ์ขึ้นมา, แล้วก็มีวรรณะที่ใช้งานฝีมือคือเทคนิค ต่าง ๆ หรือวิชาชีพต่าง ๆ นี่เป็นผู้ประกอบการงานด้วยวิชา

ด้วยสติปัญญาที่เรียกว่าวรรณะแพศย์ หรือ ไวศยะขึ้นมา รวมทั้งพ่อค้ารวมทั้งช่างอะไรต่างๆ ด้วย. ฝ่ายบุคคลประเภทที่ไม่มีปัญญาต้องทำงานชนิดต่ำ เป็นกรรมกรก็เรียกว่าวรรณะศูทร, วรรณะนี้ไม่ได้เกิดเพราะการบัญญัติ แต่เกิดเพราะการกระทำ หรือกรรม หรือหน้าที่ ที่เขากระทำ มันต่างกัน; แล้วมันก็เกิดเป็นการบัญญัติขึ้นมาโดยไม่รู้ตัว, หรือไม่ต้องบัญญัติมันแยกกลุ่มกันเอง. ส่วนการบัญญัติซึ่งเพ็งมีที่หลังอย่างรุนแรง ทำให้เกิดการคูดูกูหมิ่นกันอย่างรุนแรงนี้มันเป็นเรื่องทีหลัง.

ต่อมาคนบางคน ประสบความสำเร็จในหน้าที่ของตน วรรณะของตน ตามวรรณะแต่ละวรรณะของคนของตน มันเกิดความรู้สึกแปลกออกไป คือเบื่อความซ้ำซาก ก็หลีกเลี่ยงไปหาความพักผ่อน, คือไม่ยุ่งในหน้าที่การงานอีกต่อไป หลีกออกไปหาความพักผ่อน. มันจึงเกิดคนแบบนั้นขึ้นมาซึ่งไม่ใช่วรรณะไหน, ไม่ใช่กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร, แต่เป็นพวกที่ออกไปหาความพักผ่อนตามพอใจของตัว ตามป่าตามเขา ไปอย่างคนบ้าคนบอ มันก็เกิดพวกนักบวชขึ้นมา เพื่อความพักผ่อนทางวิญญาณโดยเฉพาะ. นี่เป็นตอนสำคัญ

พวกที่ออกไปบวชเพื่อพักผ่อนทางวิญญาณนี้ เกิดแยกออกเป็น ๒ พวก: คือพวกหนึ่งไปพักผ่อนกันจริงๆ, เพื่อประโยชน์แห่งการพักผ่อนแท้ๆ พวกหนึ่ง, อีกพวกหนึ่งกลายเป็นพวกคั่นคว่ำ, คั่นคว่ำสิ่งลึกลับ, เขาเรียกว่าสิ่งลึกลับหรือสิ่งที่ดีที่สุดในเชิงไปกว่าที่มนุษย์ได้รู้จักกันแล้ว: ก็กลายเป็นนักคั่นคว่ำขึ้นมา. เกิดมีนักคั่นคว่ำ คั่นคิดกันไปจนกระทั่งเกิดวิชาในด้านฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณขึ้นมา. พวกหนึ่งทำความสงบอย่างเดียว พวกหนึ่งทำการคั่นคว่ำด้วย.

พวกที่ทำความสงบก็เป็นพวกที่เราเรียกกันว่าฤๅษี ดาบเหล่านี้ เป็นต้น. พวกที่ทำหน้าที่ทางสติปัญญา ก็กลายเป็นมุนีขึ้นมาคำว่า “มุนี” แปลว่า ผู้มีปัญญา, มุ-น แปลว่าปัญญา. ถ้าเป็นฤๅษี ก็แปลว่า ผู้คั่นคว่ำ; คำว่าฤๅษี จากศัพท์ แปลว่า ผู้แสวงหรือผู้คั่นคว่ำ. คำว่า ดาบสนี่ คือพวกที่ไม่มุ่งคั่นคว่ำ, หรือมุ่งบำเพ็ญความเพียร บำเพ็ญตะบะ เพื่อผลที่ตัวหวังอย่างเดียว จะเป็นเรื่อง บุญอัย, หรือเป็นเรื่องทรมาณกาย, หรือจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม. ฉะนั้นคำของเขาจึงเกิดขึ้นหลายๆ คำตามความหมาย; นี้แปลว่า มันเป็นเรื่องบรมโบราณที่สุด.

พวกที่ทำหน้าที่ค้นอะไรนี้แหละ ที่ทำให้เกิดลัทธิ
ศาสนา, พวกที่มุ่งหวังประโยชน์ส่วนตัวก็เวียนหายไปตายไป
เลยไม่มีอะไรเหลือ, พวกที่ค้นคว้าว่าอะไรเป็นอะไรนี้ไม่ตาย
ไปหมด มันมีอะไรเหลือทิ้งไว้ รับช่วงต่อๆกันมา เป็นผล
ของการค้นคว้าของคนทีแรก คนทีหลังก็เอามาค้นคว้าต่อ
แล้วมันก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าสูตร, สูตรคือ Formula สั้น ๆ. เมื่อ
คนชาวบ้านไปหาฤๅษี มุนี อะไรเหล่านี้ที่ในป่า เธอก็บอก
คำสอนที่ดีที่สุดให้แก่คนเหล่านั้น แต่บอกให้ในรูปที่เป็นแต่
เพียงสูตร คือ Formula เป็นคำสั้น ๆ เป็นคำสรุปความ; ก็
ปรากฏเป็นคำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ขลัง, ชาวบ้านได้รับมาจากใน
ป่า เอามาเรียนกันไปตามเรื่อง.

รวมแล้วฤๅษีเหล่านี้ก็บอกอะไรไว้มาก มีคนจำไว้มาก
แต่ละคนก็ต้องจำไว้มาก ไม่มีการเขียนหนังสือ; ฉะนั้นนี่ก็อะไร
ได้ก็ต้องสรุปให้เป็น Formula สั้น ๆ และมักจะเป็นคำสัมผัส
คือคำกลอน. คำสัมผัสมันเกิดจากความจำเป็น อย่างนี้ เพราะ
ไม่มีกระดาษบันทึก ไม่มีการเขียน ไม่มีธรรมเนียม ก็ต้อง
จำไว้ในใจ, โดยบังเอิญที่ผูกเป็นถ้อยคำที่เป็นสัมผัส มันเลย
กลายเป็นคำกลอนไปในทีหลัง, มันจำง่าย และมันสะดวก

เมื่อมีคนใดคนหนึ่งคิดอะไร ได้จึงนิยมพูดให้เป็นคำสัมผัส
ไว้, ให้ตัวเองท่องเอาไว้ มากๆ เข้า จนกลายเป็นร้อย จน
เป็นหลายร้อยหลายพันบท, และถ้ามีลูกศิษย์ ลูกศิษย์ก็ท่อง
ไว้.นี่แหละ สูตรเกิดขึ้นอย่างนี้ เป็นคำพูดประโยคหนึ่ง
ประโยคหนึ่ง แล้วมันก็เลยมีการศึกษา มีการท่องจำขึ้นมา;
เพราะฉะนั้นใครอยากจะได้บทไหน จะใช้ประโยชน์อย่างไร
ก็บอกให้ท่อง.

ต่อมานาน ๆ เข้า, มันก็มากอยู่เหมือนกัน, ต่อมาอีก
นานเหมือนกันจึงเกิดคนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าสูตรต่างๆ ทั้งร้อย
ทั้งพัน ทั้งหมื่น มันเข้าใจยาก เรามาช่วยกันทำคำอธิบาย
ให้แก่สูตรเหล่านั้นเถิด. พวกนี้ก็ทำหน้าที่อย่างนี้, เป็นพวก
ฤษีมีหน้าที่ทำอย่างเดียวกันอีก, แต่เขาทำหน้าที่อธิบายสูตร ที่
คนเก่าๆ ที่ตายไปแล้วนั้นแหละทิ้งไว้. นี้ยุคของการศึกษามัน
เลยกลายเป็นเรื่องยุคๆ ขึ้นมา; ยุคสร้างสูตรก็เรียกว่ายุคสูตระ
ยุคบรรยายคำอธิบายแก่สูตรนั้นก็เรียกว่ายุค “พราหมณะ”
หรืออะไรทำนองนี้, จึงได้มีคัมภีร์สูตระ คัมภีร์พราหมณะ
คัมภีร์อะไรๆ เรื่อยๆ มา.

คำสอนเหล่านี้มันเกิดเป็นลัทธิขึ้นมา; พระเวทก็เกิดขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้ ที่ท่องคัมภีร์ปากนั้นแหละ เป็นพระเวทแยกแขนงไปตามแขนง หรือลัทธิที่ประสงค์ จึงมีเป็นหลาย ๆ เวทขึ้นมา, ที่สำคัญก็เรียกว่าไตรเพท หรือ ไตรเวท. นอกจากนั้นมันก็ยังมียุณี ฤๅษีบางรูป ช่วยกัน ช่วยทำ หรือช่วยร้อยกรองเกิดมีวิชาต่างๆ ออกไป. ต่อมายุคหลังนี้ พวกนักบวชฤๅษีเหล่านี้ ก็นอกรีก นอกรอยไปเหมือนกัน ไปร้อยกรองเรื่องต่างๆ ไม่ใช่เกี่ยวกับจิตใจ กลายเป็นเรื่องทางวัตถุ ฯลฯ, กระทั่งเรื่องจะมีลูกมีเมียอย่างไร? จนกระทั่งแม้แต่ว่าเรื่องช้าง เรื่องม้า เรื่องหยูกยา อะไรก็มีขึ้นมาโดยน้ำมือของพวกเขา ฤๅษีเหล่านี้. มันเลยแยกเป็นแขนง ๆ ไปเลยเลยเป็นศาสตร์ไปเลย. คำอธิบายที่สมบูรณ์เรื่องหนึ่งเรียกว่า ศาสตร์หนึ่ง; ศาสตร์เรื่องช้างก็เรียกคชศาสตร์, เรื่องยา ก็เรียกอายุรศาสตร์ อะไรอย่างนี้เป็นเรื่องของนักบวชทั้งนั้น.

ขอให้พิจารณาดูแก่ว่าการบวชหรือการออกบวชนั้นมันเป็นอย่างไร? มันมีเจตนารมณ์อย่างไร? แล้วมันบานปลายอย่างไร? ที่นี้ก็น่าเห็นใจที่ว่าต้องเป็นไปอย่างนั้น ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องผิดหรือเลว หรือเสียหาย มันจะต้องเป็นอย่างนั้น

เพราะเหตุผลง่าย ๆ ก็คือ ชาวบ้านไม่มีเวลาคัน ชาวบ้าน
ต้องยุ่งเรื่องทำมาหากิน เรื่องครอบครัว ไม่มีเวลาคัน, พวก
ญาติไม่มีเหี้ยมร้อนเป็นอนาคาริกหมด ยังมีเวลาคัน แล้วยัง
อยู่ในป่าในดงก็ยังมีเวลาคัน จึงรู้มากกว่า ยิ่งกว่านั้นญาติ
เหล่านั้น ก็เลยเป็นผู้ครองเรือนมาแล้ว ญาติบางองค์เคยเป็น
พระเจ้าแผ่นดินมาแล้ว เป็นแม่ทัพมาแล้ว เป็นเสนาบดีมา
แล้ว เพราะฉะนั้นสิ่งที่เธอคันได้หรืออยากจะคันมันก็กว้าง
ขวางมาก มันก็ไปสู่ยอด และแตกแขนงกันไปเลย. พวก
ที่อยากคันเป็นจอมปราษฎ์ก็ไปพวกหนึ่ง พวกที่ต้องการหา
ความพักผ่อนทางวิญญาณมันก็ยังอยู่พวกหนึ่งตามเดิม.

ฝ่ายพวกที่อยากจะพักผ่อนทางวิญญาณ ก็มีการปรับ
ปรุงเรื่อย คือมันมีปัญหาที่ว่า อย่างไรเรียกว่าพักผ่อนกว่า?
อย่างไรเรียกว่าพักผ่อนกว่า? อย่างไรเรียกว่าสงบกว่า? นี้
แหละคำว่า “นิพพาน” ก็เกิดขึ้น โดยเอาคำว่าเย็น ๆ ใน
บ้านเรือนเราไปใช้. อย่างไหนเย็นกว่า? อย่างไหนเป็น
นิพพานที่จริงกว่า? พวกที่ต้องการจะพักผ่อนทางวิญญาณ
ก็มีปัญหาอย่างนี้, เขาไม่ได้คันในเรื่องอื่นแต่เปิดเบิ่งไป
คันคันแต่ในเรื่องที่ว่า อะไรเป็นการพักผ่อนกว่า? แล้วก็

เขียนเป็นสูตร, คิธร้ยกรองซึนเป็นสูตร เป็นคำสำหรับท่อง
ไว้เรื่อย ๆ เหมือนกัน, แล้วก็ได้พบแต่ในเรื่องทางทำสมาธิ
สำรวจตัวเอง บำเพ็ญตะบะทรมานตัวเอง ทรมานกายเป็น
ชั้นต่ำเป็นชั้นๆ, แล้วก็บังคับตัวเองให้ทำสมาธิ.สมาธิที่ยังไม่
เคยมีในโลก มันก็มีขึ้นมา.

การค้นพบวิธีทำจิตให้หยุดให้สงบ เป็นสมาธิที่เยือก
เย็นได้พบขึ้นมาเป็นครั้งแรกในโลก ในเมื่อคนชุนั้นถือว่า
นี่ละเป็นยอดสุดละ ยอดสุดของความพักผ่อน เรียกว่า
นิพพาน—เป็นความเย็นที่สุด เย็นสนิท, ภาวะอย่างนี้ก็คงจะ
ต้องเป็นอยู่นานอยู่นานมาก, นานมากเป็นพัน ๆ ปี เพียงแต่
ว่าปรับปรุงสมาธิหรือวิธีทำสมาธิให้มันละเอียดลงไป—ละเอียด
ลงไป—ละเอียดลงไป, ให้สงบระงับยิ่งลงไป, แต่ก็เป็น
เรื่องสมาธิเท่านั้นจนกว่าจะมาถึงยุคที่บุคคลอย่างพระพุทธเจ้า
เกิดขึ้น.

มีผู้คิดขึ้นมาเย็น หรือหยุด หรือพักผ่อนแบบสมาธิ
ยังไม่ใช้ที่สุด, ยังไม่เห็นด้วย; ฉะนั้นจึงเกิดค้นคว้าทางสติ
ปัญญากันขึ้นมาในยุครที่เรียกว่ายุคอุปนัษัท, เขาต่างค้นคว้า
กันทางสติปัญญาเพื่อการพักผ่อน, ไม่ทำสมาธิล้วน ๆ แล้ว

ในยุคอุปนิษัท อุปนิษัทก็ยุคสมัยพระพุทธเจ้า ประมาณ
 เวลาก่อนมีพระพุทธเจ้าสัก ๒๐๐ ปี และหลังพระพุทธเจ้าสัก
 ๒๐๐ ปี, ยุคอุปนิษัทนี้กระตมกันใหญ่ในการค้นคว้าความพัก
 ผ่อนที่แท้จริงแก่วิญญาณ, จึงมาพบว่า **ต้องทำกิเลสให้
 หหมดไป.**

ในยุคนั้นก็ใช้คำว่า “อหังการ- มมังการ” เป็นแล้ว, คิด
 ว่าต้องดับอหังการ มมังการ, **อหังการ** คือที่เรียกกันเดี๋ยวนี้
 ว่า **ตัวกู, มมังการ** คือที่เราเรียกว่า **ของกู; อห=กู, มม=**
ของกู. เมื่อค้นพบได้แบบนี้แล้ว ก็มีวิธีทำกิเลสให้ระงับ
 ต่างกันหลายวิธีไม่ค่อยจะลงกันได้ แต่ในที่สุตก็มีบุคคล
 คนหนึ่งค้นพบตามแบบของท่าน **แล้วก็ไม่มีใครไปหัก**
ล้างได้, และรับนับถือกันมาก และนานจนมาถึงพวกเรา, นั้น
คือพระพุทธเจ้า ฉะนั้น **การที่พระพุทธเจ้าบวช ก็ออก**
บวชเพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ ในอันดับสูงสุด. เรียกว่า
 บวช; เพราะเมื่อทุกอย่างที่มีมาแล้วในโลก จึงออกไปบวช
 เพื่อหาสิ่งที่หยุด, วิธีที่เย็นหรือสงบ, หรือที่ว่าเป็นการพัก
 ผ่อนทางวิญญาณคือตรัสรู้ และเมื่อพบแล้วก็เทศน์ หรือสอน,
 บอกให้คนอื่นรู้.

เจตนารมณ์แท้จริงของบรรพชา หรือการออกบวช
 ๒ ๘ ๕
 นกเพื่อหาความพักผ่อนทางวิญญาณ; ฉะนั้นจึงแตกแขนง
 ออกไป บานปลายออกไป จนกลายเป็นเรื่องย้อนหลังจนกลับ
 มาสู่บ้านเรือนอีกก็มี ฤๅษีมีนี่นี้เป็นเจ้าของศาสตร์เรื่อง
 กามารมณ์ เรื่องครองเรือน เรื่องหยูกเรื่องยา เรื่องอะไร
 ต่างๆ ครบทุกอย่างเลย จึงไปอีกสายหนึ่ง; ที่ตรงตามวัตถุประสงค์
 ประสงค์คือพบความพักผ่อนทางวิญญาณ.

นี่ก็เป็นธรรมดาที่ว่ามีคนหลายคนหลายความคิด มันก็
 มีแย้งกัน; แม้จะหาการพักผ่อนทางวิญญาณด้วยกันก็ยังแย้ง
 กัน; อย่างคนในชั้นครูบาอาจารย์ในสมัยพระพุทธเจ้าเองก็มี
 หลายก๊ก หลายนิกาย และก็มีคนนับถือมากเหมือนกัน ไม่ใช่
 ไม่มีใครนับถือ; คนนับถือมาก เพราะคนมันชอบต่าง ๆ กัน.

อย่าเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น คนทั้งอินเดียนับถือ
 พระพุทธเจ้าองค์เดียว; นี่เป็นความเข้าใจที่ผิด. แท้จริงแบ่ง
 แยกกันไปหลายก๊ก หลายพวก หลายนิกาย ตามสัจตามส่วน
 และบางทีที่พระพุทธเจ้าค้นพบธรรมในชั้นแรกนั้น ก็ไม่ได้
 รับการต้อนรับ; เพราะมันเข้าใจไม่ได้. ยังมีเรื่องเขียนไว้ใน
 พระไตรปิฎกในเล่มต้นๆ ของพระไตรปิฎกว่า มีคนด่าพระ

พุทธเจ้าตามความเห็นของเขา ในฐานะที่เป็น คู่แข่งชั้น กันก็มี, ในฐานะที่เห็นว่าเป็นข้าศึกต่อประโยชน์ของเขาก็มี, เช่นว่า พวกผู้หญิงก็ถือว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ทำให้คนเป็น หม้าย; เพราะว่าเมื่อสามีหรือลูกชายไปบวชเสีย เขาก็โกรธ, ไม่ใช่ คนจะเข้าใจแล้วรับเอาทันที ที่นี้พวกที่เป็นผู้แข่งขันก็หาเลศ หมายอะไร ค่าไปอีกแบบหนึ่ง บางทีก็แกล้งค่าไปทางที่จะล้ม จะทำลายลัทธิ จะให้คนเกลียดลัทธินี้ เพราะมันดีเกินไป ลึกซึ้งเกินไป.

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น มันลึกซึ้งถึงขนาดที่ที่ แรกพระพุทธเจ้าท่านตั้งพระทัยจะไม่สอน มันลึกซึ้งขนาด นั้น, ครั้นทรงคิดว่าคงจะมีคนที่พอจะเข้าใจได้บ้าง ท่านจึง ทรงคิดว่าสอนเผื่อคนเหล่านี้ก็แล้วกัน; ซึ่งมันก็ไม่มีอะไร นอกไปจาก “**ความพักผ่อนทางวิญญาณระดับสูงสุด**” ที่เรา เรียกว่านิพพานชนิดแท้จริง นิพพานที่ยังไม่แท้จริงก่อน ๆ นั้นคือพวกฉานสมาบัติต่าง ๆ นิพพานที่คนบางพวกเขาว่าเอา เองก็มี เช่นกามารมณ์ เขาว่ากามารมณ์นั้นทำให้หยุดความ โกรธ หรือไฟราคะลงได้ครั้งหนึ่ง ๆ เหมือนกัน, แต่รวมความ แล้วยังเพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณ ไม่ว่าจะนิพพานหรือ

อะไร เพราะเขามุ่งหมายอย่างนั้น. แต่เขาเข้าใจผิดเพราะ
 ค้นไม่พบ หรือทำไม่ถูก, ฉะนั้นจึงขอสรุปให้สั้น ๆ เสียที่ว่า
เจตนาของการบวชที่แท้จริงก็คือ การพักผ่อนของวิญญาณ.

ต่อไปนี่ก็มาถึงปัญหาที่ผมจะพูดว่า ผู้บวชสามเดือนนี้
 ขอให้ **เร่งประพฤติกฎปฏิบัติ** ผีฝนการกระทำทำลาย
“ความเห็นแก่ตัว” ให้สมมูลกันต่อไปข้างหน้า. นี่มันจะมี
 การพักผ่อนทางวิญญาณด้วยหรือไม่ ?

ฟังดูมันแยกกันเป็นคนละเรื่อง บอกให้ทำ—ทำ—ทำ,
 ทำให้มากที่สุด, ให้เกิดความสามารถที่สุด แต่ว่าในรูปใหม่
 คือรูปทำลายตัวกู—ของกู ทำอย่างที่ไม่เอาอะไรมาเป็น
 ของผู้ทำ, แม้เมื่อสึกออกไปก็ยังอาศัยสิ่งนี้ไปทำความสมมูล
 ในการทำลายการเห็นแก่ตัวของฆราวาส, หรืออยู่ต่อไปใน
 เพศบรรพชิตนี้ก็เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว, ในที่สุดการ
 พิจารณาถึงการทำลายความเห็นแก่ตัวนี้ มันจะเดินไปพบกัน
 ได้ตรงที่เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ; เพราะว่าถ้ามันอัด
 หรืออึดอัดอยู่ด้วย ตัวกู—ของกูแล้ว จะไม่มีการพักผ่อนทาง
 วิญญาณเลย ฉะนั้นมันต้องทำลาย ตัวกู—ของกู มันจึงจะเป็น
การพักผ่อนทางวิญญาณ

ร่างกายนี้จะเหวี่ยงไหลไถลไถลย้อยอย่างไรก็ตาม มันไม่เป็นอุปสรรคแก่การพักผ่อนทางวิญญาณ, ถ้าพูดถึงการเป็นอยู่ของนักบวชโบราณก่อนพุทธกาลนั้นเขาไม่ได้รับความสะดวกสบายในเรื่องกิน เรื่องนอน เรื่องอะไรอย่างนี้, แล้วก็เห็นคิดเห็นเรื่องเดินไปไหนมาไหนเรื่อย, ก็เดินไปค้นหาครูบาอาจารย์หรือว่าเดินไปทำอะไรก็ตาม ต้องเดินทั้งนั้น ไม่มียานพาหนะ แล้วจะต้องกรำแดดกรำฝน ต้องเห็นคิดเห็น้อย่างต่าง ๆ; ความเห็นคิดเห็น้อย่างนี้เกิดเหวี่ยงไหลไถลไม่เป็นอุปสรรคแก่การพักผ่อนทางวิญญาณ

ฉะนั้นเราจึงใช้การเห็นคิดเห็น้อย่างนี้เป็นบทเรียน ทำลายตัวกู-ของกู ถ้าตัวกู-ของกูถูกทำลายลงไป มันก็มีการพักผ่อนทางวิญญาณชนิดที่แท้จริงขึ้นมาทันที, ทั้ง ๆ ที่ว่ามันเห็นคิดเห็น้อย่างร่างกายอยู่อย่างนี้, มันเป็นคนละเรื่องอยู่อย่างนี้; ทำให้ใจมันเย็นก็แล้วกัน ส่วนร่างกายมันเป็นไปตามเรื่องตามเหตุผล ตามความจำเป็น. และถึงแม้ว่าจะบวชเพื่อความพักผ่อนทางวิญญาณ มันก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องทำลายตัวกู-ของกู, มันไม่มีทางอื่นเลย.

จะบวชเพื่ออะไร ๆ ก็แล้วแต่ ในที่สุดมันต้องไปหาการทำลายตัวกู-ของกูทั้งนั้น, จะบวชสามเดือน มันก็ต้องเพื่ออันนั้น, จะบวชตลอดไปก็เพื่ออันนั้น. ฉะนั้นการทำลายตัวกู-ของกูนี้เป็นจุดเริ่มของทั้งหมด, หรือถ้าจะเป็นยาแก้โรคก็เป็นยาแก้โรคทั้งหมดทุกโรค. ฉะนั้นเมื่อใดตัวกู-ของกูมันลดลงไป, เมื่อนั้นมีการพักผ่อนทางวิญญาณ; ลดมากก็พักมาก ลดน้อยก็พักน้อย หากว่าหมดก็พักถึงที่สุด คือเป็นพระอรหันต์.

คำว่า **ตัวกู-ของกู** นี้เป็นคำใหม่แล้วก็ค่อนข้างจะหายากกาย หรือโสภโศก ว่าตัวกู-ของกู. ผมเองที่แรกก็ลังเลไม่อยากจะใช้คำอย่างนี้ แต่ในที่สุดปรากฏว่ามันประหยัดเวลาไปมากในการจะใช้คำชนิดนี้ เข้าใจกันได้ตรง ๆ เร็ว ๆ แล้วก็ตรงตามตัวหนังสือเสียด้วย.

อหังการ นี้ คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อโกรธ เมื่อไม่พอใจ ทำความสำคัญว่า "กู" อหัง-คือกู, มมัง-คือของกู; ตรงตามตัวหนังสือที่เป็นภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤต; ถ้าอยู่ในรูปของภาษาบาลีสันสกฤต ในคนไทยมันฟังไม่หายากกายไม่โสภโศก. ที่จริงมันเท่ากัน น้ำหนักมันเท่ากันว่าตัวกู-ของกู, ไม่ใช่ฉันหรือของฉัน, ข้าพเจ้าหรือของข้าพเจ้า, มัน

หมายถึงว่า ; เมื่อกิเลสมันขึ้นมาเต็มที่เป็นอหังการ มมังการ ค้ำวย. และแม้จะอย่างชนิดเบาบาง มันก็ยังเป็นอหังการ มหังการอยู่—คำว่าตัวกู—ของกู นี่ใช้ได้ทั้งอย่างที่เด็ดจัต และอย่างที่ไม่เด็ดจัต, และอย่างที่ยังเนือย ๆ อยู่ก็ได้.

ถ้ามองอีกเหลี่ยมหนึ่ง คือการพักผ่อนทางวิญญาณที่เราประพฤติกระทำอยู่นั้น ก็เพื่อทำลายตัวกูของกูให้มันร่อยหรอไปให้เกิดเป็นนิสัยใหม่ขึ้นมา ; ทำอะไรไม่ใช่เพื่อตัวเอง แต่เพื่อทำลายตัวกูของกู. ถ้ามองค้ำนนี้มองในเหลี่ยมนี้ ก็ให้เห็นเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณได้ ถ้ามองในอีกเหลี่ยมหนึ่งก็เป็นการชุลมุน ทะลึ่งตึงตัง ต่อสู้กับกิเลสเป็นอย่างรบบราฆ่าฟันกันทีเดียว. ถ้ามองอีกทางหนึ่งคือการพักผ่อน เพราะ ว่าตัวกูมันลดไปได้เท่าไร มันก็เป็นการพักผ่อนเท่านั้น นอก กว่านี้ไม่มี. การพักผ่อนทางวิญญาณนั้นแม้ว่าจะบวชเพียง ๓ เดือน ก็ ๘๐ วันนั้นก็ต้องได้รับและควรจะได้รับ การพักผ่อนทางวิญญาณค้ำวย, เราสร้างนิสัยใหม่ที่ไม่ทำอะไรเพื่อ ตัวกูของกูอย่างแต่ก่อนที่แล้ว ๆ มาค้ำวย.

ฉะนั้นขอให้เอาไปกิดค้ำให้ดี ๆ คือคำอธิบายชนิดนี้คุณ จะหาไม่พบในหนังสือเล่าเรียนหลักสูตรนักธรรมบาลี ; มันไม่

มี. เขาพูดกันอย่างอื่น เขาจัดความมุ่งหมายอย่างอื่น และผมก็ไม่อยากจะพูดว่าฉันมีในหนังสือเล่มไหนคุณไปอ่านเอาเองก็แล้วกัน. แต่ว่ามันไม่พอในการที่จะไปเรียนเพียงผิวเผินเพื่อรู้ว่ธรรมะมีชื่ออะไรบ้าง ท่อง ๆ ไว้เพื่อเรียนธรรมะสำหรับเป็นคฤหัสถ์เมื่อสึกออกไปเท่านั้นไม่พอ มันไม่ได้พูดถึงการทำลายตัวกูของกูเลย รู้สึกว่าจะไม่พอมันกับที่เราบวชทั้งทีเลย, ไม่ได้รบบรากับกิเลสเลย แล้วก็ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณด้วย.

ที่พูดนี้ไม่ได้ถูกต้องทั้งไม่ได้ยกตัวอวดดีที่ถูกต้องท่านผู้อื่นว่าบวชสามเดือนแล้วจะต้องสอบนักธรรมให้ ได้ชั้นหนึ่งแล้วสึกออกไป. มองดูแล้วมันไม่ค่อยมีส่วนที่จะทำลายตัวกูของกูหรือการพักผ่อนทางวิญญาณ ผมจะยกตัวอย่างผมเองก็ได้จะเล่าให้ฟังเป็นตัวอย่าง. ที่แรกผมตั้งใจที่จะบวช ๓ เดือนเพราะเห็นแก่โยมผู้หญิง. คิดว่าบวชตามธรรมเนียมสามเดือนก็พอ แล้วจะสึกออกไปทำงานค้าขายตามเดิม. บอกคนที่ติดต่อเรื่องบัญญัติ ก็บอกว่า อย่าเพื้อมาคิดกันตอนนี่ ให้หยุดคิดไว้ชั่วคราวก่อน ชั่ว ๓ เดือนเท่านั้น แล้วก็บวช ๓ เดือน บวชแล้วก็ป็นนักธรรม

พุ่งไปเลย; เป็นนักเทศน์ ตั้งแต่บวชได้ ๒-๓ วันเท่านั้น. เมื่อไปเรียนอะไรมาที่โรงเรียน ก็มาเทศน์ จ้อบน ธรรมาสน์ให้ พวกอุบาสกอุบาสิกาเขาฟัง, แล้วก็ทำงานอะไรที่เขาจะมี ให้ทำพุ่งไปเลย จนสอบนักธรรมได้; มันก็เลยระยะเวลาที่จะสึก มันก็เลย ๓ เดือนไปแล้ว. ความคิดที่พุ่งนั้น มันพุ่ง เพราะมันอยากจะสึกจะเด่นมันจึงยังไม่คิดสึก, กิจจะเรียนอีก สักชั้นสองชั้นคือชั้นโท ชั้นเอก.

นี่ตลอดเวลา ๑ พรรชานั้นหรือปีนั้น ไม่มีการลดหรือ กำหราบตัวกู-ของกู. และไม่มีสักนึกเดียวที่จะเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ. เผอิญเวลานั้นนายธรรมทาสก็ล้มความคิดที่จะเรียนปริญา กลับมาอยู่บ้าน ผมก็ไม่ต้องสึก ก็เลยเรียนชั้นโทชั้นเอกเรื่อย ๆ ไป สอบก็ได้ทุกชั้น, สามปี ได้ชั้นเอก; ก็ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ ไม่มีการลดแห่งตัวกู มีแต่บ้ามากขึ้น, ตัวกูมันใหญ่ขึ้น ใหญ่ขึ้น มันคิดที่จะไปเรียนที่กรุงเทพ ฯ ไปเรียนมหาเปรียญไปเรียนอะไรต่ออะไร, จนกระทั่ง ๑๐ กว่าปีมันก็ไม่เคยมีเรื่องลดตัวกู-ของกูหรือพัก

ผ่นทางวิญญาณ. มันเป็นเรื่องบ้า จนในที่สุดมันบ้ามากเข้า
 บ้ามากเข้า มันไม่ยอมทำอะไรซ้ำๆ มันจึงมองไปในแง่ที่ไม่
 เคยมอง คือการปฏิบัติชนิดที่ทำลายตัวกู-ของกู, การ
 ปฏิบัติธรรม ที่มันทอดทิ้งกันมาเสียแล้ว มันจึงเกิดมีสวน-
 โมกข์อะไรขึ้นมา. เรื่องนี้ตอนแรกมันก็เป็นเรื่องปัญหาที่
 ไม่มีการพักผ่อนเหมือนกัน, เป็นปัญหาที่ยังอยู่ในใจว่า
 ทำอย่างไรจึงจะได้การพักผ่อน? ผมบวชตั้ง ๑๐ กว่าปีก็ไม่
 เคยพบความพักผ่อน, บวช ๑๐ พรรษาไปแล้วก็ไม่เคยมี
 การพักผ่อน, ไม่เคยมีการลดลงแห่งตัวกู-ของกู.

ฉะนั้นจึงขอบอกแก่คุณผู้บวช ๓ เดือนแล้วสึกในพรรษา
 นี้ว่าคงจะไม่ไหวถ้าจะเรียนกัน แบบนั้น คือจะไม่ได้ การพัก
 ผ่นทางวิญญาณ และไม่มีการลดลงแห่งตัวกู-ของกู. ด้วย
 เหตุนี้จึงพูดเสียใหม่ในรูปนี้, รูปอย่างที่พูดมาในครั้งที่แล้ว
 และครั้งนี้ว่า ถ้าต้องการให้ตรงจุดของมันในการบวชแล้ว
 ก็อย่าไปสนใจเรื่องอื่น, สนใจแต่เรื่องรบกับตัวกู-ของกู
 ด้วยวิธีต่างๆ ที่เราเห็นว่าจะมีประโยชน์ ที่จะใช้ได้ หรือจะ
 ชนะมันได้สำเร็จ, การรบกับมันได้เท่าไร ก็เป็นการพักผ่อน

ทางวิญญาณ; ทำลายความเห็นแก่ตัวได้เท่าไร ก็เป็นการ
 พักผ่อนทางวิญญาณเท่านั้น; อาจจะทำได้ดีตั้งแต่เดือนแรกของ
 การบวช ก็ทำได้ผลเห็นผลตั้งแต่ในเดือนแรกของการบวช;
 แล้วอีก ๒ เดือนก็ยังทำได้อีก. บวชพรรษาหนึ่งก็ยังสามารถ
 เข้าถึงวิญญาณหรือเจตนารมณ์ ของพุทธศาสนา ของการ
 บวช ของธรรมะ ที่เป็นตัวพระพุทฺธศาสนา; ไม่ใช่เพียง
 เรียนแค่ท่อง ๆ ไป ด้วยความเห่อทะเยอทะยานของตัวกู้อัน
 จนกระทั่งไม่ได้อะไร และเป็นบ้าไปก็มาก. อยากดีอยากเด่น
 เล่าเรียนอย่างนี้เป็นบ้าไปแล้วก็มาก เป็นวันโรคตายไปแล้ว
 ก็มาก.

พวกมหาเปรียญที่ต้องตรากตรำเล่าเรียนฝ้ายปรีชิตี ถ้า
 หากว่าเขาหันมาสนใจในเรื่องที่เราพูดกันว่า: **สู้รบกับกิเลส**
 ตัวกูของกู เพื่อการพักผ่อนทางวิญญาณแล้ว พวกเหล่านี้จะ
 ไม่ตาย. พวกที่ตายไปเป็นเพื่อน ๆ กับผมตั้งหลายคน เรียน
 ด้วยกัน อยู่ห้องเดียวกัน ตายไปตั้ง ๓-๔ คน, เป็นวันโรค
 ตาย ที่เป็นบ้าไปก็มีหลาย ๆ คน. ในวงแคบที่ผมเห็นนั้น
 อยากจะพูดว่าถ้าเราไม่ทำอย่างนั้น มาทำอย่างนี้เสีย คงไม่
 เป็นบ้า และไม่เป็นวันโรคตาย นั่นมันคือทะเยอทะยานที่จะ

สอบให้ได้ เรียนหนังสือวันหนึ่งตั้ง ๑๘ ชั่วโมง หรือกว่า ๑๘ ชั่วโมง นั่งอยู่กับโต๊ะหนังสือ; เพราะมันเรียนกันไม่รู้ จักสิ้นสุด จะเป็นมหาเปรียญให้มากประโยชน์ขึ้นไป เป็นอะไร ให้มากขึ้นไป ไม่มีที่สิ้นสุด จะตายเสียมากกว่า. บางคนก็ได้ ประสบความสำเร็จทางนั้น, ได้เป็นใหญ่เป็นโตไปมากก็มี มากด้วยกัน แต่แล้ว ก็ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ, ไม่มีการทำลายตัวกู-ของกู, มีแต่จะเพิ่ม-เพิ่ม-เพิ่มจนกระทั่งตายก็ได้.

เดี๋ยวนี้คิดว่าพวกคุณที่อยากบวชกัน ๓ เดือนนี้คงไม่ต้อง การจะเป็นอย่างนั้น, ต้องการเพียงรู้ว่าอะไรเป็นหัวใจของพระ พุทธศาสนา เป็นส่วนที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้; แต่ควรจะเป็น ไปอย่างที่ว่า บวชเพื่อการฝึกฝนการกระทำ ชนิดที่ไม่ เป็นการกระทำเพื่อตัวกู อย่างที่พูดวันแรก, แล้วก็ให้ เป็นการพักผ่อน ทางวิญญาณไปตามเจตนาารมณ์เดิมของ การบวช

ขอให้เขาไปพิจารณาดู ว่า ทำอย่างไรในวันหนึ่ง วันหนึ่งจะมีความหยุด-ความเย็นในทางวิญญาณ เพิ่ม ขึ้นที่ละนิดทีละนิด, มันอยู่ที่ว่าเราทำลายตัวกู-ของกูได้มาก

เท่าไร ถึงที่พูดก่อนข้างละเอียดแล้วในวันแรก คือ ต้อง **หุบปากให้มาก พูดให้น้อย** นึกให้มาก มองเห็นมาก **สำรวจให้มาก** **อดกลั้นให้มาก**; อย่าไปตามใจกิเลสที่จะยกหูชูหาง. คำนี้พูดกันเป็นคำหยาบ ๆ แต่ก็จะพูดเรื่อยไปและตลอดไป; เพราะมันเป็นเรื่องของกิเลส แล้วก็เป็นเรื่องน่าเกลียดทั้งนั้น.

คำว่า “สำรวจ,” ที่บาลีเรียกว่า “สังวรณ” เป็นไทยเรียกว่าสำรวจก็หมายถึงอย่างนี้ คือ **ควบคุมตัวกู** **ของกู** ทางการพูดจา ทางการกระทำ ทางการคิดนึก ทำให้มันเป็นการควบคุมหมด มันมีทางที่จะลัดให้เร็วเข้า คือการ **เสียสละสิ่งที่จะต้องเสียสละ,** ต้องเสียสละสิ่งที่ควรจะยอม, ก็ยอมไปเสียเลย; หมายความว่าอย่าไปเอาดีเอาเด่น เอาชนะคนอื่น เขาว่า เขาค่า เขาก่อนแคะอะไรก็ยอม หนึ่งไปเสียเลย ยอมไปเสียเลย นี้เป็นวิธีที่ลัดสั้นเข้า ในการที่จะทำลายตัวกูของกู.

ถ้าเราไม่ต่อสู้ด้วยกิเลส หรือพุ่งไปด้วยการอยากดี อยากเด่น อย่างนี้มันก็ไม่ทันแน่, เวลามันไม่ทัน, ชั่วเวลา บวช ๓ เดือนนี้กว่าจะรู้จัก ก็ไม่ทันเสียแล้ว. วิธีลัดก็คือ ใช้ **บัตทั้ง—บัตทั้ง—บัตทั้งไปเสีย** ไม่จำเป็น **บัตทั้ง**ด้วยการ

ยอมเสียอย่างเดียว ได้ผลเยอะเยอะหมดเลย. ใครจะว่า
 ใครจะค่า ใครจะพูดในทำนองยกตัวอะไรขึ้นมาก็ยอมหมด.
 เดียวนี้พวกคุณมักไม่ค่อยยอม พอคนหนึ่งพูดแข็งขึ้นมา
 อีกคนหนึ่งไม่ยอม อาจจะแข็งกว่า มันก็เลยยกเอาเรื่องที่ไม่
 ไม่ใช่ธรรมะ ไม่ใช่จำเป็นเอามาพูดแข็งต่อกัน. วันหนึ่ง
 คึนหนึ่งมีแต่การคุยชนิดนี้ จึงกลายเป็นครึ่งทะเลาะครึ่งวิวาท
 กัน. อย่างนี้เรียกว่าไม่ยอม ไม่ยอมให้ใครดีกว่าเรา ใครจะ
 พูดอะไรมา เราก็ต้องพูดเรื่องที่ดีกว่าเก่งกว่าไว้เรื่อย. พวก
 ภิกษุ สามเณร มักจะอยู่กันด้วยลักษณะอย่างนี้ เรียกว่าไม่
 ยอมกัน นั่นคือความยกหูชูหางของตัวกู-ของกู.

ถ้า ยอม คำเดียว มันโกยทิ้งไปทิ้งกะบิใหญ่ แล้วปัญหา
 มันเหลือน้อยเข้า มันสำรวจกันมากเข้า ระวังกันมากเข้า
 บิ่ดุดุช่องหนทางที่มันจะเกิดตัวกู-ของกูอะไรมากเข้า. มัน
 ต้องตั้งต้นแม้แต่ว่าไม่คุยกันเพราะไม่จำเป็นที่โรงฉัน หรือ
 ที่อาบน้ำ หรือที่ ที่มักจะคุยกันมากนัก.

มีสูตรของพระพุทธเจ้าอยู่สูตรหนึ่ง คำว่า “สูตร” นี้
 หมายถึงสูตรอย่างหนึ่งที่พูดกันมาแล้ว ที่แรกนั้น. สูตร
 นั้นมีว่า : **แม้ว่าตถาคตจะติเตียนการนอน** คือการ

นอนกลางวัน นอนพักผ่อน นอนอะไร, การนอนที่ไม่ใช่
 จำเป็น ส่วนการนั่งการไม่พูดนี้จำเป็น แต่ถ้านั่งไม่ได้
 ก็ไปนอนเสียดีกว่า ถ้าอดพูดเหลวไหลไม่ได้ ก็ไปนอน
 เสียดีกว่า ทั้งที่ตถาคตติเตียนการนอน พระพุทธเจ้าท่าน
 ตรัสอย่างนี้.

เพราะฉะนั้นอย่าพูดในเรื่องที่ไม่เป็นธรรมะ คืออย่า
 พูดในเรื่องที่มันไม่กำจัดกิเลส : อย่างที่เราพูดเล่นพูดอะไร
 กันนี้ไปนอนเสียดีกว่า ทั้งที่ตถาคตติเตียนการนอน. พูดเป็น
 ภาษารวมๆ ก็ว่า ถ้าพูดเหลวไหล ก็ไปนอนเสียดีกว่า.
 พระพุทธเจ้าท่านว่า “ถ้าพูดเหลวไหลแล้วไปนอนเสียดีกว่า
 ทั้งที่ฉันติเตียน ในการนอน” นี้เป็นพระพุทธภาษิตมีอยู่
 อย่างนี้ นำมากล่าวเพื่อขอร้องให้ภิกษุทั้งหลายมีเสียงน้อย
 พูดน้อย.

พระตถาคตเป็นผู้มีเสียงน้อย ชักชวนในความเป็นผู้มี
 เสียงน้อย สรรเสริญคุณในการมีเสียงน้อย มีอยู่แต่อย่างนี้
 คือว่า ไม่พูด ไม่จำเป็นไม่ต้องพูด จึงไม่มีเรื่องพูดชนิดที่
 ส่งเสริมตัวกู—ของกูเหมือนเดี๋ยวนี้. ในวัดไหนก็ตามจะได้ยิน
 การพูดชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ไปนอนเสียดีกว่า”

ทัว ๆ ไป, มีหน้าซ้ายบางทีตะโกน, ตะโกนพูดกันหนวกหู จะตาย. ตัวกู-ของกูมันอยากพูด เมื่อเราไม่พูดมันก็บีบ บังคับหรือว่าเผาตัวกู-ของกูอยู่ในตัว.

ความอยากพูดมันเป็นเรื่องตัวกู-ของกู ความไม่พูดคน เป็นเรื่องของการบวช การบรรพชา หรือการเว้นจากสิ่งที่มีมันเป็นกิเลสเป็นข้าศึก

จะนั้นแม้แต่ การนั่งๆ เสียดก็เป็นการพักผ่อนทาง วิชาญาณอยู่ไม่น้อย เพราะว่าพูดมันต้องอาศัยความอยากอวด แล้วมันยังเห็น้อยอีก, เห็น้อยในการพูด. บางทีก็ถูกทำให้ โกรธจนหน้าดำหน้าแดงขึ้นมาอีก, ไม่มีการพักผ่อนทาง วิชาญาณ, จะนั้นนั่งๆ เสียดง่าย ๆ นั่งโดยง่าย ๆ, จะเป็นการพักผ่อน.

วันนี้ก็ไม่มีอะไรนอกจากบอกให้ทราบ ว่า เจตนาารมณ์ ของการบวชที่แท้จริงคือการพักผ่อนทางวิชาญาณ, หรือว่า ตัวการบวชนั้นเองเป็นการพักผ่อนทางวิชาญาณ, ที่นี้เรารีบ ทำการพักผ่อนทางวิชาญาณ ด้วยการกระทำทุกอย่างที่มัน ทำลายตัวกู-ของกู, ที่ชุกเกลตาตัวกู-ของกู เพราะจะนั้น

จึงบอกว่า ให้หัดกระทำทุกอย่างในชีวิตประจำวันชนิดที่ไม่
 เป็นไปเพื่อตัวกู-ของกู ไม่ส่งเสริมตัวกู-ของกู; ทั้งคนที่จะ
 อยู่ต่อไป ทั้งคนที่จะสึกในเวลาที่กำหนดไว้. นับว่าเป็นการ
 พุดถึงเรื่องเดียวกัน ไปพิจารณาให้เห็นว่ามันเป็นเรื่อง
 เดียวกัน ถ้าเดียวกัน.

หมดเวลาที่กำหนดแล้ว พอกันที

ตัวกู - ตัวกู

อัน คตมจรัส : "ตัวกู" มิได้มี
 แต่พอเผื่อ มิใช่เป็น "อ" โดยแท้ได้
 พอแยกเผื่อ "ตัวกู" ก็หายไป
 นมด "ตัวกู" เสียได้ เป็นไว้ข้อ ๒๕ ;
 สิ้นเปลือง, ลบก้อน ทั้ง "ตัวกู"
 แล : ตอน ทั้ง "ตัวกู" นอกทั้งได้มี
 มิ'กนิ แต่ มีสูญ แล! ปรานี
 นนั น'ไธร มิ'ไน'นั ไท'น'ไธล ๗

ความว่างจากตัวกู คือความพักผ่อนทางวิญญาณ

พุทธทาสภิกขุ

ณ สวนโมกขพลาราม วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๒

เวลาในพรรษา ๙๐ วันของเราล่วงมาถึงวันที่ ๗ แล้ววันนี้จะพูดถึงเรื่องรีบด่วนในทางธรรมต่อจากที่พูดมาแล้วในวันก่อน โดยหัวข้อว่า “ความว่างจากตัวกูคือความพักผ่อนทางวิญญาณ”.

เมื่อคราวที่แล้วนั้นเราได้พูดกันถึงเรื่องการบวช ประเภทที่ต้องการความพักผ่อนทางวิญญาณ จึงได้ออกบวช และก็ได้บอกให้ทราบว่ ความพักผ่อนทางวิญญาณนี้ตั้งต้นกันในปีจากในปี เป็นความมุ่งหมายโดยตรงของการบวช; แต่แล้วอีกทางหนึ่งมันขยายตัวบาน ปลายออกไปเป็นการค้นคว้าเรื่องศาสตร์ต่าง ๆ โดยน้ำมือของนักบวชที่อยู่ในป่าทั้งนั้น แม้

เรื่องรามเกียรติ์ก็ฤๅษีที่อยู่ในป่าต่าง. กระทั่งการอยู่ในป่า เปลี่ยนเป็นชีวิตเกือบคล้ายครอบครัว คือพวกฤๅษีประเภทที่มี บุตรภรรยาขึ้นมาอีกประเภทหนึ่ง. นี่ควรจะตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องต่างๆ นั้นมันเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนรูป ขยายตัวหรือ บานปลายออกไปได้ถึงอย่างนี้. ที่แรกก็เบือโลก เบือครอบครัว จึงบวช แล้วก็ไปอยู่ในป่าหาความสงบ แล้วบานปลายไปใน ทางคันคว่ำในศาสตร์ทั้งหลาย จนกระทั่งเกิดชีวิตป่า แล้วก็ มี ครอบครัวขึ้นมาอีก ฉะนั้นเราจะต้องรู้จักแยกแยะ เอาแต่ ส่วนที่เรามุ่งหมายไว้แต่เดิม คือเรื่องการบวช ที่แท้จริงนั้น เป็นเรื่องการพักผ่อนทางวิญญาณ ส่วนเรื่องที่บ้านปลาย ออกไปเป็นการคันคว่ำทางศาสตร์ต่างๆ นั้น ก็ตัดออกไป.

ทีนี้เราจะพูดถึงเรื่องความพักผ่อนทางวิญญาณ ให้ เป็นที่เข้าใจกันโดยสมบูรณ์ เมื่อใดจิตว่างจากตัวกู เมื่อ นั้น เป็นความพักผ่อนทางวิญญาณ. “ตัวกู” นั้นเป็นเพียงความ คิดปรุงแต่ง ที่ได้อารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทาง ลิ้น ทางกาย หรือจากทางภายในใจเองก็ตาม มันเป็นเพียง ความคิดปรุงแต่งขึ้นมา เป็นความสำคัญมันหมาย จะเป็น

ความบักใจหรือความหวังอะไรก็ตาม ล้วนแต่เป็นความคิด
 ในความหมายที่เป็นตัวกูหรือเป็นของของกู. นี่เรียกว่าเป็น
 ความคิดปรุงแต่ง มันไม่ใช่สติปัญญา ไม่ใช่ความรู้.
 ปัญญาความรู้มันอยู่ในพวกสัญญา มากกว่าที่จะเป็นเรื่อง
 ความคิด. ที่เรียกว่าสังขารนั่นคือความคิด. ความคิดมันจะ
 ปรุงกันขึ้นเมื่อมีอะไรมากระทบ; ส่วนปัญญานั้นเป็นเรื่อง
 ความรู้ความจำที่มีแต่เดิม จึงไม่ใช่ความคิด. สติคือความรู้ที่
 มาทันท่วงทีหรือมีประจำอยู่เสมอนี้เรียกว่าสติ อย่าเอาไปปน
 กัน.

เมื่อพูดถึง “ตัวกู” ก็ขอให้รู้ว่ามันเป็นความคิดปรุงแต่ง
 เรียกสั้น ๆ ว่าความคิด. เมื่อใดจิตว่างจากความคิดปรุงแต่งนั้น
 ซึ่งจะเป็นไปชั่วขณะ ๆ เท่านั้น เมื่อนั้นจิตอยู่ในสภาพที่เป็น
 ความพักผ่อนในทางวิญญาณ. คำว่าความพักผ่อนในทาง
 วิญญาณอาจจะยังไม่เป็นที่เข้าใจแก่คนบางคน เพราะเพิ่งมา
 ใหม่. ส่วนคนที่พูดจากันอยู่เสมอ ก็พอจะเข้าใจได้ ว่าคำว่า
 ทางวิญญาณนั้นมันมีความหมายว่าอย่างไร. ฉะนั้นจะต้องพูด
 ช้าบ้าง สำหรับคนมาใหม่ เพิ่งบวชใหม่. ถ้าจะให้รู้ความหมาย
 ก็ต้องเอาไปเปรียบเทียบกับเรื่องที่ไม่ใช่ทางวิญญาณ เรามี

เปรียบเทียบกันอยู่ ๓ ชนิด คือทางร่างกาย ทางจิต และทางวิญญาณ. การบัญญัติต้นบัญญัติเฉพาะเพื่อให้ทำความเข้าใจในหมู่พวกเรา ไม่ได้ถือเอาตามคำที่เขาใช้ในวิชาความรู้ของพวกอื่น หรือที่เป็นสากลสมัยนี้; เพราะว่าเขาไม่มี*ทางวิญญาณ* ตามความหมายของพวกเรา; มีแต่ในทางศาสนาเท่านั้น. ในศาสตร์ทั่วไป วิทยาศาสตร์ทั่วไป จิตวิทยาทั่วไปนั้นไม่มีคำว่า*ทางวิญญาณ*. ถ้าจะถือตามหลักที่ใช้ ๆ กันอยู่ ถ้อยคำที่ใช้กันอยู่ก็พอจะเทียบกันได้ ว่าทางกายคือทางวัตถุ physical, ทางจิตคือ mental, และทางวิญญาณคือ spiritual. เรื่อง spiritual นั้นถูกตัดออกไป ไม่รวมอยู่ในวิชาความรู้ที่ชาวโลกเขาชวนขวายกันอยู่ ในทางวิทยาศาสตร์ ในทางจิตวิทยา หรือแม้ในทางปรัชญาฝ่ายตะวันตก. แต่ตัวจริงหรือเรื่องจริงหรือของจริงนั้นมันมีอยู่ ๓ อย่าง มิใช่มี ๒ อย่าง. ถ้าหันมาทางภาษาบาลีก็ไปอีกทางหนึ่ง จะพูดถึงทางกายกับทางจิตเท่านั้น. ในทางจิตของภาษาบาลี นั่นคือทางวิญญาณ, ส่วนทางกายหมายถึงทาง physical และ mental รวมกัน. ทางโลกเขาแยก mental จาก physical; ก็เลยไขว้กันยุ่งไปหมด. ฉะนั้นเราจึงต้องเอาตามแบบของเราที่สะดวกกับเรื่องของเราที่มี ทั้งทางกาย, ทางจิต, ทางวิญญาณ.

ในขั้นแรกนี้เพื่อเข้าใจได้ง่ายๆทันที ก็ใช้วิธียกตัวอย่าง
ไว้เป็นเครื่องเปรียบเทียบประจำ ด้วยเรื่องโรคหรือปัญหา:
โรคทางร่างกายแท้ๆ เรียกว่าโรคทางกาย มีการบำบัดทางฟิสิกส์
บางทีก็หายไปได้, โรคทางระบบประสาทเกี่ยวกับพฤติกรรมของ
จิตหรือของสมองทาง mental นั้นมันต้องมีวิธีอย่างอื่น ซึ่งเรา
เรียกกันว่า วิธีเกี่ยวกับโรคจิต ต้องจัดโรงพยาบาลขึ้นโดย
เฉพาะเรียกว่าโรงพยาบาลโรคจิต. ปัญหาส่วนนี้ คือปัญหา
ที่เรียกว่าทางจิต. แต่พอถึงขั้นที่ ๓ ซึ่งเรียกว่าทางวิญญาณ
หมายความว่าคนไม่ป่วยเลย ทั้งทางกายและทางจิต ไม่ไปโรง
พยาบาลทั้งทางกาย และไม่ไปโรงพยาบาลทั้งทางโรคจิต มี
ปัญญา มีการศึกษาดี มีทรัพย์สมบัติ มีเกียรติยศชื่อเสียง
แต่เป็นโรคทางวิญญาณ โดยเฉพาะก็คือความโง่ต่อธรรมชาติ
หรือความโง่ต่อชีวิตนั่นเอง ทำให้เกิดเป็นความโลภขึ้นมา
ความโกรธความหลงขึ้นมา แล้วมันก็แผดเผาหรือทิ่มแทงจิตใจ
ของบุคคลเหล่านั้น อย่างนี้ทางศาสนาเราเรียกว่า เป็นเรื่องทาง
วิญญาณ เป็นโรคทางวิญญาณ เป็นปัญหาทางวิญญาณ.

โรคทางวิญญาณนี้ ถือว่าเป็นกันทุกคนในหมู่ปุถุชน
ขั้นชื่อว่าปุถุชนแล้วก็เป็นกันทุกคน เป็นโรคทางวิญญาณ.

ส่วนโรคทางกาย หรือทางจิตนั้นเป็นบ้างบางคน เป็นบาง
 ครั่งบางคราว ไม่เป็นทุกคนและตลอดกาลเหมือนโรคทาง
 วิญญาณ. เมื่อคำว่าโรคนั้นมีทั้งทางกาย ทางจิต และทาง
 วิญญาณ แล้วปัญหาอื่น ๆ มันก็มีครบ: แม้พูดว่าความสุข
 ก็เป็นความสุขทางกาย ทางเนื้อหนัง, สุขทางจิตที่ได้
 อย่างออกอย่างใจ, สุขทางวิญญาณนั่นคือความสะอาด
 ความสว่าง ความสงบ. ถ้าพึงสุขทางจิตนั้น คือความ
 ลุ่มหลงอยู่ในสุขเวทนาเท่านั้นเอง และมีสุขเวทนาเท่านั้น
 ที่เป็นเครื่องเบียดเบียน ทำให้เกิดตัวกู ของกูอยู่ตลอด
 เวลา. ถ้าเป็นสุขทางวิญญาณก็หมายความว่าหมดกิเลส
 แล้วมีความสุขสงบสุขตามแบบของการหมดกิเลส; นี้ เรียกว่า
 สุขทางวิญญาณ. เราใช้หลัก ๓ ชั้นอย่างนี้เสมอไป.

ศาสนาคริสต์ียน ศาสนาพราหมณ์ประเภทเวทานตะ
 นี้เขาใช้ spritual นี้กันทั้งนั้น สูญไปจาก mental. แต่แล้วเมื่อ
 นักเขียนนักพูดนักแปลก็ตามที่เป็นฝรั่งที่ยังไม่คุ้นเคยกับคำว่า
 spritual นี้ ก็เอาคำ mental มาใช้กับทางวิญญาณ. ฉะนั้นคำ
 บรรยายหรือปาฐกถาของคนที่พูดถึงทางวิญญาณ ฝรั่งบางคน
 เอาไปแปลเป็น mental ไปก็มี เราไปว่าเขาไม่ได้ เพราะเขา
 มีความหมายของเขอย่างนั้น เขามีความหมายเพียง ๒ อย่าง

เท่านั้น และมีคำหนึ่งซึ่งทำความสับสนมากที่สุดคือ คำ moral ที่แปลว่าศีลธรรม บางทีเอามาใช้แทนคำ spiritual ก็มี ในหนังสือบางประเภท หรือพูดโดยทั่วไปที่พูดคลุมหมดยุ่อย่างนี้ก็เรียกว่าทาง moral ก็ให้รู้เถิดว่ามีควมหมายอย่างเดียวกับที่เราพูดว่าทางวิญญาณ คือไม่ใช่ทางวัตถุก็แล้วกัน. นี้เกี่ยวกับคำนั้นยุ่งเพราะหลายพวกหลายแขนงวิชา ปน ๆ กันไป เพราะเรียนกันมาคนละอย่าง ฉะนั้นเราต้องทำความเข้าใจเฉพาะของเรา เรื่องของเรามี ๓ ชั้น คือทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ.

ที่นี้จะพูดถึงการพักผ่อน ทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ อีก. การพักผ่อนทางกายนั้นมีได้ตามธรรมชาติ หรือมีได้โดยความจำเป็น อาจไม่ใช่ความพักผ่อนทางวิญญาณก็ได้ เช่น นอนหลับ บางทีก็หลับไม่ได้ หลับแต่ร่างกายไม่หลับ มีความโลภ ความโกรธ ความหลง รุนแรงอยู่ อย่างนี้พักผ่อนทางกาย แต่ไม่ได้พักผ่อนทางวิญญาณ. พักผ่อนทางกายคือพักผ่อนร่างกายล้วน ๆ. พักผ่อนทางจิตก็หมายความว่าบังคับจิตไว้ได้ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง พอเป็นความพักผ่อนบ้างไม่ถึงกับเป็นบ้า. ที่นี้ทั้งพักทางกาย ทางจิตมันมีปัญหายุ่งว่าถ้าไม่มีความพักผ่อนทางวิญญาณแล้ว จะไม่เป็นการพัก

ผ่อนอย่างแท้จริง, เราต้องมีความพักผ่อนที่แท้จริงทางวิญญาณอย่างละเอียดยิ่งกว่าละเอียดอีกประเภทหนึ่ง จึงจะเป็นความพักผ่อนอย่างแท้จริง.

ถ้าจะเข้าใจคำว่าพักผ่อนเราต้องพิจารณาดูความไม่พักผ่อน : ถ้ามันมีอะไรที่เป็นความคิดปรุงแต่ง เป็นตัวกูของกูอยู่เรื่อยแล้ว ทางวิญญาณก็ไม่มีการพักผ่อน. และสำคัญอยู่ที่ว่ากำลังกระทำหรือการกระทำ ที่กำลังมีรูปร่างอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเดียว ก็อาจมีได้เป็น ๒ แง่คือเป็นการพักผ่อนหรือเป็นการทรมาณ. ยกตัวอย่างง่ายๆ ที่สุด การกินอาหาร กำลังกินอาหารอยู่ ทุกคนรู้ว่าการกินอาหารหมายความว่าอย่างไร สมมุติว่าไปกินอาหารร้านที่ถูกต้อง กำลังกินอาหาร ถ้าชนิดที่ตัวกูของกูเกิดอยู่ในใจ การกินอาหารนั้นเป็นการทรมาณวิญญาณ. ที่นี้ถ้าการกินอาหารชนิดที่ตัวกูของกู ไม่เกิดอยู่ในใจ ก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ. แม้แต่การกินอาหาร ในขณะที่กินอยู่นั้น ถ้าความคิดปรุงแต่งในทำนองตัวกูของกูเกิดอยู่ในใจ มันอร่อยก่อน แล้วมันอยากตามความอร่อย ยิ่งกินยิ่งอร่อย ยิ่งอร่อยก็ยิ่งอยาก จนกระทั่งท้องอืดใส่ไม่ลงแล้ว ความอยากในความอร่อยก็ยังมี เลยโทษท้องว่าท้องเล็กไป อยากจะมีท้องใหญ่กว่านี้หลาย ๆ เท่า.

นี้แสดงว่าความหิวความกระหายนั้นไม่ได้หยุด ด้วยอำนาจ
 ตัวกูของกูที่เอร็ดอร่อย กำลังอร่อย. การกินอาหารมีอันนี้
 หรือชนิดนั้นมันเป็นเรื่องธรรมดาทางวิญญาณ.

แต่ถ้าว่าไม่เกิดความคิดชนิดนั้นกินอาหาร อย่างพระ
 เป็นยาปนมัตต์ด้วยสติปัญญา บำบัดความหิวเพื่อให้ร่างกายมี
 ความเป็นปรกตินั้น ขณะที่กินอาหารนั้นก็เป็นการพักผ่อน
 ทางวิญญาณได้เหมือนกัน. ดังที่ได้พูดแล้วว่าเมื่อใด ไม่ได้
 เกิดความคิดที่เป็นตัวกูของกูแล้ว เมื่อนั้นขณะนั้นย่อมเป็น
 ความพักผ่อนทางวิญญาณทั้งนั้นเลย. ฉะนั้นระวังให้ดี เมื่อ
 ฉันทว่าที่โรงฉัน ถ้าเผอเรอไป ไม่ได้คิดอย่างสมณะแล้วมันก็
 เป็นการธรรมดาวิญญาณ ถ้าอร่อยมันก็อยากตะกละไปเลย
 ถ้าไม่อร่อยก็บันดาลโทสะอย่างนั้นอย่างนี้ไปเลย. ล้วนแต่เป็น
 การธรรมดาทางวิญญาณทั้งนั้น. ถ้าเราเป็นพระกินด้วยจิตใจ
 ของพระ ไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวกูของกู มันก็เป็นความพัก
 ผ่อนในตัว พร้อมกับความหายหิวเป็นปรกติอย่างที่เรียกว่า
 ฉันทพเป็นยาปนมัตต์ เหมือนกินเนื้อบุตรกลางทะเลทราย
 เหมือนน้ำมันหยอดเพลากวียน หรือระบุไว้ว่า ๔-๕ คำตอน
 ท้ายไม่ฉัน ปล่อยให้มันพร่องอยู่ อย่างนี้เป็นต้น มันก็เป็นเรื่อง
 ไม่มีโอกาสที่จะตะกละในรสอาหาร หรือขัดใจในเมื่ออาหารไม่

ถูกปาก. เพราะฉะนั้นพูดกันตรงๆ ไม่ใช่คำเขา ว่าการกินอาหารตามร้านตามภัตตาคารตามไฮเต็ล ตามที่หรูหราต่างๆ มันเป็นการทรมานวิญญาณ เพราะเต็มไปด้วยตัวกูของกู อุตส่าห์ขับรถไปตั้งไกลเสียเงินก็มากเพื่อไปกินให้อร่อย จนโทษว่าท้องมันเล็กไป. ถ้ากินอย่างพระกิน ก็เป็นความพักผ่อนอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับเรื่องอื่น. นี่เป็นตัวอย่างที่จะต้องทำความเข้าใจว่าทรมานวิญญาณ และพักผ่อนทางวิญญาณ เป็นอย่างไร.

ที่นี้เอาเรื่องเล่นบ้าง เช่น เล่นกีฬา ถ้าเล่นกีฬาด้วยความเป็นตัวกูของกู หิวกระหายในเกียรติในชัยชนะ เอาออกไปจากจิตใจไม่ได้ ทั้งคนเล่นและคนเชียร์ อย่างนี้การเล่นกีฬานี้ก็เป็นเรื่องทรมานวิญญาณ. แต่ถ้าเล่นกีฬาให้ตรงความหมายของการเป็นนักกีฬา มีความเป็นนักกีฬา ไม่มีความทะกละเรื่องชนะ เรื่องเกียรติยศ มันก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ เพราะมันเป็นเรื่องเล่น เป็นเรื่องพักผ่อนทางวิญญาณ. แม้แต่เล่นคนเดียว อย่างว่าเล่นปิงปองนี้ ก็ไปคิดคุเถอะ มันอาจจะมียู ๒ แ่ง คือว่าเล่นด้วยความเครียดด้วยความเห็นแก่ตัวอย่างนี้มันก็เป็นการทรมานวิญญาณ; ชนะก็หลงไป แพ้ก็เสียใจอะไรทำนองนี้. ถ้าเล่นอย่างเทึกๆ

มันเล่น ก็ไม่เป็นการทรมานวิญญาณ. นี่คือการพักผ่อนทาง
วิญญาณในการเล่น

ที่ขี้พูดเรื่องคล้ายๆ กันเช่นไปทัศนาศร. การทัศนาศร
นี้อาจจะเป็นการทรมานวิญญาณก็ได้ เป็นการพักผ่อนวิญญาณ
ก็ได้ : ให้พยายามสังเกตเอาเองว่าการทัศนาศรบางพวก มัน
มีความหวังความต้องการอะไรมากในทางเป็นตัวกูของกู มักจะ
เป็นไปในทางยินดียินร้าย. ถ้ามียินดียินร้ายอย่างใดอย่างหนึ่ง
ก็เป็น การทรมานวิญญาณ. การทัศนาศรที่ฉลาดของผู้มีสติ
ปัญญาที่ฉลาดก็เป็น การพักผ่อนทางวิญญาณ แม้จะไม่ใช่ใน
ระดับสูงสุดคือหมดกิเลส ก็ยังกล่าวได้ว่าขณะนั้นกิเลสไม่รบ
กวน. สังเกตเห็นได้ง่ายๆ จากผู้ที่มาเที่ยวที่วัดเราที่นี่ มีการ
พักผ่อนทางวิญญาณก็มี ไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณก็มาก
ทั้งๆ ที่เราพยายามจัดสถานที่นี้ ให้มันส่งเสริมการพักผ่อนทาง
วิญญาณถึงที่สุดแล้ว. คือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอยู่ทั่วไปในวัดนี้
มันช่วยให้หยุดอยากหยุดคิดหรือให้ลืมความอยากกระวนกระวาย
ใจให้มันหยุดสงบไป ให้เพลินไปกับตามธรรมชาติ แต่ไม่เลย
ไปจนถึงตัวกูของกู. ทางที่จะเลยไปถึงตัวกูของกูมันมีได้หลาย
ทาง เช่นคนหนุ่มสาวใช้สถานที่อย่างนี้เป็นที่อะไรกันตามความ
ต้องการของเขา มันก็ไม่ได้การพักผ่อนทางวิญญาณ แม้จะไป

นั่งอยู่ในที่สงบกับก้อนหิน ต้นไม้; เพราะจิตเป็นเสียดอย่างอื่น. หรือบางคนมาเห็นเข้าแล้วมันเกิดความคิดไปในทางอิจจาริษยา ก็ไม่มีความพักผ่อนทางวิญญาณ หรือคิดน้อยใจที่ตัวไม่มีหรือทำไม่ได้ แต่อยากจะมีอย่างยิ่งเหมือนที่อยู่ที่นี่ มันก็จะไม่มีการพักผ่อนทางวิญญาณ.

ระวังให้ดี ผมกำลังพูดว่าเรื่องเดียวกัน การกระทำอย่างเดียวกันโดยบุคคลเดียวกัน มันเป็นได้ทั้งทรมานวิญญาณ และพักผ่อนทางวิญญาณ มันเป็นได้ทุกอริยาบถทุกเวลาทั้งวันทั้งคืนเลย. ในเรื่องเดียวกันเป็นได้ทั้งทรมานวิญญาณและพักผ่อนทางวิญญาณ. แม้ที่สุดแต่การนอน นอนหลับสนิทมันก็เป็น การพักผ่อนทางวิญญาณ. นอนไม่หลับมันก็เป็นทรมานอย่าง ยิ่ง นีร์ภูกันคืออยู่แล้วไม่ต้องพูด. หรือว่าหลับ มันก็สะดุ้งเรื่อยหลับไปเพราะเปลี่ยเพราะเหลือทนแล้วก็หลับไป แต่มันสะดุ้งเพราะความทรมานแห่งตัวกูของกู มันหลับไม่สนิทได้ มันก็เป็น การทรมานวิญญาณ มีการฝันร้ายสะดุ้งอยู่เสมอ.

ที่นี้ที่มันแปลกออกไปอีกก็อยากจะชี้ให้ดูถึงงาน การงานที่เป็นงานหนักเสียด้วย. งานหนักชนิดที่เขาเรียกกันว่างานกรรมกรเป็นงานหนักเหงื่อไหลไคลย้อย มันก็อย่างเดียวกันอีก ; มันก็เป็น การพักผ่อนทางวิญญาณก็ได้ หรือเป็นการ

ทรมานวิญญาณไปเลยก็ได้. อย่างที่เคยยกตัวอย่างให้ฟังเสมอๆ
 ว่า กรรมกรสามล้อถีบสามล้อเหวี่ยงไฮลไคลย้อย กรรมกรแจว
 เรือจ้างแจวเรือจ้างเหวี่ยงไฮลไคลย้อย แต่มันจะไม่เหมือนกัน :
 คนหนึ่งจะกลุ้มกลัดอยู่ด้วยเรื่องตัวกูของกู มีความน้อยอกน้อยใจ
 โกรธแค้นโชคชะตาอะไรอยู่ นั่นก็เป็นการทรมานทางวิญญาณ
 อย่างเห็นได้ชัด. แต่เคยเห็นคนแจวเรือจ้างบางคนอารมณ์ดี
 เย็นกว่าพวกคนที่นั่งอยู่ในเรือจ้างนั้นเสียอีก เพราะเขาไม่รู้สึกร
 ะไร เขาทำงานตามหน้าที่ ร่างกายมันเหนื่อยเหวี่ยงไฮลไคล
 ย้อย แต่ทางวิญญาณมันพักผ่อน เขาเลยไม่เหนื่อย เลยสนุก
 แจวเรือแคว่งเท้าไปตามสบาย. นั่นแหละเป็นคนฉลาดรู้จัก
 แก้ปัญหาของชีวิต มีการพักผ่อนทางวิญญาณได้ แม้ในกรณี
 อย่างนั้น. งานหนักที่พวกกรรมกรอย่างอื่นทำ หรือแม้แต่พวก
 เราทำงาน หนักบางครั้งบางคราว ดังที่อธิบายแล้วว่าไม่ให้
 ตัวกูเกิดในการทำงาน เพราะทำเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อความว่าง
 มันก็เป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ ในขณะที่เหวี่ยงไฮลอาบ
 หน้าอาบตัวอยู่นั้น. แต่ถ้าความคิดหวนกลับไปในทางตัวกู
 ของกูแล้ว ก็เป็นการทรมานวิญญาณขึ้นมาทันที โดยไม่ทัน
 ลึกไปไหน ไม่ทันเปลี่ยนหน้าที่ เปลี่ยนการงาน.

ที่นี้มองต่อไปอีก อย่างพวกขอทานเป็นต้น คนขอทาน
 บางคนมีความพักผ่อนทางวิญญาณอย่างไม่น่าเชื่อ แม้จะมี
 น้อยคน. เขาขอทานพอเลี้ยงอัตภาพ ตกกลางคืนก็สบายไปได้
 เล่นดนตรีก็ได้. ขอทานบางคนมีดนตรีเล่นกลางคืน ขอทาน
 ส่วนมากก็เป็นอย่างที่เขาใจกันอยู่แล้ว มันไม่รู้จักจัจดวงใจให้
 เหมาะสม ยิ่งแถมมีครอบครัวมีอะไร ๆ อีก ก็ไม่มีความ
 พักผ่อนทางวิญญาณมีความทรมาน แต่เขาก็เป็นขอทาน
 ในลักษณะเดียวกัน. ขณะไปขอทานตามถนน ก็มีทั้งพวกที่
 พักผ่อนทางวิญญาณและทรมานทางวิญญาณ. เราเทียบเศรษฐกิจ
 กับคนขอทานคนที่ว่านี้ จะเห็นว่าเศรษฐกิจนี้ไม่มีการพักผ่อน
 ทางวิญญาณทั้ง ๒๔ ชั่วโมง แต่ขอทานพิเศษของเราคนนี้
 มีความพักผ่อนทางวิญญาณตลอด ๒๔ ชั่วโมง คือไม่ถูกรบกวน
 อยู่ด้วยความเดือดของตัวกูของกู. เมื่อออกไปขอทาน
 ได้ก็ดี ไม่ได้ก็ดี กลับมานอนในรังของแกก็ดี กินอาหารก็ดี
 อะไรก็ดี มันไม่มีความทรมานทางวิญญาณ ก็ทำได้ เดียวก็จะ
 กระตือรือร้นเข้ามาทางพระนักบวชที่แท้จริง ทั้งที่พูดกันวัน
 ก่อนว่า สละโลกออกไปหาความพักผ่อนทางวิญญาณ ผลก็
 เป็นนักบวชขอทาน ก็เลยมีการพักผ่อนทางวิญญาณได้ ๒๔

ชั่วโมง ระวางดูให้ตีๆ กิจพิจารณาให้เข้าใจว่า ความพักผ่อน
เป็นอย่างไร และทรมาณเป็นอย่างไร.

ออกไปบวชอย่างแบบที่เล่าให้ฟังในวันก่อน ก็เพื่อหา
ความพักผ่อนทางวิญญูณ ก็มีเหมือนกันที่ออกบวชตามประ-
เพณีตามๆ กันไป หรือว่าในครั้งแรกยังคิดว่าไม่พบ อาจมีการ
รบกวนทางวิญญูณบ้างก็ได้ เป็นการบวชไปอยู่ในป่า ไม่
เป็นคนขอทาน เสียงชีวิตอยู่ด้วยสิ่งของที่มีอยู่ตามธรรมชาติ
ในบ้านนั่นเอง กินใบไม้กินลูกไม้กินอะไรไปตามเรื่อง เมื่อ
ทำถูกวิธี ก็มีการพักผ่อนทางวิญญูณ. ทั้งที่บางที่ก็ร้อนจัด
หนาวจัด บางที่ก็ยุ่งชุม บางที่ก็แทบจะไม่มีอะไรฉันนอกจาก
ใบไม้ ก็ยังมีการพักผ่อนทางวิญญูณ. เพราะฉะนั้นมันสำคัญ
อยู่ที่ว่าตัวกูเกิดหรือไม่เกิด ถ้าตัวกูของกูมันเกิดแล้ว ชันอยู่
บนตึกเหมือนผู้สูงศักดิ์ เช่นเป็นเจ้าคุณ เป็นสมเด็จพระ
อย่างเตียวนี้ สิ่งแวดล้อมอย่างนี้ ก็มีการทรมาณทางวิญญูณ;
สู้พวกฤๅษีมุนีที่นอนกลางดินกินใบไม้ไม่ได้.

นี่ใจความอยู่ที่ว่ามันมีการเกิดความคิดปรุงแต่ง แห่ง
ตัวกูของกูหรือไม่: ถ้ามีขึ้นมาในเวลาไหนหรือยาบถไหนก็ตาม
มันมีการทรมาณทางวิญญูณทันที. ถ้าอันนี้ไม่เกิดยังเจียบ

สงบอยู่ มันก็เป็นการพักผ่อน ทางวิญญาณ ตามธรรมชาติ
ทันที. แม้ว่าจะไม่ถึงขนาดสูงสุด บรรลุมรรคผล นิพพาน
ก็ยังเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณที่คล้ายกัน เพียงแต่มันไม่
แน่นแฟ้นพอ มันไม่ตายตัวพอ.

เอาละ เข้าใจคำว่า*การพักผ่อนทางวิญญาณ*เสียที เพื่อ
จะเข้าใจเรื่องทีกล่าวกันวันก่อน ว่าออกบวชเพื่อการ
พักผ่อนทางวิญญาณ. ที่นี้เราก็บวชเข้ามาแล้ว แล้วก็ใน
เวลาจำกัถหนึ่งพรรษา มันไม่มีอะไรดีเท่ากับการหาให้
พบการพักผ่อนทางวิญญาณ ได้พูดกันมากมายเพื่อความ
ประสงค์อันนี้. การบวช ๓ เดือนไม่มีอะไรดีพิเศษไปกว่า
หาให้พบการพักผ่อนทางวิญญาณ. แต่การหาสิ่งใดทาง
วิญญาณนั้นมันไม่สำเร็จด้วยการหา เหมือนหาของทางวัตถุ.
การแสวงหาทางวิญญาณนั้นต้องมีการกระทำลงไปเลย ไม่ใช่
มัวส่องไฟหาอยู่. เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการกระทำอย่างใด
อย่างหนึ่ง ที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดที่จะเป็นการทรมาณตัวกู
ของกู ไม่ใช่ให้ตัวกูของกูมันทรมาณเรา. เราจะเป็นฝ่าย
ทรมาณตัวกูของกู. “เรา” ในที่นี้หมายถึงจิตที่ประกอบด้วย
สติปัญญา เพราะฉะนั้นเราจึงมีแผนการ มีการกระทำที่มี

แผนการจัดไว้เฉพาะ มีวิชาความรู้ ซึ่งเราไม่ต้องคิดเอง เพราะที่พระพุทธเจ้าท่านได้วางไว้ดีที่สุดแล้ว ไม่ต้องคิดใหม่ และไม่ต้องไปแก้ไขด้วย เอาตามที่ท่านวางไว้ ว่า **อย่าให้เกิดการปรุงแต่ง เป็นความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู ของกู.** เมื่อตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายสัมผัสอะไรทางผิวหนัง จิตคิดถึงสัญญาในอดีตก็ตาม อย่าให้เกิดการปรุงเป็นตัวกู ของกู มีสติรู้ทันทั่วทั้งที่แล้วเกลียดกลัว การเกิดขึ้นแห่งจิตชนิดนั้นเท่านั้นก็พอ มันก็ไม่เกิดได้.

ที่นี้ก็มีการทดสอบอยู่เสมอ คือเข้าไปสู่ที่ ๆ ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น อยู่เสมอ เพื่อว่ามีบทเรียนขึ้นมา แล้วเป็นการสอบไล่พร้อมกันไปในตัวที่นั้น ถ้าผลออกเกิดตัวกู ของกูก็แปลว่าสอบตก หรือพ่ายแพ้ ก็ตั้งต้นใหม่ ต่อสู้เรื่อยไปใหม่ จนกว่าจะชนะ ขอให้รู้จักทำบทเรียนนี้ สอบไล่ให้ดีที่สุด ตลอดเวลาที่เรียกว่าในพรรษา. เฉพาะผู้บวช ๓ เดือน มีเวลาจำกัด เรื่องอื่นไม่ดีเท่านี้. เรื่องอื่น ๆ ทุกเรื่องถ้ารู้จักทำ มันจะกลายเป็นเรื่องนี้ มันจะกลายเป็นบทเรียนอันนี้ และสอบไล่อันนี้ และในทุก ๆ เรื่องนั้นจะเป็นการพักผ่อนทางวิญญาณ หรือมิฉะนั้นก็เป็นการทรมานทางวิญญาณ. ไม่ว่า

เรื่องอะไรที่ไปแตะเข้า แม้แต่ว่าทำถูกหรือทำผิด. ฉะนั้นจึงบอกไว้ให้พวคน้อย อย่าพูดเสียเลย; อย่าเอาแรงจิตใจ หรือสติสัมปชัญญะ ไปใช้ในการพูดเพื่อ พูดพาล่าม ให้เก็บมารวบรวมมาใช้ในการพิจารณาเพื่อระวางการปรุงแต่ง.

ระวางการปรุงแต่งในจิตใจ ที่จะปรุงขึ้นมาเป็นความคิดปรุงแต่ง เรื่องตัวกูของกู ซึ่งรวดเร็วว่องไวมาก แม้เป็นของชั่วขณะๆ เกิดได้ว่องไวรวดเร็ว เกิดทุกทีก็เป็นทุกข์ทุกที ถ้าพูดภาษาศาสนา. พอมีกการเกิดทุกทีเป็นทุกข์ทุกที การเกิดแห่งตัวกูของกู แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดภาษาธรรมดากว่า ว่าพอมีกการเกิดขึ้นมา ก็เป็นการทรมาณทางวิญญาณ; ซึ่งอาจจะรู้สึกได้ดี และเห็นได้ง่าย เพราะมันมีความหมายกว้าง คำว่าทางวิญญาณ นั้นมัน กว้าง มากกว่า ที่พูด คำเดียว ว่าความทุกข์. เพราะฉะนั้น เอาสติสัมปชัญญะมาระวาง ว่าเดี๋ยวนี้จิตมันเป็นอย่างไร หรือบางที่เราควบคุมได้ไม่สม่ำเสมอ ก็ไปรู้เอาว่า มันกำลังถูกรมาณหรือเปล่า ก็ได้.

เดี๋ยวนี้จิตอยู่ในสภาวะที่ถูกรมาณหรือเปล่า แม้แต่หม่นหมองนิดหน่อยก็เรียกว่าทรมาณทางวิญญาณอย่างยิ่งแล้ว. ที่ชาวบ้านเรียกว่ากลุ้มใจหน่อย หรืออารมณ์เสียนิดหน่อย

ไม่เป็นไร นิดหน่อย; แต่ทางธรรมต้องถือว่ามันเรื่องไม่นิด
 น้อย เป็นเรื่องทรมานทางวิญญาณแห่งตัวกู ของกู เป็น
 อันตรายมาก. ถ้าอันนั้นเป็นความเคยชิน เป็นนิสัยขึ้นมา
 ก็แปลว่าล้มละลายหมด เสียหายหมด. นั้นแหละจะต้องมีสติ
สัมปรัญญะ **สำรวจมรรวังทุกเวลา**นาที่ **ทุกกระเปียดนิ้ว**
 ในเวลานาทีทุกวินาที ว่า **เราหม่นหมองหรือเปล่า** เรามี
 ความวิปริตทางวิญญาณหรือเปล่า ถ้ามี **ก็สั่นหรือเสียใจให้**
มาก กลัวให้มาก มันจะหายไปทันที. ถ้ารู้ว่ามันจะหายไป
 ไปทันที เพราะว่อบรมมาถึงขนาดนี้ **รู้จักสะอาดแล้ว รู้จัก**
กลัวแล้ว พอรู้ว่าอ้าวนี้เป็นเรื่องกิเลสก็สั่น และเกิดความ
 ละอาย; เหมือนกับสอบไล่ตก **กลัวกันจนเป็นบ้าก็มี.**
 แต่ที่มันยิ่งกว่าสอบไล่ตก **เพราะมันเป็นการสอบไล่ทาง**
วิญญาณ มันน่ากลัวยิ่งกว่าสอบไล่ตกตามธรรมดา.

ที่นี้ไม่อยากจะให้เรื่องไปในแง่ร้ายชนิดนั้น มันเป็นเรื่อง
 ใกล้เคียงต่อความทรมานมากเกินไป และเราก็มีหลักในการที่จะ
 ใกล้เคียงไปทางพักผ่อน **เรามุ่งความพักผ่อน หวังความพักผ่อน**
อยู่ทุกกระเปียดนิ้ว ทุกวินาทีเหมือนกัน; มีจิตตั้งความ
 ปรารถนาไว้ **เพื่อจะได้ความพักผ่อน.** บวชนี้ก็บวชเข้ามา

เพื่อความพักผ่อน และวันคืนล่วงไปก็ล่วงไปด้วยความพักผ่อน
 หาแต่ความพักผ่อน มองในแง่ดีให้พบให้ได้. ถ้าพบไม่ได้ก็
 แปลว่าผิดธรรมชาติมาก เพราะมันเป็นสิ่งที่พบได้จัดได้ ทำได้;
 อย่าแส่เข้าไปหาเรื่อง หลบหลีกเรื่องออกไปเสีย คืออย่าแส่
 เข้าไปหาความทุกข์. มนุษย์มันฉลาดเกินไปจึงโง่กว่าสัตว์
 เกร์จฉาน เพราะมนุษย์ฉลาดเกินไป จึงเลยโง่กว่าสัตว์
 เกร์จฉาน เพราะฉลาดเกินไปมันจึงแส่เข้าไปหาทุกข์ หาความ
 ทรมานทางวิญญาน. สัตว์เกร์จฉานมันไม่ฉลาดถึงขนาดนั้น
 มันจึงไม่มีเรื่องแส่เข้าไปหาความทรมานทางวิญญาน. คุณแต่
 สุนัขของเราที่เลี้ยงไว้^๕ ๒๔ ชั่วโมงมันหาเวลาที่ทรมานทาง
 วิญญานเกือบไม่พบ. จิตของมันไม่ฉลาดพอที่จะปรุงตัวกู
 ของกูได้มากและเร็วเหมือนมนุษย์; อะไร ๆ ของมัน คุณจะเป็น
 เรื่องพักผ่อนเสียมากกว่า เพราะมันไม่เกิดตัวกูของกูมาก
 เหมือนมนุษย์. พอเราคิดอย่างนี้ ความละเอียดของเราก็มีมาก
 ขึ้น คือว่าอย่างไรก็อย่าให้เลวกว่าสุนัขเลย ให้มีความพักผ่อน
 ทางวิญญานไม่น้อยกว่าสัตว์เกร์จฉาน มันจะได้เย็นสบาย.
 หรือพูดถึงความสะอาดประภัสสร มันก็สะอาดกว่าสำหรับจิต
 ของสัตว์เกร์จฉานพวกนี้. พูดถึงความสุขมันก็เป็นความสุขกว่า.

พูดถึงความฉลาด มันมีความฉลาดทางวิญญานมากกว่า โดยที่ว่ามันอยู่ในสภาพ ที่ไม่ก่อให้เกิดทุกข์.

มนุษย์มันฉลาดแต่ในทางที่ทำให้เกิดเรื่องและเกิดทุกข์ การศึกษาค้นคว้าความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์นี้ เป็นการกระทำที่มุ่งหน้าเข้าไปสู่สิ่งที่อันตราย บ้างที่เป็นอันตรายทางวิญญาน. ที่เราพูดกันนั้นจนก้าวหน้าไปถึงโลกพระจันทร์ได้ นั้นหมายความว่าลึกเข้าไปสู่สุดของความยุ่งยากที่ทรมาณทางวิญญาน. ที่ว่าความก้าวหน้านี้ จะนำมาซึ่งสันติภาพ นั้นเป็นเรื่องพูดหลอกเด็ก เพราะว่าการทำงานมันทำเพื่อช่วยผู้อื่น เพื่ออวดฝีมือลายมือ อวดความดีเด่นแห่งตัวกูของกู ฉะนั้นการทำงานไม่นำมาซึ่งสันติภาพ. มันจะก้าวหน้าอย่างอื่นต่อไปอีก ก็เรื่องก็สืบเรื่องมันก็ล้วนแต่เข้าไปในดงรกแห่งความยุ่งเหยิง เป็นปัญหาทางวิญญาน. ฉะนั้นอย่าไปหวังความเจริญก้าวหน้าทางโลก ที่จะมีต่อไปอีกเท่าไร อีกหลายร้อยหลายพันเท่า มันก็คือมุ่งเข้าไปในดงแห่งความยุ่งยากทางวิญญาน เพราะไปสร้างเรื่องที่ไม่เคยมีให้มันขึ้น และขยายให้มากขึ้น ล้วนแต่เรื่องที่ไม่เป็นไปเพื่อความพักผ่อนทางวิญญานทั้งนั้น โทษใครไม่ได้ เพราะ

ทุกคนมีอิสระภาพจะคิดจะทำ. และก็เป็นที่อิสระภาพของกิเลส
 กิเลสมันต้องการอย่างไรก็ทำไปอย่างนั้น   ทุกคนอยู่ใต้อำนาจ
 ของกิเลส   มีอิสระภาพตามความต้องการของกิเลส ก็คั่นกันไปแต่เรื่องตัวกู
 ของกู พาโลกไปสู่ความลำบากยุ่งยากมากขึ้น ไม่ใช่เท่าเดิม. ส่วนสุนัขมันก็ยังพักผ่อนอยู่ตามเดิม.
 เมื่อล้านปีมาแล้วมันพักผ่อนอย่างไร เติวน้ำมันก็ยังพักผ่อนอยู่
 อย่างนั้น. ที่ไหนอันไหนเป็นความโง่ อันไหนเป็นความฉลาด ? ถ้าพูดตามภาษาโลก
 ภาษาวัตถุ ก็ว่ามนุษย์นี่ฉลาดแสนฉลาด ก้าวหน้ามาไม่รู้กี่ร้อยเท่าพันเท่าแล้ว
 ในความฉลาด เพราะเขามุ่งความฉลาดอย่างนั้น. แต่ส่วนความฉลาดอย่างแบบของจิตตาม
 ธรรมชาติ คือไม่ต้องการอะไรให้มันยุ่งนั้น เขาถือเป็นความโง่ จึงเกิด
 ความไม่สมคด คือฉลาดแต่ในเรื่องยุ่งอย่างเดียว ไม่ฉลาดในทางสงบที่มีอยู่
 แล้วตามธรรมชาติ.

ฉะนั้นในระหว่างที่มาบวชกันคราวนี้ ควรจะพยายามเข้าถึงตัวความฉลาดตามแบบของธรรมชาติ ที่ไปสู่ความสงบให้ได้ แล้วไป
 ทำความสมดุลกันกับความฉลาดที่ไม่รู้จะไปในทิศทางไหน ก็คงจะพบภาวะที่เป็นกลาง
 ที่มีความสงบทั้งทางกาย ทางจิต และทางมัญญาณได้;   ก็นับว่าดีมาก.

ถ้าใครมีความพักผ่อนได้ทั้งทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ
นับว่าดีที่สุด.

ตรงนี้มีอยู่นิดหนึ่งที่คุณอาจจะไม่เคยได้ยินกัน หรือ
ได้ยินก็เป็นส่วนน้อยและบางคน ว่าธรรมชาติ ของจิตตาม
ธรรมชาตินั้นมันมีความรู้อยู่แล้วอย่างพอตัว เพราะฉะนั้น
ขอให้มันรู้ไปตามธรรมชาติเดิมของมัน อย่าให้เรื่องใหม่ ๆ
ก้าวน้ำครอบงำมัน โดยเฉพาะความก้าวน้ำแห่งตัวกูของกู
นี่ อย่าให้อันนี้ไปครอบงำมัน; มันก็ฉลาดพอที่จะหาความสงบ
หรือความพักผ่อนของมันได้ ฉะนั้นคำสอนในพุทธศาสนา
บางนิกาย เช่น นิกายเซนจึงบอกว่า **อยู่นิ่งๆ ให้จิตอยู่ใน
สภาพเดิมแล้วมันก็ทำหน้าที่ของมันได้อย่างมีความสุข.**
ข้อนี้เขามิได้หมายความว่า “ไม่ทำอะไร” เขาหมายความว่า
อย่าให้ความคิดปรุงแต่งใหม่ ๆ ที่เป็นตัวกูของกูเข้ามา ให้จิต
อยู่ตามสภาพเดิมเท่านั้น และก็เท่านั้นเอง.

การที่ไม่อยู่นิ่ง ๆ หรือซุกซน นั้นมันไปทำความคิดปรุง
แต่งเรื่องตัวกูของกูขึ้นมาใหม่ ๆ เรื่อย เป็น Conceptual
thought ความคิดปรุงแต่งเกิดขึ้นกระทบอารมณ์ อยู่ไม่นิ่ง
ซุกซนไป รับอารมณ์มาปรุงแต่ง เป็นตัวกูของกูอยู่ตลอดเวลา;

ถือว่าเป็นความโง่. พอไม่มีอันนี้ อยู่หนึ่ง ๆ ก็เป็นความฉลาด
 หมายความว่าฉลาดนั้นมีมาแล้ว ในธรรมชาติของจิตมาแต่เดิม.
 แน่ละที่จิตชนิดนั้นมันคงไม่ออกไปโลกพระจันทร์ หรือไม่
 ออกไปทำอะไรอย่างนั้น ซึ่งคนสมัยนี้เขาก็ต้องเหมาว่าเป็น
 คนโง่คนบ้า คนครี คนกระ คนล้าสมัยอะไรก็ตามใจ ที่เขา
 จะหา; แต่ความจริงในธรรมชาติแท้ ความรู้แต่เดิมของจิต
 แท้ ๆ ก็คือความพักผ่อนทางวิญญาณอยู่ในตัวตลอดเวลา
 มันไม่ได้ไปหาความยุ่ง หรือเรื่องที่จะทรมานจิต. เพราะ
 ฉะนั้นถ้าพูดอย่างภาษาสำนวนพวกนี้ก็พูดว่าอยู่หนึ่ง ๆ เท่านั้น
 เอง. นี้ถ้าฟังไม่ถูกก็เลยหนึ่งไปจนไม่ทำอะไร ในทางร่างกาย
 ก็ไม่ทำอะไร จิตก็ไม่คิดอะไร ทาง วิญญาณก็ไม่รู้จะไปวาง
 ไว้ที่ไหน; มันก็ไม่ได้เหมือนกัน.

อยู่หนึ่ง ๆ อย่างชุกชอน อย่าไปปรุงแต่งเป็นตัวกูของกู
 ในรูปนี้รูปนี้ขึ้นมา. สภาพเดิมของจิตมันรู้เองว่าจะต้องทำ
 อะไร ควรทำอะไร และอะไรไม่ควรทำอย่างไรเท่าไร จะกิน
 จะนอนจะสังคัมกัณอย่างไร มันรู้ได้หมดเองตามธรรมชาติ
 เดิมแท้ และพอดีด้วยไม่มากไม่น้อย. หมายความว่า ในจิต
 มีธาตุศักดิ์สิทธิ์ ในตัวจิตมีธาตุศักดิ์สิทธิ์ กายสิทธิ์ มีแสงสว่าง

มีสติญารู้ สมตามชื่อของมันที่เราเรียกว่า “มโน” ซึ่งแปลว่ารู้ คือรู้้อยู่ตามธรรมชาติ และถูกต้อง พอเหมาะพอดี. คือมนุษย์ที่รวมเรียกกันว่า “มนุษย์” นี้ มันจะกำหนดหน้าที่ให้จิตเดิมนั้นสูญเสียความเป็นธรรมชาติเดิมไปหมด มีความคิดปรุงแต่งเข้ามาใหม่ ซึ่งไม่ใช่จิต อย่าเข้าใจว่าจิต; เป็นความคิดปรุงแต่ง และไม่ใช่จิตเดิม; เป็นความคิดปรุงแต่งมาครอบงำจิต มาหุ้มห่อจิต สูญเสียความเป็นประภัสสร ก็เลยร้อนเป็นไฟ ไม่มีการพักผ่อนตามสภาพเดิมแท้ของจิต. ถ้าเราจะถืออย่างหนึ่งๆ สั้นๆ ไม่มีเรื่องมาก ไม่มีบทเรียนมากมายอะไร คือรักษาสภาพเดิม ระวังเพื่อรักษาสภาพเดิม ไม่ต้องการอะไรมากไปกว่าที่จิตตามสภาพเดิมมันต้องการ ไม่อ่านหนังสือพิมพ์ ไม่ฟังวิทยุ ไม่สนใจเรื่องไปโลกพระจันทร์ก็ได้ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องเหลวไหลทั้งนั้น ไม่คุ้มค่ากับที่สูญเสียความสงบ.

คุณไปเลือกเอาเองว่าจะเอาอย่างไร เท่าไร ที่พูดนี้เพื่อจะให้รู้จักมันทั้งสองฝ่าย ทั้งฝ่ายธรรมดาอย่างสุดโต่ง และฝ่ายพักผ่อนอย่างสุดโต่ง และตลอดเวลาก่อนที่จะมาบวชนี้ ก็ล้วนแต่เต็มไปด้วยการธรรมดา; ที่มาบวชนี้ก็พบ

ความพักผ่อนบ้าง หรือมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วก็เอาไปทำให้สมดุลกัน. ใจความสำคัญ ก็อยู่ที่ว่า เมื่อใดมีการเกิดขึ้นแห่ง ความคิดปรุงแต่งว่าตัวกูของกู เมื่อนั้นก็เริ่มเป็นการทรมานวิญญาณ. เมื่อใดไม่มี ก็เป็นความพักผ่อนอยู่ตลอดเวลา. การบวชมีความมุ่งหมายข้อหนึ่งเป็นเจตนารมณ์ก็เลยต้องสนใจ ให้รู้ให้เข้าใจ ให้ทันแก่เวลาที่มีอยู่.

เราเชื่อมความกันว่า เราพูดถึงการบวช เพื่อควบคุมตัวกูของกู เพราะว่า การบวช มีเจตนารมณ์เพื่อจะพบความพักผ่อนทางวิญญาณ อย่างนี้บอกให้รู้ว่า ความพักผ่อนทางวิญญาณนั้น จะมีต่อเมื่อ Conceptual thought ความรู้สึกในเรื่อง ตัวกูของกู ไม่เกิดขึ้นมาใหม่ มาทำลายสภาพเดิมของจิต เท่านั้นเอง. ให้เขาไปคิดนึกเอง วันหนึ่ง คึนหนึ่ง พรุ่งนี้จะพูดต่อไปอีก ถึงเรื่องที่มีนั้นเหมือนกัน.

ความพักผ่อนในทางวิญญาน

คือความหมายของนิพพาน

พุทธทาสภิกขุ

ณ สวนโมกขพลาราม พุทธศักราช ๒๕๑๒

เวลาในพรรษาล่วงมาถึงวันที่ ๘ สิงหาคม เป็นวันที่ ๑๑ ของวันในพรรษา วันนี้ เราจะพูดถึงเรื่องสิ่งที่จะต้องบอกก่อนในทางธรรมต่อไปอีก. ขอให้ทบทวนไปถึงวันแรกที่สุด ว่าเราพูดถึงเรื่องบวชเพื่อฝึกการทำงานเพื่อความว่าง หรือเพื่อไม่ใช่เราเอง; และบวชเพื่อความพักผ่อนทางวิญญาน. เราทำงานเพื่อความว่าง ไม่ใช่เพื่อตัวกู มันเป็นการพักผ่อนทางวิญญานตลอดเวลา; วันต่อมาจึงบอกให้ชัดเจนไปว่าความว่างจากตัวกูนั้นแหละ คือความพักผ่อนทางวิญญาน; เมื่อใดมีความว่างจากตัวกู เมื่อนั้นเป็นความพักผ่อนทางวิญญาน; นี่เป็นเรื่องทบทวนคำบรรยายที่แล้่วมาทั้งนั้น.

ที่นี้บอกต่อไปถึงข้อที่ว่า “**ความพักผ่อนทางวิญญาณ**^๖
นั้นแหละคือความหมายของนิพพาน” เราจะเข้าใจนิพพาน
 จะต้องทบทวนไปถึงความหมายของคำว่า **ความพักผ่อนทาง**
วิญญาณ ให้แจ่มแจ้งขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง. ถ้าพูดหรือฟังแล้ว
 ก็แล้วไป มันก็ไม่อาจเข้าใจได้ มันลึม. ถ้าไม่เข้าใจก็ลึมหมด
 ถ้าเข้าใจก็ไม่ลึม.

เรื่องการพักผ่อนทางวิญญาณเป็นอย่างไร ก็พูดกันมา
 ละเอียดละออพอจะให้เข้าใจได้แล้ว; คือเมื่อวิญญาณไม่ถูก
 ทรมาณ จิตใจไม่มีการทรมาณ มีความพักผ่อนเพราะว่า
 มันเป็นอิสระหรือสงบ. เราต้องนึกถึงภาวะที่จิตใจเป็นอย่าง
 นั้น ไม่ใช่นึกถึงตัวหนังสือ หรือเห็นตัวหนังสือ; ต้องทำให้
 จิตใจรู้สึกรสชาติของความว่างจากการทรมาณ นี้เรียกว่า
 วิญญาณกำลังพักผ่อน; แต่จะพักผ่อนมาก พักผ่อนน้อย
 พักผ่อนชั่วคราว หรือพักผ่อนเด็ดขาด นั่นก็อีกเรื่องหนึ่ง.

ที่นี้ให้ดูถึงข้อที่ว่า **เมื่อมีการพักผ่อนทางวิญญาณ**^๕
เมื่อนั้นมีภาวะที่เรียกว่านิพพาน ถ้าพักผ่อนน้อยก็มีความ
 หมายของนิพพานน้อย พักผ่อนมากก็มีความหมายของ
 นิพพานมาก พักผ่อนชั่วคราวก็มีความหมายของนิพพาน
 ชั่วคราว พักผ่อนเด็ดขาดเลย คือไม่กลับวุ่นทรมาณอีก

ก็เป็นนิพพานแท้จริง คือเด็ดขาดไปแล้ว เพราะมันเป็น
สิ่งเดียวกัน.

ที่นี้มาถึงคำว่า “นิพพาน” ทุกคนก็เคยได้ยินคำนี้ทั้งนั้น
แต่จะสนใจหรือไม่สนใจนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง. คนหนุ่มๆ
ไม่ค่อยสนใจคำว่านิพพาน เพราะไม่รู้ความหมายของคำว่า
นิพพาน; แล้วเขาเอาเอง เหมาเอาเองว่ามันเป็นเรื่องศรีศระ
ที่สุด เป็นเรื่องของคนแก่ที่ล้าสมัยอย่างนี้เป็นต้น เพราะ
ไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่านิพพาน. ที่จริงภรที่รอดอยู่ได้ ไม่บ้า
หรือตาย ก็เพราะมีการพักผ่อนทางวิญญาณเพียงพอ; พุดได้
ว่านิพพานนั้นช่วยไว้ ไม่ให้เป็นบ้าหรือตาย จึงได้มานั่งอยู่
นี้ทุกคน. แต่แล้วก็ไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร ไม่รู้จัก เลยไม่
ต้องการ. ต้องศึกษาพิจารณาเข้าใจจนรู้จักว่าชีวิตนี้อยู่ได้ด้วย
นิพพานแท้ ๆ ถ้าไม่มีนิพพานชนิดชั่วคราวเข้ามาช่วยอยู่เป็น
ระยะ ๆ แล้ว คนก็เป็นบ้าไปหรือตายหมด.

ผมเองเมื่อบวช ก็บวชตามแบบไทยโบราณอย่าง
มหานิกาย ไม่ได้บวชอย่างแบบที่คฤบวชกันอยู่ขณะนี้ ซึ่งเป็น
แบบธรรมยุต ในการขอบรรพชาอุปสมบทตามแบบ
มหานิกายโบราณ ขึ้นด้วยคำกล่าว :— “อุกาสะวันทา-มิภันเต”

มันจะมีคำว่า นิพพาน สัจฉิกรณตฺถาย ทุกตอนไป: จงถือเอา
 ผักกาดสายะเหล่านี้ทำการบรรพชาให้ข้าพเจ้า เพื่อกระทำให้
 แจ่มซึ่งนิพพาน; นิพพาน สัจฉิกรณตฺถาย ทำให้แจ่มซึ่ง
 นิพพาน. เมื่อวันบวชนั้นเอง จะต้องให้ว่าอย่างนี้ ๓ ครั้ง
 ทุกครั้งที่เข้าไปขอบรรพชาอุปสมบท. ก็นับว่าเป็นแบบที่มีการ
 พุถึงนิพพาน. ผมก็ไม่ว่านิพพานที่วันนั้นคืออะไร ก็ว่าไป
 อย่างนั้น แต่ว่าด้วยความสนใจว่ามันคืออะไร ไม่ถึงกับ
 ประณามว่าเป็นของครีครุสำหรับคนโง่ หรือยายแก่ตาแก่;
 ผูกใจว่า เรื่องนี้ ต้องเป็นเรื่องสำคัญแน่ เขาจึงเอาไปไว้
 เป็นคำกล่าวก่อนในการบรรพชาอุปสมบท ก็เลยสนใจ ว่ามัน
 ต้องเป็นเรื่องที่สำคัญมาก; สนใจนิพพานแต่แล้วก็ไม่ว่านิพพาน
 แล้วปากก็ว่าเพื่อทำพระนิพพานให้แจ่มในการบวชนั้น. ฉะนั้น
 ต้องถือว่า ความคิดนึกหรือความหวังของบรรพบุรุษ ของ
 บุปผาจารย์ที่แล้วมา ดีมาก ต้องการให้บวชเพื่อนิพพาน
 เพื่อทำให้แจ่มซึ่งพระนิพพาน. เดียวนี้ แบบนี้ก็เลิกไป มาใช้
 ตามแบบที่ทำกันอยู่เดี๋ยวนี้ ก็ไม่มีคำนี้.

สำหรับคำที่ว่า เพื่อทำให้แจ่มซึ่งนิพพาน ก็หมายถึง
 นิพพานถาวร เกิดขาด เป็นพระอรหันต์; หรือว่าจะหมาย
 ถึงนิพพานในความหมายทั่วไป เราก็บอกไม่ได้. นี่ถ้า

เราพูดอย่างภาษากฎหมาย ภาษาธรรมดานี้ มันไม่ได้ระบุว่า นิพพานชนิดไหน ก็ต้องถือว่านิพพานทุกชนิด เพื่อให้ แจ้งซึ่งนิพพานทุกชนิด แล้วแต่มันจะถึงได้ในชนิดไหน ก็จะได้เหมือนกัน; เพราะว่ามันไม่เสียหาย หากจะเป็นนิพพาน ชนิดไหน มันก็ไม่มีเสียหาย.

ต่อไปจะพูดถึงความหมายของคำว่า “นิพพาน” เสียก่อน แล้วจึงจะชี้ให้เห็นว่า ได้แก่ *ความพักผ่อนทางวิญญาณ* อย่างไร. รายละเอียดเกี่ยวกับถ้อยคำๆ นี้ ก็ไปหาอ่านได้จาก หนังสือที่พิมพ์ไปแล้วหลายเล่ม แต่จะสรุปความให้มันสั้น ที่สุดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเข้ารูปกันกับเรื่องนี้ : ว่านิพพานนั้น ถ้าว่าโดยกิริยาอาการหรือเหตุอันมันคือ “ดับ”, ถ้าว่าโดยผล ของมันก็คือ “เย็น”; เท่านี้ก็รู้ได้แล้วว่าเพราะมันดับของความ ร้อน มันจึงเย็น. ถ้าตัวหนังสือแท้ๆ ก็แปลว่า “ไปหมด” ถล่ายๆ กับคำ “บรรพชา” : “นิ” แปลว่าไม่เหลือ “วานะ” แปลว่าไปเหมือนกัน ไปไม่เหลือ ไปหมด. *นิพพาน* ตัว หนังสือแท้ๆ ว่า ไปไม่เหลือ ไปไม่มีอะไรเหลือ ไปไม่เหลือ แห่งความร้อนก็คือดับ. เมื่อดับ ผลของมันก็คือเย็น. ชาวบ้าน เขาใช้คำๆ นี้ในฐานะที่เล็งถึงผล จึงใช้ว่าเย็น ใช้ให้มีความ

หมายความว่าเย็น มาแต่โบราณกาล ดึกดำบรรพ์; หมายความว่าเย็น ๆ ลงแห่งของร้อน.

ตอนนี้อาจจะบอกให้ทราบว่ การที่ไปหารากของคำ root ของคำ และวิภัติ บัจจย้อย่างนี้ มันเพิ่งมีทีหลัง. มนุษย์ที่บัญญัติคำขึ้นใช้ที่แรกนั้นไม่รู้ไวยากรณ์ ไม่รู้จัก รากศัพท์ ไม่รู้ Prefix หรือ suffix ของ root เหล่านั้น แต่เขาก็ได้พูดกันมาแล้ว คือว่ามันเย็น มันเย็นก็แล้วกัน. แล้วก็เอาถ้อยคำที่เขาเคยพูดกันว่า เย็น คือ นิพฺพายติ นิพฺพานิ อะไรก็แล้วแต่มันเป็นกริยา หรือเป็นนาม มีความหมายว่า เย็น ๆ.

ถ้าพูดเลยไปถึงเรื่องนอกพุทธศาสนา มันก็กว้างออกไปมาก คืออะไรทำให้เย็นใจได้แม้ชั่วคราเขาก็เรียกว่านิพพาน เหมือนกัน ในทางฝ่ายวิญญาณ; ทางฝ่ายวัตถุก็หมายถึงของ ร้อน ๆ เช่นไฟดับลงก็เรียก นิพพาน ถ่านไฟแดง ๆ ดำลง เย็นลง ก็เรียกนิพพานเหมือนกัน ข้าวแกงในหม้อเย็นลง ก็เรียกนิพพานเหมือนกัน นั่นเรียกทางฝ่ายวัตถุ. ที่นี้ฝ่าย วิญญาณก็หมายถึงใจ ใจเย็นลงได้ด้วยวิธีใด เท่าไร อย่างไร ถ้ามันเย็นลงได้ ก็เรียกว่านิพพานหมด. มันจึงมีอยู่พวกหนึ่ง หรือสมัยหนึ่ง เขาถือเอาการมรณที่สมบูรณ์ ว่าเป็นนิพพาน

เพราะมันเย็นลงไปแบบหนึ่งได้ แม้ชั่วขณะหนึ่ง. ที่นี้พวก
 ต่อมาไม่ยอมรับ ก็เอาพวกสมาธิ : เมื่อจิตเป็นสมาธิ สงบจาก
 ความรบกวนของกิเลส; ไม่ใช่หมดกิเลส แต่ในเวลานั้น
 ทำโดยวิธีที่ว่า จิตสงบจากการรบกวนของกิเลสว่านี่เป็น
 นิพพานนี้ก็เย็นเหมือนกัน มันถึงถึงความเย็นเหมือนกัน
 คือเมื่อกิเลสไม่รบกวนมันก็เย็น เย็นจากกามารมณ์ ซึ่งต้อง
 อาศัยกิเลสมันจึงจะมีความเป็นกามารมณ์ขึ้นมาได้.

ต่อมาถึงยุคพระพุทธเจ้า เข้ามาในวงของพระพุทธ-
 ศาสนา คือการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า. ที่ว่ามาแล้วมันนอก
 วงพระพุทธศาสนา หรือก่อนพระพุทธศาสนา พอมาถึงเขต
 ของยุคที่พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นนี้ ท่านพบนิพพานอย่างอื่น
 คือ *ความสิ้นไปแห่งกิเลส* โดยตรง เรียกว่า “**นิพพาน**” คือ
 เย็นแล้วมันก็เลยสิ้นสุดกันเท่านั้น. ที่ถือว่าสิ้นสุด นี้ก็เพราะว่า
 ไม่มีใครมาแสดงให้เห็นว่ามีอะไรที่มีดีกว่านั้นได้ ไม่มีใครมา
 พิสูจน์ให้เห็นว่ายังไม่ถึงที่สุดได้ จึงเอาเป็นว่าถึงที่สุด ยุติกัน
 มาจนกระทั่งบัดนี้.

ที่นี้รากศัพท์ นามศัพท์คำนี้ หรือกริยาก็ตาม ที่มี
 ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ พระไตรปิฎก ยอมให้ใช้คำๆ นี้กว้าง
 หรือมีการใช้คำๆ นี้กว้างไปถึงกับว่า นิพพานของวัตถุก็นี่

นิพพานของสัตว์เดรัจฉานก็มี นิพพานของคนก็มี; แต่เอาเฉพาะความหมายที่บริสุทธิ์หรือจริงหรือถึงที่สุดของเรื่องนั้น ๆ ถ้าเป็น นิพพานของวัตถุ ก็ต้องหมายความว่วัตถุนั้นดับเย็นสนิทจริง เช่น ถ่านไฟ ดับเย็น สนิทจริง หรือไฟดับไปชนิดที่หมดไม่มีเชื้อที่จะลุกอีก ก็เรียกว่าไฟนั้นนิพพาน วัตถุนิพพานคือไฟดับ,

นิพพานสำหรับสัตว์เดรัจฉาน นั้นหมายความว่ามันหมดภัย อันตราย เขาจึงได้ระบุไปยังสัตว์เดรัจฉานที่ไม่มีอันตรายอีกต่อไป เป็นสัตว์ที่ฝึกดีแล้ว เรียกว่านิพพานคือหมดพยศ. เพราะสมัยนั้นเขาหมายถึงสัตว์ป่าโดยมมาก มนุษย์ต้องไปจับสัตว์มาจากในป่า เป็นวัว เป็นควาย เป็นช้าง เป็นอะไรก็ตาม ที่ไปจับมาจากในป่า เอามาถึงก็ต้องฝึกจนกว่าจะหมดพยศร้ายโดยสิ้นเชิง มันลำบาก. เมื่อมันหมดพยศร้ายโดยแน่นอน ก็เรียกหมดพยศ ให้ใช้คำว่านิพพานแก่มันได้ เพราะมันดับเย็นเป็นสัตว์เย็น.

แล้วอันดับที่สามคือมาถึงคน นิพพานสำหรับคน ก็หมายถึงหมดกิเลสตามแบบของพุทธศาสนา ไม่ได้หมายถึงกามารมณ์ หรือไม่ได้หมายเพียงสักแต่ว่าเป็นสมาธิ เพราะตั้งเอาเย็นจริง คือหมดกิเลส คือไม่มีกิเลส. แต่อย่างไร

ก็ตามที่เขียนเพราะไม่มีกิเลส มันก็ยังมีหลายระดับได้ คือ
ชั่วคราวก็ได้ เต็มขาดก็ได้ มากก็ได้ น้อยก็ได้; เขียนเพราะ
กำลังไม่มีกิเลสครบถ้วนชั่วคราวนี้ก็เรียกว่าเขียน.

ที่นี้เราก็ต้องดูให้ดี ตรงนี้ว่า เมื่อไร เวลาไหนกิเลส
ไม่ได้ครอบงำจิตใจ คือไม่มีตัวกูของกู แง่ไหนปริยายใดเกิด
ขึ้นมันจึงเขียน ไปชั่วเวลานั้น ชั่วเวลาที่ไม่เกิดกิเลสขึ้นในใจ
คือเวลาที่เราเรียกว่า มี “ความพักผ่อนทางวิญญาณ” นั้นเอง.
จะเห็นได้ทันทีว่า ถ้ามีความพักผ่อนทางวิญญาณ ก็คือไม่มี
กิเลสครอบงำ ไม่มีตัวกูของกูครอบงำ นั่นก็เรียกว่า เขียน
ตามความหมายของคำว่านิพพาน. ฉะนั้นเรามองดูให้กว้าง
ออกไปก็จะเห็นได้ว่าคำสำหรับเรียกนั้นมีอยู่หลายอย่าง แต่
หมายถึงสิ่งๆเดียวกัน. เช่นคำว่า “ความว่างจากตัวกู” “ความ
พักผ่อนทางวิญญาณ” คำว่า “นิพพาน” เหล่านี้กลายเป็นสิ่ง
เดียวกันไปเลย. ส่วนที่มันจะมากหรือน้อย ชั่วคราวหรือ
เต็มขาด มันก็อีกเรื่องหนึ่ง.

หัวข้อที่จะพูดวันนี้จึงสรุปได้ว่า ความพักผ่อนทาง
วิญญาณ คือ ความหมายของคำว่านิพพาน จะรวมคำว่า
มรรคผลเข้าไปด้วยก็ได้ ก็ต้องพูดว่าความพักผ่อนทางวิญญาณ

คือ ความหมายของ มรรค ผล นิพพาน. ถ้าจะต้องอธิบาย
 เจ้านาคฟังสมัยนั้น คือสมัยที่ผมบวช ต้องอธิบายคำว่า นิพพาน
 สัจฉิกรณตฺถาย แล้วก็ต้องอธิบายอย่างนี้ ไม่มีทางอื่น ว่าเก
 บวชเพื่อทำนิพพานให้แจ้งหมายความว่าอย่างไร; ก็คือทำ
 ความเย็นทางวิญญาณให้แจ้งให้ปรากฏ. เมื่อมรธาสมันเป็น
 โอกาสแห่งความร้อน เป็นทางมาแห่งความเกิดแห่งตัวกูของ
 กูมาก ก็บวชเสีย ก็มีโอกาสที่ทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน. เจ้านาค
 หรือคนบวชก็จะรู้สึกรู้สำนึกว่ากำลังทำอะไร เรามีความมุ่ง
 หมายติดต่อกันไปได้ ไม่ต้องบวชโดยที่ไม่รู้ว่านิพพานคืออะไร
 เหมือนความรู้สึกที่ผมได้เล่าให้ฟัง เมื่อวันบวช ก็ไม่รู้ว่
 ทำให้แจ้งซึ่งนิพพานนั้นคืออะไร; รู้แต่เพียงว่าเป็นสิ่งที่น่า
 สนใจอย่างยิ่ง. แม้ว่าผมจะเคยอ่านหนังสือ ธรรมะธัมโมไป
 ตั้งแต่ก่อนบวชก็ยังไม่เข้าใจคำว่า “นิพพาน” พอที่จะรู้ว่
 มันคืออะไรในเวลานั้น. นั่นเป็นเวลามันตั้ง ๔๐ ปีมาแล้ว
 หนังสือหายาก ไม่พอที่จะทำให้เข้าใจได้ว่านิพพานนั้นคือ
 อะไร เราก็บอกเฉยๆ บอกเพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน.

ที่นั่นมันก็ต้องเอาไปปรับกันเข้ากับเรื่องที่เราพูดมาแล้ว
 ๒-๓ วันแล้ว ว่าความไม่เกิดแห่งตัวกูนั้นมันมีได้โดยวิธีใด

ให้ว่าพระสวคมนตรีอยู่กับตาม รู้จักป้องกันไม่ให้ตัวกูของกูเกิด
มันก็อยู่กับนิพพานชนิดนี้อยู่ตลอดเวลา เป็นนิพพานชนิดที่
ได้มา เพราะการควบคุม อย่างนี้เรียกว่า “วิฆัมภน นิพพาน”
คือนิพพานเพราะเราควบคุมไว้; แปลว่าเราจะต้องมีการ
กระทำ ชนิด ที่เป็น การควบคุม ความ พักผ่อน ทางวิญญาณไว้
เสมอแล้วนิพพานก็อยู่กับเราเสมอ เรียกว่าวิฆัมภนนิพพาน.

ถ้าต่ำลงไปกว่านี้มันผลุเองเป็นเองก็เรียกว่าเย็น ใน
ความหมายของนิพพานได้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่ผีไม้ลายมือ
ของเรา ตัวอย่างเช่นเรามานั่งนอนอยู่ในป่า ในธรรมชาติที่
เยือกเย็น ไม่ชวนนึกคิดไปในทางร้อน ในผลของธรรมชาติ
นั้นประจวบเหมาะกันเข้า จิตใจมันเย็นไปเอง อย่างนี้เราไม่ได้
ทำอะไรเลย อย่างนี้เรียกว่านิพพานชนิดบังเอิญ เรียกโดยบาลี
“ตทังคนิพพาน” มันต่ำหรือขึ้นไปกว่า “วิฆัมภนนิพพาน”
คือนิพพานประจวบเหมาะเป็นไปเองด้วยสิ่งแวดล้อมประจวบ
เหมาะ มันก็เย็นเหมือนกัน คุณไปคิดดูเอง ไปทำความรู้สึกดู
เอง เพราะถึงอย่างไรก็ต้องเคยชิมเคยผ่านมาแล้ว ว่าพอว่าง
จากตัวกูแล้วมันเย็นเสมอ. ฉะนั้นอย่างน้อยคนธรรมดา

ก็ต้องทำทุกอย่าง ในชีวิตวันหนึ่งๆ นี้ควบคุมตัวกู ไม่ให้
เกิดได้ก็เป็นความพักผ่อนทางวิญญาณเสมอไป ดังที่ยกตัว
อย่างให้ฟังแล้ว ว่าแม้ในการเล่นกีฬา หรือการทำกรงานหนัก
หรือว่าชีวิตคนขอทาน กรรมกรทำงานหนัก ถ้าเขาทำให้มี
ความพักผ่อนทางวิญญาณได้ เขาก็ประสพสิ่งที่เรียกว่านิพพาน
อยู่ตลอดเวลา แต่ว่าเป็นชนิดชั่วคราวหรือระดับน้อย ระดับ
ผิวเผิน เพราะฉะนั้นภิกษุเรา เมื่อเดินไปบิณฑบาตอยู่ตามวิธี
ที่ถูกต้องของพระของเณร มันก็มีนิพพานอยู่ตลอดเวลา แม้
ในเวลาเดินไปบิณฑบาต เหมือนอย่างที่ได้พูดแล้ววันก่อน
ว่าบิณฑบาตอย่างไร เดินไปบิณฑบาตด้วยการทำในใจ
อย่างไร สรรวมกายวาจาอย่างไร มันจึงมีความพักผ่อนทาง
วิญญาณตลอดเวลาที่เดินไปบิณฑบาต ในเวลาที่ออกไป
บิณฑบาตตลอดเวลา นั้นมันก็มีนิพพานอยู่กับเนื้อกับตัว ไป
ก็นิพพาน มาก็นิพพานชนิดชั่วคราวนี้ได้ โดยที่เราทำถูกวิธี
มีความฉลาดในการควบคุมถูกวิธี ตลอดเวลาที่ไปบิณฑบาต
ตลอดเวลาที่ฉันอาหารอยู่ เคี้ยวอยู่ในปาก ตลอดเวลาที่ไป
อาบน้ำ ไปถ่ายในส้วมอะไรก็ตาม หรือทำงานหนักอยู่ก็ตาม

สามัญที่ยังไม่สิ้นกิเลสไม่หมดกิเลสนี้ ก็ยังมีโอกาสที่จะมี นิพพาน ได้ถึง ๒ ชนิด คือตถกนิพพาน และวิกขัมภน นิพพานที่กล่าวแล้ว: อย่างแรกที่สุดนั้นเป็นการประจวบ เหมาะหรือบังเอิญ เราจะทำได้ก็เพียงว่า เรารู้จักสังเกตบุคคล หรือสถานที่ หรือสิ่งแวดล้อม แล้วเข้าไปนั่งไปนอนอยู่ในที่ เหล่านั้น มันก็ช่วยแวดล้อมให้เอง. อย่างที่สอง เราต้องมีความรู้ มีความสามารถบ้างในการที่จะควบคุมกิเลส. ถ้าผมพูดว่า *ควบคุมกิเลส* ก็หมายความว่า *ควบคุมการเกิดขึ้นแห่งกิเลส* เพราะเราไม่สามารถจะไปควบคุมตัวกิเลสโดยตรง; แต่เราควบคุมโอกาสหรือการเกิดขึ้นแห่งกิเลส มันก็เท่ากับว่า ควบคุมกิเลสเหมือนกัน; เราก็ทำในใจให้ดูวิธีไว้เรื่อยไป มีสติ มีความรู้สึกตัวเรื่อยไป ไม่ให้จิตคิดปรุงเป็นกิเลสคือ เป็นตัวกูของกูขึ้นมา. แม้มันจะปรุงแล้วก็ยังนึกทันหรือปรุง ขึ้นมานิดหน่อยแล้ว แต่ยังทันทำให้หยุดชะงัก หรือถอย กลับไป มันก็ทำได้. นี่นิพพานขึ้นมาจากการควบคุมการข่ม บังคับจิต.

อันที่สามที่สูงสุดก็คือมันคือมันหมด หมดการเกิดของ กิเลส นั่นคือมีการปฏิบัติที่ถูกต้องเรื่อยมาจนถึงที่สุด จนกิเลส

ไม่อาจจะเกิดขึ้นครอบงำจิตอีกต่อไป จิตก็มีความเป็นปกติสตรหรือเป็นอะไรอยู่เรื่อย ไม่กลับเป็นจิตเศร้าหมอง. นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ต้องพูดกันในคราวอื่น ว่าปฏิบัติอย่างไรจึงจะมีผลอย่างนั้น ซึ่งเป็นนิพพานสมบุรณ์ หรือเด็ดขาดที่เรียกว่า สมุจเฉตนิพพาน.

จะเป็นนิพพานบังเอิญ หรือตักทั้งคนิพพานก็ดี, นิพพานที่เราควบคุมการกระทำไว้ที่เรียกว่า วิกขัมภนนิพพานก็ดี, และนิพพานคือการสิ้นไปแห่งกิเลสก็ดี ล้วนเป็นความเย็น มีความหมายแห่งความเย็นเหมือนกันหมด โอกาสนั้นเป็นโอกาสแห่งความพักผ่อนทางวิญญาณ คือไม่มีการทรมานทางวิญญาณ.

สำหรับคำที่พูดว่า “มรรค ผล นิพพาน” นั้น มีความหมายซ่อนอยู่เล็กน้อย *มรรค* หมายถึงขณะที่เป็นการต่อสู้เพื่อให้ไฟดับ, *ผล* คือความดับ, *นิพพาน* หลังจากนั้นคือความเย็น. เมื่อเราพูดถึง มรรค ผล นิพพาน นั้นขอให้แบ่งเป็น ๓ ระยะ ว่ามรรคคือระยะที่ต่อสู้ ทุบตีอะไรก็ตาม เพื่อให้มันดับ, ผลก็คือการดับ ทำได้สำเร็จ เป็นการดับ, นิพพานก็คือความเย็น. ยกตัวอย่างโศดาปัตติมรรค ก็คือทำลายความ

เกษินของกิเลสในส่วน สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ๓ อย่างนี้ ทำไป ๆ จนมันเกิดอาการดับได้จริง นี้เขาเรียกว่า มรรค. ที่นี้ขณะจิตต่อมาเรียกว่ามันดับได้ จิตที่รู้ความดับได้ก็เป็นผล: เช่นโศตាប់ตติผล หลังจากนั้นมาอีกก็เป็นสอุปาทิเสสนิพพานของพระโศตាប់น ก็เย็นอย่างพระโศตាប់น. ทั้งสามอันนี้เป็นอันเดียวกัน คือคำว่านิพพาน. ส่วนคำว่ามรรคผล มันไม่มีโอกาสที่จะพูด มันไม่มีขณะไม่มีระยะเวลาที่เราจะไปพูด หรือจะไปเกี่ยวข้อง หรือจะไปสัมผัส มันเป็นเพียงขณะจิตหนึ่งเท่านั้น: ขณะจิตของมรรค ขณะจิตของผล; และเป็นอยู่ ต่อมาคือขณะจิตของความเย็นซึ่งมีได้เรื่อยไป เป็นนิพพาน. เราจึงพูดถึง “นิพพาน” คำเดียวกับพอ, คำว่า มรรค ผลไม่ต้องพูดถึง เพราะมันเร็วเกินไปกว่าที่จะพูด มันมีแต่ชื่อ ไม่มีตัวหรือไม่มีเวลาพอที่จะไปแตะต้อง หรือเกี่ยวข้องได้ มันก็กลายเป็นนิพพานไป มันก็อยู่ได้ตลอดเวลา. แม้เราจะพูดว่าความพักผ่อนทางวิญญาน คือความหมายของคำว่า “มรรคผลนิพพาน” มันก็ไม่มีอะไรมากเกิดขึ้น มันเท่ากับพูดว่าคือความหมายของนิพพานอยู่แล้ว; จึงพูดว่านิพพาน คำเดียวดีกว่า ไม่เสียเวลาพูด.

ขอให้มองเห็นความสำคัญของเรื่องนี้ ถ้าว่ายึดถือ ยึดมั่นถือมั่น คำว่านิพพาน เพราะว่ารู้สึกว่ามันสูงสุด มันหรรษาสูงสุด พวกที่ยึดมั่นถือมั่นในเรื่องทางศาสนา ก็ต้องชอบคำว่านิพพาน มีความกระหายสุดขีด. แต่พูดว่า *ความพักผ่อนทางวิญญาณ* เขาอาจจะไม่สนใจก็ได้. ปู่ ย่า ตา ยายของเราจะเป็นเสียอย่างนี้ก็ได้ หรือว่าเป็นอนุบาทกุบาสิกา เวลานี้ ถ้าผมพูดว่า*ความพักผ่อนทางวิญญาณ*เขาอาจจะเฉยๆ; เอ่ยว่านิพพานอาจหูฝาดก็ได้. “นิพพาน” นี้เป็นจุดมุ่งหมาย อย่างยิ่งทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไร ทั้งที่ไม่รู้ว่าคืออะไร แต่ได้ก็พูดกัน มาเรื่อย ๆ เกิดสถาบันขึ้นในคำพูดตนเอง เป็นสิ่งประทับใจ สูงสุดกว่าสิ่งทั้งปวง กว่าคำพูดคำอื่น แต่ที่เราเป็นผู้ศึกษา เป็นพระเป็นเณร ประเภทที่มีการศึกษา ก็น่าจะเข้าใจได้ดี ว่าอะไรเป็นอะไร ซึ่งโดยที่แท้มันเป็นเรื่องเดียวกัน จะพูดว่า *ความพักผ่อนทางวิญญาณ* หรือ *การไม่เกิดแห่งตัวกูของกู* หรืออะไรนั้น มันเป็นเรื่องเดียวกันกับคำว่า *นิพพาน*. ฉะนั้น ถึงแม้พวกคุณที่บวชใหม่ ๆ นี้จะไม่ได้พูดว่า บวชนี้เพื่อทำ นิพพานให้แจ้ง มันก็เป็นการทำนิพพานให้แจ้งอยู่ในตัว มันหลีกไปไหนไม่พ้น. ถ้าเป็นพระเป็นเณรที่ดี ไม่เหลวไหลต่อหน้าที่ มันไม่มีเรื่องอื่น มีแต่เรื่องทำนิพพานให้แจ้ง

คือการทำความพักผ่อนทางวิญญาณให้แจ่มอยู่เสมอ ทุกวัน
ทุกชั่วโมง ทุกนาที เป็นการพยายามอยู่ตลอดเวลา.

นี่จะเห็นว่าเราไม่พูดคราวเดียวมากเรื่องมากข้อ มันจำ
ไม่ไหว แล้วก็เข้าใจไม่ได้ จึงพยายามพูดเรื่องเดียวกันก่อน:
เรื่องเดียวกัน พูดในหลายๆแง่ หลายๆข้อให้เข้าใจจนได้
ไม่มีอะไรนอกจากเรื่องการไม่เกิดขึ้นแห่งตัวกู คือความพัก
ผ่อนทางวิญญาณ; ความพักผ่อนทางวิญญาณ คือความหมาย
ของคำว่านิพพาน.

พูดไปพูดมากี่วันอยู่ที่นี้ แต่ว่าวนเพื่อเข้าใจชัด ให้
มองเห็นชัด เหมือนกับหีบอะไรขึ้นมาตักอันหนึ่งชั้นหนึ่ง
มาดู ก็ดูให้ทุกแง่ทุกมุมทุกด้านให้มันเข้าใจ. เดียวนี้เราเอา
สิ่งนี้ คือสิ่งที่เขาเรียกว่า นิพพาน ที่แท้ก็เป็นธรรมชาติ
อันหนึ่งมาพลิกดูในแง่หนึ่งแง่นี้ จนกระทั่งรู้ว่าอ้าวมันอยู่กับ
เนื้อกับตัวเราตลอดเวลา ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่ปริยาย
ใดก็ปริยายหนึ่ง บางทีก็รู้สึกเป็นเอง บางทีก็โดยที่เรา
สำรวจระวางคืออยู่กันอย่างนี้จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์ หรือ
จนกว่าจะเป็นพระอริยะบุคคล มันก็มีนิพพานถาวรแท้จริง
เป็นชั้น ๆ ไปจนกว่าจะเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นพระอริยะ
บุคคลชั้นสูงสุด.

จงพยายามทำความเข้าใจ จนถึงกับสามารถตั้งสิ่งที่เรียกว่านิพพาน มาอยู่ได้กับเนื้อกับตัว อยู่เป็นประจำวันเรื่อย ๆ ไปจนกว่ามันจะเป็นนิพพานที่เด็ดขาดลงไป. เราจะต้องอยู่ในนิพพานชั่วคราว หรือว่านิพพานที่ควบคุมไว้เรื่อย ๆ จนชินเป็นนิสัย มันก็เปลี่ยนจากความเคยชินของกิเลส มาเป็นความเคยชินที่ไม่เกิดของกิเลส.

ที่ความเคยชินที่ไม่เกิดของกิเลส มันมากเข้า ๆ พอถึงวันหนึ่ง ซึ่งจะสมมุติเรียกว่า วันดีคือดี มันเด็ดขาดลงไป ในลักษณะที่ความเคยชินนั้นขาดสูญลงไป ไม่มีการเกิดแห่งกิเลส ตามความเคยชินนั้นได้อีก. ตรงนี้อยากจะบอกให้รู้ว่าคุณอื่นหรือพวกอื่น บางพวกเขาเรียกว่า กิเลส อย่างละเอียด หรือสังโยชน์; ผมไม่เรียกอย่างนั้นว่ากิเลสอย่างละเอียด หรือสังโยชน์ แต่เรียกว่า “ความเคยชิน” แห่งการเกิดของกิเลส. กิเลสไม่ต้องมีหลายฝ่ายหลายพวก กิเลสมันก็กิเลส เกิดมันก็เกิด แต่มีสิ่งหนึ่งที่สำคัญมากคือการเคยชินแห่งการเกิดของกิเลส นี่เป็นปัญหาทั้งหมดที่เราแก้ไขไม่ตก.

คุณต้องรู้ว่า มันคนละอันกับกิเลส ความเคยชินแห่งการเกิดของกิเลส มันคนละอันกับตัวกิเลส ตัวกิเลสคือความ

โลก ความโกรธความหลงนี้เป็นตัวกิเลส แต่ความเคยชินแห่งการเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้ เรียกว่า “สัญโญชน์” ในเมื่อพวกอื่นเรียกว่ากิเลสอย่างละเอียด หรือกิเลสที่นอนในสันดานก็ตามใจ ผมเรียกว่า*ความเคยชินแห่งกิเลส*. ความเคยชินแห่งการเกิดของกิเลส จะต้องถูกทำลายไปให้หมดความเคยชิน แล้วก็จะ เป็นนิพพานที่เด็ดขาดและสมบูรณ์.

ที่เรียกว่า*ความเคยชิน*นั้น ขอให้สนใจกันสักหน่อยว่า ตั้งแต่เกิดมาจากท้องมารคา ก็เพิ่มความเคยชินแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลงมากขึ้น ๆ เพราะพอเราเกิดมา โลกเป็น โกรธเป็น หลงเป็น มันก็โลภ โกรธ หลงวันหนึ่ง ๆ ไม่รู้จักก็สับครั่ง ร้อยครั้ง หลายร้อยวัน หลายร้อยเดือน หลายร้อยปี จนกว่าจะมีอายุเท่านี้ ความที่เคยชินนั้น มันมากเกินไปจนสู้ไม่ไหว. ถ้าทำลาย*ความเคยชิน*นี้ได้ ก็วิเศษ กิเลสก็ไม่อาจจะเกิด เพราะตัวกิเลสโดยตรงนั้น มันไม่ยาก ไม่ลำบาก แต่ว่ามันเหมือนกับฆ่าไม่ตาย เราฆ่ามันที่หนึ่งมันก็ไม่ตายเดี๋ยวก็นำอีก นี่แหละ*ความชินแห่งกิเลส*

อย่าไปเข้าใจว่ากิเลส นั้น เป็นของมีไม่ขาดสาย นอนเนื่องอยู่ในสันดานไม่ขาดสาย นั้นไม่ถูก เพราะของที่เที่ยง

แต่ถ้าวรายนั้นไม่มี ในฝ่ายสังขารนี้ไม่มี เพราะฉะนั้น
 กิเลสก็ต้องเป็นสิ่งที่เกิดดับ ๆ ๆ เสมอไป จะนอนเนื่องอยู่ใน
 สันดานตลอดกาลนั้นไม่ได้ และมันจะเกิดต่อเมื่อมี รูป เสียง
 กลิ่น รส เป็นต้น มาทางตา ทางหู ทางจมูก มันจึงจะเกิด;
 ไม่ใช่ว่าจะเกิดเองได้. ที่นี้พออะไรผ่านมา เช่น รูปผ่านมา
 ทางตา ความเคยชินที่มันมากเหลือเกินนั้นมันโพล่งออกไป
 เกิดกิเลสทางตา เป็นต้น. มันห้ามไม่ทันสำหรับคนธรรมดา
 เพราะมีความเคยชินที่จะเกิดกิเลสทางตามากเกินไป มาแต่
 อ่อนแต่ออก เพราะฉะนั้นเราจึงประสบปัญหายากที่ตรงนี้
การปฏิบัติธรรมก็ยากอยู่ตรงนี้ เพราะความเคยชินแห่ง
การเกิดของกิเลสมันมากเกินไป.

ที่นี้เราก็มารู้จักการไม่ให้มันได้โอกาสเกิด โดยควบคุม
 ตา หู จมูก ลิ้น กายใจด้วยสติ หรือด้วยระเบียบการปฏิบัติ
 ที่ดีมันไม่ได้โอกาสเกิดนาน ๆ เข้าก็ตัน หรือเนือย หรือ
 เฉื่อยไป แล้วก็เฉื่อยไปในทางไม่เกิด; มันก็เกิดซ้ำ ๆ
 เกิดยากเข้า ๆ จนกระทั่งไม่เกิด. ที่ว่าวันหนึ่งคืนหนึ่งเป็น
 วันที่มาถึงเข้ามันก็คือระยะเวลาสุดของความเคยชิน นั่นมันถึง
 ที่สุด ดับไป ทำอย่างไร ๆ ก็ไม่อาจจะเกิดกิเลส. นี้พูดอย่าง
 อูบมา ๆ เหมือนอย่างวัตถุ คือเราไม่ให้มันกินอาหาร.

กิเลสมันมีอาหาร ต่อเมื่อมันได้เกิด ทางตา ทางหู ทางจมูก; มันได้เกิด แล้วมันก็ได้กินอาหาร มันก็ไม่ตาย มันก็จะอ้วน ทั่วขึ้นขึ้นมาอีก คือความเคยชิน. ที่นี้เราไม่ให้มันกินอาหาร ไม่ให้มันได้อาหาร บิดโอกาสแห่งการได้อาหาร มันก็ผอมลง เหมือนกับสัตว์ที่ไม่ได้อาหาร ผอมลงๆ จนตาย ความเคยชิน ถูกกักตัวไว้ไม่ให้เกิดจนเปลี่ยนไปสู่ความไม่เคยชิน สูญความเคยชินไป; นี้พูดอย่างตรงๆ. ถ้าพูดอย่างเปรียบเทียบก็หมายความว่าไม่ให้มันกินอาหารก็ผอมตายไป.

ความไม่เกิดแห่งตัวกู ที่เราควบคุมได้นานเข้าๆ ตัวกู นั้นมันก็ไม่ได้อาหาร ตัวกูก็ผอมตาย เพราะฉะนั้นอยู่ให้ถูกต้องตามวิธีนี้เท่านั้นเป็นพอ; ตามที่พระพุทธเจ้าท่านอุทิศสำหรับตรัสสั่งไว้เมื่อจะนิพพานหยกๆ แล้ว ในชั่วโมงที่จะนิพพานอยู่หยกๆ แล้วว่า “ถ้าพวกเธออยู่ กันโดยชอบ โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์” ท่านหมายความอย่างนี้ที่พูดว่า “อยู่โดยชอบ” คล้ายๆ กับไม่มีความหมายอะไร คล้ายเหมือนพูดเล่นสำนวน แต่ที่จริงคำว่า “อยู่โดยชอบ” ของพระพุทธเจ้าที่ตรัสนั้น

หมายความว่า อยู่ชนิดที่ตัวกูเกิดไม่ได้ ตัวกูอย่างนี้เกิดไม่ได้ อยู่โดยชอบอย่างนี้ แล้วก็จะ เป็นพระอรหันต์ขึ้นมาในวันหนึ่ง คือตัวกูหรือกิเลสมันหมดไปในวันใดวันหนึ่ง เหมือนพวกพุทธบริษัทนิกายเซ็น สมัยหลังเขาพูดว่าอยู่นิ่ง ๆ อยู่หนึ่ง ๆ ก็เหมือนกัน อยู่หนึ่ง ๆ ต้องอยู่ให้เป็นอยู่ชนิดที่กิเลสเกิดไม่ได้ อยู่หนึ่ง ๆ อย่าไปแส่หาอะไรเข้า มันก็ทำให้โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์ได้เหมือนกัน.

ที่นี้เราพูดข้างฝ่ายแง่ดี มองด้านดี คือด้านน่าชื่นใจ เป็น Positive หรือ optimistic ก็ตามว่าเราได้รับความพักผ่อนทางวิญญาณอยู่เสมอทุกนาทีมัน ก็น่าชื่นใจไม่มีอะไรน่าชื่นใจยิ่งกว่านี้แล้ว ทำไม่ถึงไม่เอาหรือไม่สนใจสิ่งที่น่าชื่นใจอย่างนี้; มีความพักผ่อนเย็นทางวิญญาณอยู่ทุกนาทีเรื่อย ๆ ไป จนกิเลสหมด คือเป็นความพักผ่อนที่เด็ดขาด หมายถึงความเคยชินอันคร่ำครึ อันโหดร้ายมันหมดไป เป็นความพักผ่อนตลอดกาล. เพราะฉะนั้นเรามองในด้านดีก็ได้ แล้วมันง่ายและใคร ๆ ก็หวังในแง่ positive เราได้ เราเป็นผู้ได้คือเราได้ความพักผ่อนทางวิญญาณอยู่ทุกวันทุกคืน ก็มีกำลังใจ.

ถ้าไปพูดว่าเราต้องต่อสู้กับกิเลส ไม่มีอะไรน่าเอา น่าเป็นไม่มีอะไรเป็นตัวเรา เป็นของเราพูดแง่ negative อย่างนี้คน

เขากลัว ก็ว่ามันชวนเศร้า ไม่น่าชื่นใจอะไร แต่มันเป็นคำพูดที่ถูกต้องกว่า และจริงกว่า แต่คนไม่ชอบ เขาชอบในแง่ positive ต้องได้ ต้องสบาย ต้องชื่นใจ; เขาพูดกันอย่างนี้ **พักผ่อนทางวิญญาณ คือความหมายของนิพพาน.** ที่นี้เราก็คงได้มาตั้งแต่ต้นแล้ว สบายตั้งแต่ต้นแล้ว สบายเรื่อยไป จนกว่ามันจะเด็ดขาดลงไป ไม่กลับเปลี่ยนแปลง.

เมื่อเข้าใจคำพูดเหล่านั้นแล้ว หวังว่าทุกๆ องค์จะไปปรับปรุงอะไรให้มันดีขึ้นอีก ให้อันหนึ่ง คืบหนึ่ง ชั่วโมงหนึ่ง ๆ มันล่วงไปด้วยการได้การพักผ่อนทางวิญญาณที่น่าชื่นใจที่สุด จะทำงานอะไรอยู่ที่ตาม ให้มันเย็นอยู่ตลอดไป เหมือนกับที่พูดวันก่อนแล้ว ว่าเรามีการทำงานต่างกัน งานประจำวันก็ต่างกัน แต่จะต่างกันอย่างไรไม่สำคัญ ให้จิตใจมันเหมือนกัน ตรงที่มีความพักผ่อน หรือไม่มีตัวกูของกูเกี่ยวกับการงานนั้นหรือเนื่องกับการงานนั้นมันเป็นความพักผ่อน. ฉะนั้นใครจะมีหน้าที่ทำอะไร ก็ทำไปด้วยสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ งานก็สนุก ความพักผ่อนทางวิญญาณก็มีซึ่งผมพูดว่าพอจิตว่างแล้วการงานก็สนุก ก็ไม่มีใครเข้าใจและไม่เชื่อ.

ทำงานด้วยจิตว่าง งานสนุก; ทำงานด้วยจิตที่ไม่ว่าง
 งานก็กลายเป็นทุกข์. เรื่องนี้ยังต้องอธิบายกันอีก เรามาบอก
 ให้เห็นว่า มันเกี่ยวเนื่องกันอยู่ แล้วเราจะต้องมีความเป็น
 อยู่ประจำวันอย่างนี้ จึงจะเป็นการฝึกหัดฝึกฝนหรืออบรม
 ที่ดีของภิกษุของบรรพชิต; นอกจากนั้นไม่มี. ถ้าไม่ต้องการ
 สิ่งนี้มันก็ไม่มีอะไรที่มาบวชให้เสียเวลา มันไม่มีอะไรนอก
 จากสิ่งนี้. มาหัดเป็นอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกด้วยจิตที่ปราศจาก
 ตัวกู-ของกู ปราศจากความทรمانทางวิญญาณ มีความ
 พักผ่อนทางวิญญาณ แม้ในขณะที่เหงื่อไหลอาบหน้า ไม่ต้อง
 พุดถึงเวลาที่มันสบายดี ลองไปทำดู มันจะยากหรือง่ายก็จะ
 ได้รู้. เกี่ยวกับยากหรือง่ายนี้ขอฝากไว้ทุกคนว่ามันอยู่ที่ความ
 ว่างหรือฉลาด ทำเป็นหรือไม่เป็น. ถ้ารู้วิธีทำเป็นแล้วก็ฉลาด
 มันก็ง่ายหมด. ถ้าไม่รู้จักวิธีทำ มันก็ยากหมด ไม่มีอะไรที่ง่าย
 เลยยากไปทุกอย่าง. นี่มันเกี่ยวกับอุปายเหมือนกัน ฉลาดก็ทำ
 เป็นแล้วก็ย้อนไปหาพุทธภาษิตที่ว่า **อยู่โดยชอบโลกจะไม่
 ว่างจากพระอรหันต นนแหละอุปายทุกที่สุด ถ้าทุกคนทำได้.**

จะนี้อย่างพูดโพล่งออกไปว่ายากเหลือวิสัย ไม่เอาแล้ว
 นั่นความว่างมันพุด; ถ้าความฉลาดพุดมันก็พุดอย่างอื่น ว่าให้

อย่างนั้นลองดูอย่างนี้ ลองไปจนกว่าจะถูกวิธี จะไม่มีอะไรยาก ไม่มีอะไรเหลือวิสัย พระพุทธเจ้าก็ทรงยืนยันว่าการบรรลุ มรรคผล ไม่ใช่สิ่งเหลือวิสัย เป็นของอยู่ในวิสัยของมนุษย์ แต่มนุษย์ส่วนมากไปหลงคิดเนื้อหนัง เรื่องความสุขทางเนื้อหนัง ก็ได้ नामว่าเป็น ผู้ที่มีธุลีในดวงตามาก มีขี้ผึ้งในดวงตา มาก ตาก็ไม่เห็น. ทั้งที่เรื่องนั้นมันไม่ยาก จะนั้นควรไป โทษตาโทษขี้ผึ้งในตามากกว่าที่จะไปโทษเรื่องนิพพานว่าเป็น เรื่องยาก.

นิพพานอยู่ในวิสัยกลางๆ ไม่ยากไม่ง่ายแล้วแต่ใครจะ ทำถูกหรือทำผิด แต่คนที่จะทำนั้นอยู่ที่ว่าเขามีขี้ผึ้งอยู่ใน ดวงตามากหรือขี้ผึ้งในดวงตาน้อย. ถ้าขี้ผึ้งในดวงตาน้อยพูด คำเดียวกับบรรลุอรหัตต์ที่ทรงนั่นเอง นี้ก็มี เดี่ยวจะโทษหาว่า เอาขี้ผึ้งในดวงตาออกมันยากไปเสียอีก ถ้าอย่างนั้นมันก็ไม่ มีที่ สิ้นสุด. เรื่องนิพพานเป็นเรื่องง่าย แต่เรื่องเอาขี้ผึ้งในดวงตา ออกมันยากไปเสียอีก เพราะว่าจิตกำลังฝังแน่นไปในเรื่องเนื้อ หนัง เพราะฉะนั้นก็เรียกว่าพูดอะไรไม่ได้เหมือนกัน. พูดอย่าง พุทธศาสนาที่ว่า แล้วแต่เหตุ แล้วแต่ปัจจัย คนก็จะต้องจับ การกับเหตุปัจจัย แปลว่ารีเข้าไปจัดการกับเหตุปัจจัยที่ทำ

ให้มีซึ้งในดวงตามาก. มันก็พูดได้ต่อไปอีกว่า ซึ้งในดวงตา
 มาก สักวันหนึ่งมันก็จะรู้สึกเจ็บมากกว่าคนที่มิซึ้งในดวงตา
 น้อย บางทีคนที่มิซึ้งในดวงตามากก็เกิดกระตือรือร้นขึ้นมา
 ในเวลาอันสั้นมันก็จะเขี่ยออกไปได้. นี่กลัวแต่ว่าจะไม่รู้จัก
 ว่ามิซึ้งอยู่ในดวงตา เคียวนึกไม่รู้ว่ามิซึ้งอยู่ในดวงตามี
 แต่ความประมาท มีแต่ความอวดดี ไม่ยอมเชื่อใครที่บอกว่ามิ
 ซึ้งในดวงตา.

ลองไปคิดดูเองว่าการบรรลุนิพพานเป็นของยากหรือ
 ของง่าย การบรรลุนิพพานยากหรือง่ายลองไปคิดดู เพราะว่า
 คุณได้ถลามาถึงขนาดนี้แล้ว คือถลามาจนบวชเข้ามาแล้ว แล้ว
 จะทำอย่างไรอย่างไร จะถอดเครื่องแบบหนักกลับไปหรือจะค้น
 ไปข้างหน้าให้มันทะลุไป มันก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้อง
 ต่อสู้ แล้วมันก็เผชิญกับความยากหรือความง่าย. ถ้าไปใช้
 ความโง่ ทำให้มันยากๆ มากขึ้น มันก็ล้มละลายแน่ ไม่มี
 ใครช่วยได้. คำว่ามันล้มละลายก็หมายความว่ากลับไปเท่า
 เดิม หรืออาจจะร้ายไปกว่าเดิมก็ได้.

มันควรเมื่อถลามาขนาดนี้แล้ว ได้บวชแล้ว ได้ตะ
 ต้องแล้ว ได้ปฏิบัติจนตัวเป็นพระภิกษุ เป็นสาวกของพระ

พุทธเจ้าแล้ว อย่างน้อยมันก็ควรให้มันรู้ ให้มันถึงจนรู้เรื่อง จนได้อยู่กับความพักผ่อนทางวิญญาณสักกระยะหนึ่งจึงจะไม่เสีย ที่ได้ชิมรสชั่วคราวของสิ่งนี้ แม้สีก็ออกไปมันก็จะฝังจิตไป รู้เรื่องรูรสของ*ความพักผ่อนทางวิญญาณ* วิธีที่จะอยู่ อย่างเป็นทางการต่อสู้ไม่ถอยหลัง. และเรื่องนั้นก็ไม่ง่ายเพราะ เรามีความฉลาด เช่นเดียวกับเราก็กินอาหารไม่ให้สัตว์ร้าย ตัวนั้นมันได้กิน มันก็ตายเอง เรียกว่าไม่ง่ายจนเกินไป. ถ้า จะเข้าไปสู้กับมันซึ่งหน้า มันก็ยาก มันอาจจะกัดตายก็ได้ต้องใช้วิธีล่อมจิกกันทางมาแห่งอาหารเสียให้หมด มันก็ตายเอง.

สรุปความเสียที่ว่า *ความพักผ่อนทางวิญญาณ* เป็น สิ่งที่น่าปรารถนาที่สุด เขาเรียกว่าอย่างไรก็ตามแต่ ถ้า เป็นสิ่งที่น่ารักน่าปรารถนาอะไรที่สุด กว่าสิ่งใดๆ ใน โลกนี้; แต่ไม่มีใครสนใจ. กลับสนใจแต่เรื่องที่เป็น*ความ ธรรมดาทางวิญญาณ* โดยเฉพาะเรื่องเนื้อหนัง. วันนั้นบอก ให้รู้ว่า *ความพักผ่อนทางวิญญาณ* เป็นสิ่งสูงสุดมีค่าเท่า กับ*นิพพาน*; บวชเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง. ไม่เช่นนั้น

ป่วยการ. นี่เป็นเรื่องหัวข้ออันหนึ่ง มุมหนึ่ง ที่จะไป
 พิจารณาอยู่เสมอ ให้ทุกเรื่องกลายเป็นเรื่องเดียวหมดทั้ง
 พุทธศาสนา แปลหมิ่นสัพพะธรรมชันธ์ ให้เหลือ
 ธรรมชันธ์เดียว สำหรับศึกษาปฏิบัติเล่าเรียนได้เลย. ที่ว่าพระ-
 ธรรมมีแปลหมิ่นสัพพะธรรมชันธ์นั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้
 ว่าไม่ได้ตรัสไว้ที่ไหน คนที่หลงว่า. พระพุทธเจ้าท่านว่า คำ
 สอนของเราสรุปได้ใน สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสยา
 ที่ตรัสว่าเมื่อก่อนก็ดี เดียวกันดี ตถาคตพูดแต่เรื่องทุกข์
 กับการดับทุกข์เท่านั้น นี่เพียง ๒ ธรรมชันธ์; ยิ่งพูดว่า
 “สพฺเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสยา” ก็เลยเหลือธรรมชันธ์เดียว
 คืออย่าไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด จะมีความพักผ่อนทางวิญญาณ
 เป็นนิพพานขึ้นมาเอง คือธรรมชันธ์เดียว. ผมจึงพูดเรื่องนี้
 เรื่องเดียวในทุกแห่งทุกมุม และเวลาก็เลยมาแล้ว

ขอยุติกันที่วันนี้.

ความว่างจากตัวกู คือความเต็มของสติปัญญา

พุทธทาสภิกขุ

ณ สวนโมกขพลาราม วันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๑๒

เวลาในพรรษาของเราล่วงมาจนถึงวันที่ ๙ สิงหาคม
แล้ว เป็นวันที่ ๑๒ ของพรรษา, ในวันที่แล้วมาได้พูดถึง
ความพักผ่อนทางวิญญาณความหมายของนิพพาน จึง
ต้องระลึกถึงเรื่องนั้นขึ้นมาอีกทีหนึ่ง ให้เรื่องมันติดต่อกัน ว่า
ความว่างจากตัวกูของกู เป็นความพักผ่อนทางวิญญาณ, *ความ
พักผ่อนทางวิญญาณ* นั้นแหละคือความหมายของคำว่านิพพาน.
เพราะฉะนั้นความหมายของคำว่านิพพานก็คือ ความว่างจาก
ตัวกูของกูเหมือนกันอีก ดังที่พูดให้สังเกตแล้วว่ามันมีหลาย
ชื่อแล้วแต่เราจะมองกันในแง่ไหน แง่เหตุหรือแง่ผลหรือแง่

การปฏิบัติ จะต้องถือว่าสำคัญด้วยกันทุกคำ; แต่ใจความสำคัญมันก็อยู่ตรงที่ “ความว่างจากตัวกู” เพราะฉะนั้นคำนี้ต้องเป็นคำที่ได้รับการอธิบาย หรือว่าวินิจฉัยกัน ให้มากเป็นพิเศษ.

“ความว่างจากตัวกู” มันเป็นภาษาที่คนธรรมดาฟังไม่รู้เรื่องแน่ ลองนึกถึงเราเมื่อไม่เคยอ่านหรือฟังเรื่องนี้ แล้วก็คนธรรมดาทั่วๆ ไปที่เขาไม่ได้เคยวิเวกในเรื่องนี้เลย พอพูดว่าความว่างจากตัวกูก็งงหมด ไม่รู้ว่าหมายถึงอะไร หรือบางทีจะนึก ไปว่าคำพูดนั้นมันพูดเปลือยไปหรือ เป็นคำพูดบ้าๆ บอๆ ของคนไร้สติก็ได้ ว่าว่างจากตัวกูนี้จะว่างได้อย่างไร. นั่นแหละให้รู้ไว้ที่เถิดว่า ภาษาพูดของชาวบ้าน กับ ภาษาพูดของบรรพชิตหรือนักบวช โดยเฉพาะพวกที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องทางจิตใจนั้นมันเป็นภาษาที่ต่างกันมาก จนพูดออกมาได้ตามความจริงนั้นว่า *ความว่างจากตัวกู*.

ลองนึกไปตรงๆ ตามความรู้สึกรู้สึกของคนธรรมดาสามัญ ว่าว่างจากตัวกูมันจะเกิดข้อขัดแย้งในใจขึ้นมาอย่างไรบ้าง ที่นั่นคนธรรมดาเขา ตัวกูหมายถึงตัวร่างกายนี้ เมื่อว่างจากร่างกาย

ห้มันก็ฟังไม่ถูก. ถ้าตีขึ้นไปอีกหน่อยก็ว่าว่างจากร่างกายและจิตใจ เขาก็คงคิดว่ามันตายแล้ว; ที่ว่างจากตัวกูก็คือมันตายแล้วไม่มีอะไรเหลือ. ต่อเมื่อมีความรู้หรือการศึกษว่าตัวกูนั้นมันไม่ใช่ร่างกายและมันไม่ใช่จิตใจล้วน ๆ; มันหมายถึงความคิดของจิตใจที่ปรุงแต่งขึ้นมาชั่วคราวหนึ่ง ๆ เป็นความรู้สึกรู้สึกมีความหมายเป็นตัวฉันหรือของฉัน มันก็เลยกลายเป็นความคิดนึกของจิตใจเท่านั้น ไม่ใช่ตัวจิตใจ เพราะฉะนั้นมันจึงทำให้ว่างได้หรือดับได้. ร่างกายดับก็คือตาย จิตใจดับมันก็คือตาย; แต่ที่นี้ตัวกูดับ กลับไม่ตาย. เพราะว่าตัวกูในที่นี้มันหมายถึงความคิดที่ปรุงขึ้นมาว่าตัวฉันว่าของฉัน เราสมมุติกันว่า เป็นความคิดที่ผิด คือทำให้เกิดความทุกข์. มันก็จะต้องสังเกตให้ดีกว่า ตัวกูนั้นมันอยู่ที่ตรงไหน แล้วเกิดเมื่อไร ดับเมื่อไร เกิดหรือดับได้วันละกี่ครั้ง; ถ้าไม่เข้าใจข้อนี้แล้ว มันก็จะเข้าใจไม่ได้ทั้งนั้น. *ความว่างจากตัวกูเป็นอย่างไร.*

สำหรับวันนี้จะพูดต่อไปถึงว่า *ความว่างจากตัวกูคือความเต็มอยู่ของสติปัญญา* เป็นหัวข้อที่จะต้องกำหนดให้ดีๆ ว่าความว่างจากตัวกูนั้นคือความเต็มอยู่ของสติปัญญา. ที่นี้

ก็เอา Logic เต็ก ๆ มาพูดก็ได้ว่า ความเต็มอยู่ของตัวก็คือ ความว่างจากสติปัญญา. เอาไปทบทวนดูให้ถี่เถอะ ถ้ามีความว่างจากตัวก็เป็นความเต็มของสติปัญญา ถ้ามีความเต็มของตัวก็คือความไม่มีสติปัญญา ความที่ปราศจากปัญญา ก็คือเมื่อไม่มีสติปัญญานะตัวกุโผล่ขึ้นมาเต็มที ขณะที่ว่างจากสติปัญญานะตัวกุโผล่มาเต็มที และก็ภาษาจำกัดเฉพาะนะ ว่างสติปัญญาแบบไหน จึงตัวกุโผล่มาเต็มที. เอาละเอาตามหัวข้อสั้น ๆ เพียงข้อเดียวว่า “ความว่างจากตัวก็คือความเต็มของสติปัญญา.”

ที่นี้เราก็เคยพูดกันถึงความว่างชนิดอื่นที่มีความหมายอย่างอื่นที่เอามาปนกันยุ่งหมด ซึ่งก็ควรจะรู้ไว้ด้วย คือพูดถึงคำว่าว่าง ๆ นั้นเสียให้หมด ทั้งที่เรา รู้กันอยู่แล้วว่าหมายถึงความว่างจากความสำคัญมันหมายความว่าตัวกุที่เกิดขึ้นในใจ, แต่คำว่า “ความว่าง” นี้มันหมายความว่าได้หลายอย่างที่จะต้องรู้ไว้เป็นเครื่องประกันไม่ให้มันเกิดความปนกันยุ่ง เราก็ไล่ไปตั้งแต่เรื่องของวัตถุ คือความไม่มีอะไร ไม่มีอะไรเลยก็คือความว่างทางวัตถุ. เหมือนกะที่แรกก็คนที่ไม่เคยฟังเรื่องนี้ พอ

ได้ยินว่าว่างจากตัวกู เขาก็หมายถึงว่าไม่มีอะไรเลย เขาว่าตัวกูนี้ก็คือคน ๆ หนึ่ง ที่ว่างจากตัวกูก็คือไม่มีอะไรเหลือ. นี่มันก็เป็นเรื่องเล็งถึงวัตถุเป็นส่วนใหญ่คือเล็งถึงร่างกายเป็นส่วนใหญ่.

ทางวัตถุมันยังไปไกลมากกว่านั้น คือหมายถึงไม่มีอะไรเสียจริง ๆ เลย ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกไหน ไม่มีอะไรเลย ไม่มีแม้แต่สุญญากาศ ก็ไม่มีภาษาที่มนุษย์พูด. ที่มนุษย์พูดกันอยู่ว่างทางวัตถุยังเหลือสุญญากาศ. เดียวนี้เราให้สุญญากาศก็ว่างไปกล้วยไม่มีตัวเลย ไม่มีภาษาจะพูด. ไม่รู้ว่า จะเรียกว่าอะไร. เรียกว่าว่างทางวัตถุต้องว่าอย่างนั้น. คนก็ตกใจเป็นการฉิบหายหมดไม่มีอะไรเหลือ ไม่กล้าสนใจกลัวเรื่องนี้ ว่างทางวัตถุ.

คำว่าว่าง ความว่างนี้ ภาษาไทยเรามันว่างทางวัตถุก็ได้ ว่างทางจิตก็ได้ ว่างทางไหนก็ได้. ถึงภาษาอื่นก็เหมือนกันอีก ภาษาบาลีว่าว่างสุญญตา. นี่มันก็ว่างได้หลายอย่างเหมือนกัน; ไม่ใช่ที่ว่าพูดว่าสุญญตาแล้วก็จะว่างจากตัวกูอย่างถูกต้องอย่างเดียว. ถึงว่าแปลเป็นภาษาอื่นที่เขาใช้กันอยู่เวลา

ที่เขาใช้คำที่หมายความได้หลายอย่าง ที่ใช้ธรรมดาเห็นมาก ที่สุดก็คือ คำว่า Notthing-ness ความไม่มีอะไรเลย; ยังมีพบว่า Emptyness ใช้กันอีกหลายๆอย่าง มันก็เกิดปัญหาขึ้นมาอย่างเดียวกับ ในภาษาไทยในหมู่คนที่ใช้ภาษาต่างประเทศ ไม่รู้ว่า Notthing-ness นี้คืออะไรกันแน่ แต่แล้วความไม่มีอะไรมันหมายถึงตัววัตถุก่อน ที่นี้ของเราไม่ใช่ทางวัตถุ เพราะฉะนั้นก็ผ่านไป.

ที่นี้ก็มาถึง *ว่างทางจิต* ว่างทางจิตคือจิตใจนี้ มันก็หมายถึงว่าจิตกำลังว่าง ไม่ได้คิดอะไร; ไม่รู้สึกอะไร ไม่คิดอะไร ไม่ทำหน้าที่อะไร เรียกว่าจิตว่างในทางความหมายทางจิต อย่างนี้ก็เท่ากับตาย มีค่าเท่ากับตายหรือเป็นก่อนไม้; แม้ไม่ตายมันก็แข็งที่อเป็นก่อนไม้อยู่ เหมือนกับอยู่ในสมมติทุกชนิด การอยู่ในสมมติทุกชนิดเป็นการว่างทางจิตตามแบบนี้ แข็งที่อเหมือนก่อนไม้; นี้ก็ไม่ใช้ความว่างชนิดที่เราต้องการ.

เลื่อนไปอีกชั้นหนึ่งก็ถึง *ความว่างทางปัญญา* ที่เรามักจะเรียกว่าว่างทางวิญญาณ คือว่างทางปัญญา; ขอให้เทียบกันให้ดีๆคือ ๑. ว่างทางวัตถุ ๒. ว่างทางจิต ๓. ว่างทางปัญญา

นี้หมายถึงความรู้ ความคิด ความนึกอะไรมีอยู่สมบูรณ์ รู้สึก
ตัวอยู่ด้วย

มีความว่างทางปัญญา ก็คือหมายความว่าปัญญาเป็นผู้รู้
ว่าไม่มีอะไรที่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงเลย ไม่มีอะไรที่ควรได้นามว่าตัวตนเลย ไม่มีอะไรที่ควรได้นามว่าของตนเลย; นี้
ปัญญามันกว้าง คือไม่มองเห็นอะไรจะเป็นตัวตนที่จะเข้าไป
เอาไปจับไปฉวยเอา. แต่ที่โดยที่ปัญญามันเป็นสิ่งที่รู้สึกทาง
จิต ฉะนั้นเราก็มักจะผูกไปในทางใช้คำว่าจิต ว่าจิตว่าง
เพราะมีปัญญาที่ว่าง. ถ้าไม่มีปัญญาชนิดนี้เกิดอยู่ที่จิต จิต
นี้ก็มีความว่างอย่างนั้นไม่ได้ มันก็จะไปว่างอย่างแข็งทื่อเป็น
ก้อนไม้ไปเสีย. ที่นี้กับปัญญามันมีอยู่เห็นอยู่ ว่าไม่มีอะไรที่
ควรจะนามว่าตัวตนว่าอัตตาว่าตัวตน ปัญญามันจึงว่างจาก
ความคิดว่าตัวตน หรือไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนขึ้น
มาได้ เพราะปัญญามันมีอยู่ ความคิดว่าตัวตนมันก็เกิดไม่ได้
เพราะฉะนั้นจิตนี้จึงว่างจากตัวตนเพราะอำนาจของปัญญา.

ถ้าพูดให้หมดมาตั้งแต่ต้น ตามหลักที่มีอยู่ในบาลีนั้น
ก็ต้องพูดถึงว่าโลกว้างก่อน ต้องเอ่ยถึงคำว่าโลกว้างขึ้นมาก่อน

คือถ้าพูดว่าโลกว้าง คนที่ไม่รู้ชื่อไหนชื่อไหนเลยมันก็ไม่เชื่ออีก มันก็ว่าโลกนั้นมันเต็มไปด้วยสิ่งต่างๆ. มันก็อย่างเดียวกับที่ได้พูดมาแล้วว่าเราไม่ได้หมายทางวัตถุ ที่พูดว่าโลกว้าง ไม่มีอะไรนี้ คือไม่มีอะไรที่ควรจะเรียกว่าตัวตนหรือของตน เพราะฉะนั้นบทบาทสิ่งมีอยู่ชั้กว่า “โลกว้างเพราะว่างจากสิ่งที่เป็นตัวตน”.

บรรดาสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกรวมทั้งคนและสัตว์ จิตใจของคนและสัตว์ ก็ไม่ใช่ตัวตนทั้งนั้น จึงถือว่าโลกว้าง ว่างทางภาษาวิญญาณ ทางภาษาปัญญา หรือภาษาธรรม โลกว้างก่อน เห็นโลกว้างจากตัวตนก่อน; ที่นี้พอจิตมีปัญญา เห็นโลกว้าง เรียกว่าจิตเห็นโลกก็ได้ จิตนี้เห็นโลกว้างอย่างนี้ เพราะจิตมันมีปัญญา จิตก็พลอยว่างไปด้วย เพราะว่าไม่รู้ว่าจะไปเอาอะไรที่ไหนเป็นตัวตน. แม้ว่าอยากจะมีตัวตนมัน ก็ไม่มีอะไรที่จะเอามาเป็นตัวตนได้ มันเลยเก้อไป ก็เรียกว่าจิตว่างเพราะไม่มีการยึดมันถือมันอะไรว่าเป็นตัวกูเป็นของกู.

ในที่อื่นก็พูดว่าจิตว่างเพราะว่างจากโลกะ โทสะ โมหะ ก็ได้ นี่มันพูดถึงผลที่เขยิบออกไปอีกชั้นหนึ่ง คือว่าเมื่อจิต

มีปัญญาเห็นว่าว่าง ว่างจากที่ควรยึดถือว่าตัวตนแล้ว โลกะ โทสะ โมหะ ก็ไม่มีทางจะเกิด เพราะมันไม่มีตัวตนนั้นแหละ เป็นพื้นฐาน ที่จิตใจว่างจากราคะ โลกะ โทสะ โภคะ โมหะ อะไรหมดเลย. เพราะฉะนั้นสูตรของมันจึงมีอยู่ว่า “โลกว่าง เพราะว่างจากสิ่งที่ควรเรียกว่าตัวตน” “จิตว่างเพราะไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดว่าตัวตน” เพราะมันมีแต่ช่องว่าง นี้เรียกว่าจิตว่าง โลกว่าง. นี่เป็นเรื่องของความว่างทางปัญญา ทางวิญญาณ : ว่างกายก็มีอยู่ จิตก็มีอยู่ ความนึกคิดอะไรก็มีอยู่ แต่ความรู้สึกเป็นตัวเป็นตนไม่มี เพราะปัญญาเป็นผู้เห็นอยู่; เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ว่ามันเป็นความว่างชนิดที่สาม คือ ๑. ว่างทางวัตถุ ๒. ว่างทางจิต ๓. ว่างทางปัญญา ที่พูดว่าจิตว่างหรือความว่างที่จะเป็นประโยชน์แก่เราได้หรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านสอนนั้น คือความว่างทางปัญญา หรือจะเรียกว่าจิตว่าง ก็เป็นจิตว่างทางปัญญา ไม่ใช่จิตมันหยุดหรือดับหรือนิ่งหรือไม่มีพฤติกรรมอะไร.

ยังมีความว่างอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเราจะเรียกกันในที่นี้ว่า ความว่างอันธพาล : ความว่างอันธพาลนี้ไม่เข้าแบบไหนหมด

เลย ไม่เข้าความว่างทางวัตถุ แล้วไม่เข้าความว่างทางจิต แล้วมันก็ไม่อาจจะเข้ากับความว่างทางปัญญาเพราะมัน ว่าง มันเป็นความว่างของคน ว่าง ของคนมีกิเลสที่คิดว่าว่าง. ก็ เหมือนกับที่พูดกันอยู่นี้ ถ้ามีจิตว่าง ถ้ามีความว่างในจิตแล้วก็ไม่รับผิดชอบอะไรหมด ไม่ถือศีลถือขัว ไม่ถือบุญถือบาป ทำอะไรเอาแต่ความเห็นแก่ตัวของตัวนี้ก็มีจิตว่าง ไม่ถือหลักถือเกณฑ์อะไร. ความว่างชนิดนี้หรือจิตว่างชนิดนี้คือ ความว่างอันธพาล ไม่เข้าไปในความว่างอย่างทีหนึ่งหรืออย่างที่สองหรืออย่างที่สามที่พูดมาแล้ว และที่จริงมันไม่ใช่ความว่าง มันเป็นความว่างที่คนอันธพาลว่าเอาเองว่าความว่าง ที่จริงมันไม่ใช่ความว่าง แต่มันก็ได้มีชื่อเรียกกันขึ้นมาแล้วว่าความว่างและตามแบบของอันธพาล; เรียกว่ามิจจาภิภูริทั้งนั้นเลย จะมีก็ชนิด ก็เรียกว่ามิจจาภิภูริทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้ประกอบอยู่ด้วยปัญญา จึงไม่ใช่ความว่างทางปัญญา มันก็เลยเป็นมิจจาภิภูริ เพราะเป็นมิจจาภิภูริที่มีแต่ความว่างแบบอันธพาล.

ยกตัวอย่างในครั้งพุทธกาลที่เป็นลัทธิ นิกายคู่แข่งชั้น
กับพระพุทธเจ้าพวกอภิกิริยะทิฏฐิ จะเป็นครูสณฺฑชัยหรือครู
อะไรจำชื่อไม่แม่นนัก เขาสอนว่าการกระทำไม่เป็นอันกระทำ
เรียกว่าอภิกิริยะทิฏฐิ เพราะสอนว่าการกระทำทุกอย่าง^๕ไม่
เป็นอันว่าได้กระทำ เช่นว่าทำบุญ มันก็สิ้นสุดแก่กินเข้าไป
หมดกัน หรือว่าบุญชายัณฺฐมันก็ไม่มีผลอะไรมากไปกว่ากลายเป็น
ขี้เถ้า ทำบุญกุศลเลี้ยงพระอย่าง^๕ มันก็สิ้นสุดลงแก่กินเข้าไป
หมดกัน อย่าง^๕ก็มี เรียกว่า “อภิกิริยะทิฏฐิ”.

ที่เกี่ยวกับตัวตนก็มีนิกายหนึ่ง อชิตเกสทกัมพล อาจารย์
ชื่ออย่าง^๕ ว่าการฆ่าไม่มี เพราะฉะนั้นบาปเนื่องด้วยการฆ่า
จึงไม่มีเพียงแต่อดูผ่านไปในระหว่างอดู. เช่นว่าเอาดาบมา
ฟันคนคอขาดตายไปอย่าง^๕ การฆ่าไม่มี บาปไม่มี เพราะเป็น
เพียงอดูผ่านไปในระหว่างอดู นี้เขาก็พูดอย่างไม่มีตัวตน
เหมือนกัน ดาบก็เป็นวัตถุอันหนึ่งประกอบไปด้วยอดู แล้วก็
เนื้อคนหนึ่งคน คอคนนั้นก็^๕เป็นสิ่งที่ประกอบไปด้วยอดู เพราะ
ฉะนั้นอดูผ่านไปในระหว่างอดูเท่านั้นเอง ไม่มีใครฆ่าใคร
เพราะฉะนั้นบาปก็ไม่มี บุญก็ไม่มี เพราะการฆ่า^๕; อย่าง^๕ก็มี.

นี้เขาไม่มีตัวตนเหมือนกันแต่เป็นอันธพาลอย่างนี้ แต่เหตุที่
 เพราะมันผิด เราจึงไม่เรียกว่าความว่างแห่งปัญญา มันเป็น
 ความคิดที่เข้าข้างตัวหรือมีตัวตนไม่สะอาด แล้วก็พุดไปโดย
 เหตุผลอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นมิจฉาทิฎฐิ. ชื่ออาจารย์ที่ออกชื่อ
 มานี้อาจจะผิดก็ได้นะ เพราะผมไม่ตั้งใจจะจำ; อยากรู้ก็ไป
 เปิดดู.

ที่นั่นก็อีกอันหนึ่งก็คือว่า การปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมะ
 ปฏิบัติศาสนานี้ไม่มี คือไม่มีผลอะไรเลย ไม่มีผลที่จะทำ
 ให้เกิดเป็นดีหรือชั่วอะไรได้เลย เพราะว่าสัตว์นั้นจะต้องไปตาม
 ธรรมชาติมันหมุนไปตามธรรมชาติ ในที่สุดมันก็หลุดพ้นเอง
 ใครจะเร่งให้เร็วกว่านั้นไม่ได้ ใครจะทำให้ช้ากว่านั้นก็ได้
 สัตว์ตนหนึ่งนั้นมันจะต้องไปตามความ หมุนไปตาม เรื่องของ
 มันเอง แล้วมันจะหยุดจบเองของมันเอง เหมือนกับค่าย
 กลุ่มๆ ที่มีวันให้มันเบ้มกลุ่มกลมที่เราจับเงื่อนไขข้างนี้ไว้แล้ว
 เราวางกลุ่มค่ายนั้นไป กลุ่มค่ายมันก็ลงไปเองจนหมดกลุ่ม
 แล้วมันก็หยุดเอง ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น ไม่มีทางจะแก้ไข
 ให้เร็วขึ้นหรือดีขึ้นด้วยการปฏิบัติทางศาสนา มันยกเลิกศาสนา

หรือการปฏิบัติทางศาสนาเสียเลย. นี้ก็เรียกว่าไม่มีตัวตนอะไร
เหมือนกัน ไม่มีตัวตนที่จะพูดกันรู้เรื่องเหมือนกัน ก็ต้อง
เรียกว่าความว่างอันธพาล มีอะไรมากแยะกายมากอะไร ๆ
ในฝ่ายความว่างอันธพาล.

ที่พูดแย้งกันอยู่ที่กรุงเทพฯ ในหน้าหนังสือพิมพ์นี้เป็น
เด็กกอมมือ เป็นความว่างอันธพาลชนิดเด็กกอมมือมากกว่า
ถ้าไปเทียบกับลัทธิความว่างที่มีอยู่แล้วในครั้งพุทธกาล แล้ว
รวมความแล้วก็เป็นความว่างอันธพาลเหมือนกัน คือเป็นมิจฉา
ทิฏฐิ ไม่ใช่ปัญญา แล้วก็นั่งดูด้วยสายตาเป็นมิจฉาทิฏฐิ
ให้เห็นเป็นไม่มีตัวตน แล้วก็มารับผิดชอบอะไร แล้วก็
ไม่ยึดถืออะไรที่จะเป็นดีเป็นชั่วเป็นอะไรขึ้นมาเหมือนกัน เรา
เลยได้ความว่างอันธพาลมาอีกพวกหนึ่งเป็นพวกที่สี่ ซึ่งที่
จริงไม่ใช่ความว่างที่ถูกต้องตามหลักของธรรมะหรือ ของพระ
พุทธศาสนา มันต้องอาศัยมิจฉาทิฏฐิ เข้าใจผิดอะไรอยู่
อย่างหนึ่งหรือไขว้อะไรอยู่ อย่างหนึ่งมันจึง จะเกิดความรู้สึก
ชนิดนั้นขึ้นมาได้ มันก็เลยไม่รู้จะเรียกอะไรดีก็เลยต้องเรียก
ความว่างแบบอันธพาล ซึ่งที่แท้ไม่ใช่ความว่าง.

ที่มันเป็นความว่างจริง ๆ นั้นมันก็มีอยู่ ๓ อย่างแรก
ข้างต้น คือว่าว่างทางวัตถุ ไม่มีวัตถุอะไรเลย ว่างทาง
จิต จิตไม่มีพฤติกรรมอะไรเลย แล้วก็ว่างทางปัญญาคือรู้ว่าไม่มี
ตัวตนที่ควรยึดมั่นถือมั่นเลย. นี่ว่างควรจะเรียกว่าว่างจริง ๆ
ตามความหมายของมันทางวัตถุ ทางจิต ทางปัญญา. ส่วน
ความว่างอันธพาล^๕ที่แท้ไม่ใช่ความว่างทางไหน ถ้าว่างก็
ต้องเป็นความว่างทางมิจฉาทิฏฐิ^๖ ซึ่งเรียกว่าว่างอันธพาล.

ที่พูดมาทั้งหมดนี้เพื่อให้เข้าใจคำว่า ว่าง-ว่าง-ว่าง
ทุกอย่างก่อนเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ความเข้าใจมันผิดขึ้น
มาได้ แล้วก็ว่าแต่หัวข้อชนิดใหญ่ ๆ ทั้งหมด : สี่ชนิดนี้เป็น
หัวข้อใหญ่ ๆ ทั้งหมด อาจจะแยกให้ย่อยให้มากกว่านี้ก็^๗ได้แต่
ไม่จำเป็น

ที่^๘เมื่อเราพูดตามแบบของพุทธศาสนาที่จะดับทุกข์
กันนั้นมันก็ต้องหมายความว่างอย่าง^๙ที่สาม คือว่างของปัญญา
ไม่ใช่ทางวัตถุ ไม่ใช่ว่างทางจิต แต่ว่างทางปัญญา แล้วก็
ไม่เลยไปถึงความว่างอันธพาล เพราะฉะนั้นขอให้ลองหยั่ง
ดูตัวเองสักชนิดหนึ่งว่า เคยเข้าใจเรื่องนี้อย่างไรหรือได้ยิน

ความว่าง ๆ นั้นจินตนึกไปทางไหน และที่แล้วมาเราเคยรู้จัก แต่ความว่างทางวัตถุเท่านั้น อย่างที่ภิกษุสี่กวางทางจิต ว่าจิตไม่คิดอะไร กายกำลังเป็นก่อนไม้อยู่ จะรู้ได้เพียงเท่านั้น. ถ้าคนทั่วไปที่ไม่ได้ยินได้ฟังได้ศึกษาอะไรเลย จะรู้แต่ว่าว่างคือไม่มีอะไรทางวัตถุ ถ้าเรียนเรื่องจิตมาเพียงนิดหน่อย ว่างก็คือจิตไม่นึกคิดอะไร เพราะฉะนั้นต้องอาศัยความหมายที่ถูกต้อง จึงจะรู้ว่าความว่างนั้นคือพูดถึงในพุทธศาสนาที่เรียกว่าสุญญตา นั้นมันคืออะไร คือ ความว่างทางสติปัญญา เฉพาะลงไปอย่างนั้น.

พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องความว่างนี้มากมายหลายแง่หลายมุมซึ่งเราจะพูดกันวันหลัง แต่ที่ควรจะนึกถึงก่อนก็ เช่นที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ผู้ที่ไปตามว่า ท่านจงมีสติเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอ ถอนความเข้าใจผิดว่าตัวตนเสียได้ แล้วแม้จตุรารักษ์จะตามท่านไม่พบ มันเป็นคำกลอนเพราะฉะนั้นคำมันก็เพี้ยน ๆ ไปตามแบบของคำกลอน เขาแต่งไว้เป็นคำกลอน เธอจงมีสติโดยมองเห็นโลกเป็นของว่างอยู่เสมอ ถอนความยึดมั่นว่าตัวตนออกเสียให้

หมด แล้วมัจจุราชจะตามมาหาเธอไม่พบ นี่ก็ถือว่าเป็นหลัก
ที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

มันสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะต้องมองเห็นว่าในพุทธภพ
เพียงคำกลอนคำเดียวนี้ สิบาทกลอนนั้นมันเป็นการแสดงถึง
สติปัญญา พูดยุว่าให้มีสติ เห็น คือปัญญาเห็นโลกโดยความ
เป็นของว่างอยู่เสมอ แล้วมันจะเป็นเรื่องสติปัญญาล้วน ไม่
ใช่เป็นเรื่องจิตเจียบนิ่งตัวแข็งเข็นก่อนไม้ คือเป็นๆ อยู่
ทันๆ อยู่ มีสติปัญญาอยู่ เห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่เสมอ
ไม่มีความรู้สึกที่ว่าตัวกูเหลืออยู่เลย เมื่อนั้นความตายก็ไม่มีแก่
ผู้ใด เลยเป็นเรื่องของปัญญาที่สูงสุด เป็นปัญญาตามแบบ
ของพุทธศาสนาแล้วที่สูงสุด จนมัจจุราชเที่ยวตามหาตัวผู้ใด
ไม่พบ. คำว่าสูญญิตานแปลว่าความว่าง ความว่างของโลก
คือความที่ไม่มีตัวตนที่จะหาพบได้ในโลก, ความว่างของจิต
หมายความว่าจิตประกอบอยู่ด้วยปัญญา, เพราะฉะนั้นเราจึง
ให้หัวข้อของเราในวันนี้ว่า “ความว่างจากตัวกู คือความ
เต็มของสติปัญญา”.

ที่นี้จะพูดเอาจิตเป็นหลักก็พูดว่า: เมื่อจิตว่างจาก
 ทั่วๆ จิตก็เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา. เอาละขอให้ว่างจากทั่วๆ
 ก็แล้วกัน จะเป็นภาวะความว่าง หรือเป็นจิตก็ตาม พอว่าง
 จากทั่วๆ แล้วมันจะเต็มอยู่ด้วยสติปัญญา. มันก็ตอบได้โดยคำ
 อธิบายอยู่แล้วว่า ถ้าทั่วๆ ยังอยู่ปัญญา ก็ไม่มี และทั่วๆ หายไป
 เพราะสติปัญญามันมี; มันอยู่พร้อมกันไม่ได้. ดังนั้นสติปัญญา
 ของคนธรรมดาที่มีเป็นพักๆ เกี่ยวก็มีทั่วๆ เกี่ยวก็ไม่มีทั่วๆ สลับ
 กันอยู่ ก็เรียกว่ามีสติปัญญาเป็นพักๆ มีสติไม่สมบูรณ์ อย่าง
 พระอรหันต์ก็มีสติปัญญาสมบูรณ์ มันก็ว่างเด็ดขาดไป ว่าง
 จากทั่วๆ ว่างเด็ดขาดไปเลย มันไม่กลับมามีทั่วๆ อีก, มันก็ต่าง
 กันเท่านั้น. แต่ถ้าเป็นขณะที่ว่างจากทั่วๆ มันก็สบายด้วยกันทั้ง
 นั้นมันก็เย็นสบายด้วยกันทั้งนั้น พักผ่อนทางวิญญาณด้วยกัน
 ทั้งนั้น จะเป็นของคนที่ไม่ได้เล่าเรียนหรือของคนที่เรียนมาก
 อะไรก็ตามใจ แต่ถ้าจิตมันว่างจากทั่วๆ ละก็ มันสบายเท่ากัน
 มันมีความหมายว่าเป็นความดับเย็น เป็นความพักผ่อนทาง
 วิญญาณด้วยกัน

ที่จะให้ดูกันต่อไปก็คือว่า เมื่อจิตว่างจากทั่วๆ และเต็ม
 ไปด้วยสติปัญญา แล้วมันจะเป็นสติปัญญาอันไหน? สติปัญญา

เดิม ๆ หรือสติปัญญาที่เพิ่งศึกษาเล่าเรียน ? นี้เราจะตอบตาม
 วิชาหลักของธรรมะว่า สติปัญญาเดิมก็แล้วกัน สติปัญญา
 เดิมที่เป็นคุณสมบัติของจิตมาตั้งแต่ต้น.

ถ้าไม่เข้าใจผมจะว่าให้ฟัง คือจะย้าอีกหน มันจะ
 ปนกันยุ่งหมด เรามีหลักว่า ความว่างจากตัวกู คือความ
 เต็มอยู่ของสติปัญญา สติปัญญาไหน? สติปัญญาเดิม เดิม
 แท้ที่เป็นคุณสมบัติของจิตเมื่อว่างจากตัวกู. สติปัญญาชนิดนี้
 มันเกือบจะไม่มี ความหมายว่าสติปัญญา คือความที่มันไม่มี
 ตัวกูหรือที่มันไม่ อยากจะมีตัวกูนั้นแหละ คือยอดของปัญญา
 มันไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไรกันละ แต่เมื่อมันไม่มีความอยาก
 จะเป็นตัวกูแล้ว ก็ต้องถือเป็นยอดของปัญญา ก็เลยดีที่ว่า
 เป็นสติปัญญาเดิมของจิตตามธรรมชาติ ไม่ใช่การศึกษา
 เล่าเรียน โดยอาศัยหลักที่ว่า จิตนี้เป็นประภัสสรแล้วก็เพิ่ง
 เศร้าหมองเมื่อกิเลสเกิดขึ้นมา คือถ้าอย่ามีกิเลสเกิดขึ้นมา
 จิตมีภาวะประภัสสร. ในภาวะประภัสสรนั้นไม่มีความรู้
 สึกว่าตัวกูของกูเลย. เพราะความรู้ที่ไม่รู้สึกว่าตัวกูของกูนี้
 มันจึงไม่มีความทุกข์เลย เพราะฉะนั้นเท่านั้นแหละมันพอแล้ว

ถ้ามันมีอะไรให้สูงกว่านั้นไปอีก ก็ไม่มีประโยชน์อะไร.
 ถ้าหากเดี๋ยวนี้เราเรียน ศึกษาเล่าเรียน เรียน ๆ ья เรียนไป
 เยอะแยะในโลกนี้ มันก็ไม่ทำอะไรให้มากกว่านั้นได้ คือมัน
 ไม่ช่วยดับทุกข์ หรือไม่หยุดทุกข์อะไรได้ บัญญาใหม่ๆ แบบ
 นี้มันก็เพิ่มทุกข์เท่านั้นเอง.

เอาละที่นี้เราเรียนพุทธศาสนาดีล สมานธิ บัญญานี้
 เรียน ๆ ๆ ๆ บัญญานี้ก็เพียงช่วยไม่ให้เกิดกิเลสเท่านั้น เพื่อ
 ไม่ให้เกิดอุปกิเลสมารอบงำจิตประภัสสรเท่านั้น มันเป็น
 บัญญาเพียงเท่านั้น; บัญญาทำลายกิเลสไม่ไปครอบงำจิต
 ประภัสสร ที่ประภัสสรก็ประภัสสรตลอดกาลไปเลย ไม่อยาก
 ที่จะมีตัวของกู มันไม่เกิด โลภะ โทสะ โมหะเอง. มัน
 คล้ายกับคนบ้า ไข้อะไร คนหนึ่งไม่ อยากอะไร ไปในทางที่มี
 ความทุกข์ นั่นก็พอแล้ว. ที่นี้เราจะไปเรียนให้มาก ๆ ๆ ขึ้น
 ให้มีปัญญามากขึ้น มันก็อยู่ส่วนนอก นอกส่วนที่จะไม่ให้
 กิเลสไปครอบงำจิตประภัสสร.

สิ่งที่เขาเรียกว่าปัญญา ๆ นี้มันเป็นพวกเจตสิก ไม่ใช่
 พวกจิต มันคือสิ่งที่จะมาเกิดแก่จิต แล้วเราทำปัญญาให้เกิด

ชั้นก็คือ ทำให้เกิดสติที่ชื่อว่าปัญญา^๕ เกิดขึ้นเพื่อจะครอบ
 วจาเจตสิกประเภทอกุศล คือกิเลส. เจตสิกนี้มีทั้งฝ่ายกุศล
 และอกุศล ที่^๕เมื่อมันเต็มไปด้วยอกุศลมันก็มีตัวกูของกู
 เรือย นั่นแหละคืออุปกิเลสที่เข้ามาครอบงำจิตให้สูญเสียความ
 เป็นประภัสสร. ที่^๕เมื่อบวชเราเรียนเราประพฤติศีล สมาธิ
 ปัญญา^๕มากขึ้น ๆ จิตมันก็มีเจตสิกประเภทกุศลเพิ่มขึ้น มี
 ปัญญาเพิ่มขึ้นเพื่อกำจัดกิเลส ขจัดกิเลสออกไป อย่าให้
 เข้ามาครอบงำจิตประภัสสร. ที่^๕นี้ในจิตประภัสสรมันก็ไม่
 ตัวกูของกูอยู่แล้ว แล้วมันก็พอแล้ว อย่าไปต้องการอะไร
 ให้มันมากกว่านั้น ให้สวยให้งามให้หูให้hraไปกว่านั้น
 มันก็พอแล้ว สำหรับจะไม่มีความทุกข์.

มันพอแล้วก็คือมันไม่มีทางที่จะเกิดความทุกข์, ที่ไป
 ทำให้มันหูหრა สวยงามขึ้น มันก็ไม่จำเป็น; มันจะย่นวก
 ไปหาความเศร้าหมองอีก เพราะฉะนั้นการที่บางคนหรือ
 บางหมู่เขาเรียกว่าจิตเดิมแท้ พอแล้ว ^๕นี้ก็หมายความอย่าง^๕
 ก็ถูกของเขาเหมือนกัน หน้าที่เพียงแต่ให้จิตเดิมแท้คงสภาพ
 เดิมได้ตลอดกาล นี่เป็นหน้าที่ที่เราจะต้องทำ คือจิต

เติมเท่านั้นไม่เติมแท้ไปได้ตลอดกาลเพราะมันมีอะไรมาครอบ
งำจิตเติมแท้ให้กลายเป็นจิตใหม่ ประกอบด้วยของใหม่คือ
กิเลส เพราะฉะนั้นจึงพูดได้เลยว่า เติมอยู่ด้วยสติปัญญา
นั่นคือปัญญาเติมแท้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติประจำของสิ่งที่เรียก
ว่า “จิต” คือความเป็นประภัสสรของมัน ซึ่งมีรัศมีบริสุทธ์.

เปรียบเทียบทางวัตถุกันสัมผัสกันน้อยก็คือว่า อย่าง
เช่นวัตถุที่มันมีประภัสสรเช่นเพชรนั้น รัศมีของเพชรนั้นคือ
ประภัสสรนั่นเอง ดังนั้นในเพชรที่เป็นเพชรจริงๆ มันก็มี
ประภัสสร. ทีนี้เมื่อประภัสสรไม่ได้ ประภัสสรแสดงออกมา
ไม่ได้ เพราะมันมีความขรุขระหรือความสกปรกอะไรมาหุ้ม
เสีย ดังนั้นเราก็กันเอาส่วนนี้ออกไปเสีย ความเป็นประภัสสร
มันก็จะแสดงออกมาและตลอดกาลได้. จิตนี้ก็เหมือนกัน
หน้าที่ของเราก็คือ อย่าเกิดตัวกูของกูขึ้นมา จิตก็ฉลาดอยู่
ตามเติมเท่าเติมและเท่านั้นก็พอแล้ว ฟังดูไม่น่าเชื่อ เหมือน
ว่าโง่ที่สุดเพราะไม่ได้เล่าเรียนอะไรเลย เสร็จแล้วก็พอแล้ว
สำหรับที่จะได้ไม่มีความทุกข์.

เอาละทีนี้มันมาถึงปัญหาสำคัญที่สุดก็คือว่าคำพูดที่พูด
อยู่มันทำพิษ อะไรๆ ก็พูดว่าจิตกันทั้งนั้นเลย เช่นว่าอบรม

จิตเป็นต้นขึ้นเป็นคำพูดภาษาคนไม่รู้มันแหละ. “อบรมจิต” มันคืออบรมสิ่งที่มันเนื่องอยู่กับจิต ให้มันมีสิ่งตี ๆ ฉลาด ๆ ขึ้น และมันก็ไปประกอบกับจิตหรือผสมกับจิตให้เป็นจิตตีจิต ฉลาด แม้นักเป็นจิตใหม่ แต่ว่าความฉลาดที่เกิดขึ้นมันจะช่วยกันส่วนที่เป็นกิเลสออกไปอย่ามาแตะต้องจิต อย่ามาแตะต้องจิต “อบรมจิตเพื่อให้อันอะไรออกไป อย่ามาแตะต้องจิต” มันฟังยาก. ที่จริงตัวจิตแท้ ๆ นั้นจะไปอบรมอะไรมันไม่ได้หรอก เพราะมันมีอะไรของมันครบบริบูรณ์เป็นประภัสสร; ที่เราอบรมต่อผู้ฝึกฝนนั้น มันส่วนเปลือกผิวนอก คือ พวกเจตสิก มันก็แก้ไขส่วนที่เป็นเจตสิกให้สูญไป ให้หมด ฝ่ายที่เป็นมจชาติปฏิฐหรือที่เป็นฝ่ายฝึกฝ่ายอนุสสให้เกิดขึ้นมา ให้ปรากฏแต่เจตสิกฝ่ายที่เป็นกุศล ที่มันเมื่อเกิดฝ่ายกุศลขึ้นมา มันต้องเป็นกุศลจริง ๆ คือสูงขึ้นไปจนถึงปัญญาว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมันถือมัน.

ถ้ากุศลมันเดินผิดทางมันก็อยากมีกุศลอยากคืออยากเด่น
อยากอะไรอย่างนั้นมันก็ไปยึดในกุศล ซึ่งนั่นไม่เป็นกุศล

หรือ แต่เขาก็เรียกว่ากุศลเหมือนกัน. ทำบุญทำกุศลเพื่อตัวของคุณ จะได้เกิดสุขเกิดรวยนี่มันก็เป็นกุศลอีกชนิดหนึ่ง. แต่ถ้าเป็นกุศลจริง หมายความว่า จะต้องเป็นกุศลที่ตัดความยึดมั่นถือมั่นทั้งหมดทิ้งเสีย; ที่นี้ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นนอกกุศล เจตสิกมาบังจิตประภัสสรให้เป็นจิตเศร้าหมอง นั่นคือเท่าที่เราจะทำได้ คือทำให้สิ่งที่จะมาทำลายสิ่งที่จะครอบงำจิตให้ได้ เราควรจะพูดอย่างนี้แต่ก็ไม่ว่าไปพูดว่าอบรมจิตนี้ เลยมันก็จะเลยกลาย เป็นว่าการบัญญัติความหมายของคำว่าจิตต่างกันอย่างมากมายในระหว่างคนหมู่หนึ่งกับคนอีกหมู่หนึ่ง แม้ที่เป็นพุทธบริษัทด้วยกัน ดังนั้นพุทธบริษัทด้วยกันจึงพูดกันไม่รู้เรื่อง เรื่องเกี่ยวกับจิต จะทำกับจิตอย่างไร จะจัดการกับจิตอย่างไรนั่นแหละ พูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะว่ามันพูดได้หลายแง่ดังนั้นเพราะภาษามันทำพิษ.

ทีนี้จะพูดอย่างไรให้คุณไปคิดเอาเอง ก็แล้วกัน ผมพูดแต่ว่า ถ้าเราถือหลักในพระไตรปิฎก จิตนี้ประภัสสรเพียงเศร้าหมองเมื่อกิเลสเกิดขึ้น ก็ให้ถือว่าจิตนี้มันพอของมันอยู่ในตัว มีความเป็นประภัสสรอยู่ในตัว เราจึงไปจัดการกับสิ่งที่จะมาครอบงำจิตประภัสสรเถอะ ไม่ต้องไปจัดการกับจิต

ประภัสสรนั้น. แต่คนทั่วไปเขาเรียกว่า อบรมจิตๆๆ ไม่รู้ว่าจิตไหน มันก็ต้องเป็นจิตใหม่ จิตเดิมไม่ต้องไปอบรมมัน เพราะมันสมบุรณ์อยู่ในตัว นั่นก็หมายถึงจิตโง่ ๆ จิตเขลา ๆ จิตที่ถูกห่อหุ้มด้วยกิเลสหนักที่จะต้องอบรมมัน จะต้องอย่างไรมันให้มันหมดกิเลส.

นี่แหละตัวอย่างของภาษา คือพูดกันไม่รู้เรื่อง พวกหนึ่งพูด จิตเดิมแท้มีประภัสสรอยู่แล้ว พวกหนึ่งขึ้นชื่อว่าจิตแล้วยังไม่ประภัสสรยังไม่บริสุทธิ์ได้ ยังต้องค่อยๆ ค่อยๆ ลอก ค่อยๆ อบรม ค่อยๆ สร้างอะไรขึ้นมา เพราะฉะนั้นเราอย่าเถียงกันในเรื่องนี้ดีกว่า แต่ให้รู้เท่าว่าภาษาทำพิษ ทำให้เราพูดกันไม่รู้เรื่อง เป็นอุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูดที่เราใช้พูดกันอยู่เอง. เพราะฉะนั้นก็แก้ปัญหาตรงไปยังการกระทำนั้น คือกระทำโดยวิธีที่จิตจะไม่เกิดตัวของกุศลแล้วกัน จะเรียกว่าอบรมจิตหรืออะไรก็ตามแต่ แต่การกระทำนั้นต้องกระทำให้ถูกต้องเทคนิคของธรรมชาติ ในลักษณะที่ความสำคัญมันหมายความว่าตัวของกุศลจะไม่เกิดขึ้นครอบงำจิต แล้วจิต

ก็จะสมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญา ซึ่งเป็นคุณสมบัติเต็มแท้ของมัน เป็นอะไรแท้ ๆ ซึ่งต้องมีประภัสสรซ่อนอยู่ในนั้น.

เราจะไปสร้างรัศมีให้เพชรคงเป็นไปไม่ได้ แต่เราทำให้ปรากฏออกมาได้ เพราะฉะนั้นผมจึงบอกว่าความว่างจากตัวกู้นั้นแหละ คือความสมบูรณ์แห่งสติปัญญา เมื่อใดใครก็ตามมันว่างจากความรู้สีกว่าตัวกู เมื่อมันเขามีปัญญาเต็มแท้อยู่เป็นอย่างน้อย ส่วนปัญญาใหม่ๆ มีมาเท่าไรมันก็ช่วยอะไรไม่ได้ มันไม่ต้องการอะไรมากกว่านั้น มันต้องการเพียงความไม่มีตัวกูเท่านั้น เพราะฉะนั้นจะไปเรียนเรื่องโลกมาสักเท่าไร หรือเรียนเรื่องพระไตรปิฎกให้มากออกไปอีกสักเท่าใดมันก็ไม่ช่วยได้มากกว่านั้น เพราะมันต้องการเพียงความไม่มีตัวกูเท่านั้น.

ที่^๕ความไม่มีตัวกู^๕นั้นเรา ได้ พุทกันแล้ววันก่อนว่ามีอยู่ ๓ ระดับ: ความไม่มีตัวกูโดยบังเอิญ, ความไม่มีตัวกูโดยเราควบคุมมันไว้, และความไม่มีตัวกูโดยการที่มันหมดกิเลสจริง ๆ; ซึ่งมี^๕ ๓ ระดับ จะเป็นความไม่มีตัวกูระดับไหนก็ตาม

ย่อมสมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญาเต็มแท่งนั้น; เพียงแต่ว่ามัน
 รู้สึกบ้างไม่รู้สึกบ้าง ไม่มีความรู้จักสิ่งนั้นบ้าง. เช่นว่าเรา
 เข้ามาในที่แห่งนี้ เพราะธรรมชาตินี้แวดล้อมจิตใจให้หยุด
 หยุดตัวกูของกูเสียได้ มันก็ตั้งต้นอยู่กับธรรมชาติที่เยือกเย็น
 นี้เพราะฉะนั้นจิตก็พลอยเยือกเย็นไปขณะหนึ่ง ไม่ทันยี่ดั้น
 ถือมันความเยือกเย็นนี้ เมื่อนั้นมันก็มีความเป็น ความว่าง
 จากตัวกู และสมบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญา; ก็มันเท่านั้นเอง
 ไม่มากกว่านั้น. เพราะฉะนั้นสติปัญญานี้จึงไม่ใช่สติปัญญา
 ที่ต้องศึกษาเล่าเรียนอบรมอะไร เหมือนที่เราไปปลูกปล้ำทำ
 กันมากมาย มันเป็นสติปัญญาของธรรมชาติเต็มแท่ง ซึ่งมี
 อยู่แก่สิ่งที่เรียกว่าจิต ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็ไม่ควรจะเรียกว่าจิต
 หรือมโนอะไรทำนองนั้น.

มโนธาตุ วิญญาณธาตุ จิตธาตุอะไรก็ตามก็เรียกว่า
 เป็นธาตุ เป็น Element อันหนึ่งเหมือนกับสิ่งอื่น ๆ นี้. ถ้า
 วิญญาณธาตุมันก็แปลว่ารู้วิเศษ ถ้ามโนธาตุก็แปลว่ารู้ จิต
 ธาตุมันก็แปลว่ารู้งเรื่อง เพราะคำว่าจิตนี่แปลว่ารู้งเรื่อง

หรือบางทีก็แปลว่าคิดนึกได้ มันเป็นเรื่องที่รู้สึกได้ แต่ที่แท้
มันแปลว่ารุ่งเรือง ตรงกับคำว่าวิจิตร วิจิตรที่แปลว่ารุ่ง
เรือง ภาษาบาลีจะมีแต่จิตเฉย ๆ.

เพราะฉะนั้นจึงสรุปความว่า จิตที่ว่างจากตัวกุสมบุรณ์
อยู่ด้วยสติปัญญาเต็มแท้ของจิต; คือปัญญาใหม่ ๆ จะอบรม
กันเท่าไร ก็ไม่ทำอะไรมากกว่านั้นได้ จะทำได้ก็เพียง
แต่ว่าจะช่วยให้เราทำลายกิเลสได้เร็วเข้า. เช่นเราศึกษาพระ
ไตรปิฎก เรียกศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิบัติอย่างมากมายมันก็
เพียงช่วยให้เร็วเข้าในการที่จะขจัดกิเลสออกไป ได้จิตเต็ม
แท้ประภัสสรถาวรมาโดยเร็ว เพราะว่ามันทำลายสิ่งที่จะมา
ห่อหุ้มจิตเสียหมดนั่นแล้ว.

นี่แหละผมมีความหวังมีความประสงค์อยู่อีกส่วนหนึ่งก็
คือว่า ที่พูดนี้ก็เพื่อให้ทุกคนรู้ว่าเรื่องนี้ไม่ยากและไม่เหลือวิสัย
ถ้าไปอย่างถูกต้องตามธรรมชาติแล้ว เรื่องนี้ไม่ยากเรื่องนี้ไม่
เหลือวิสัย ในการที่มนุษย์เรามีความพักผ่อนทางวิญญาณตาม
ความหมายของคำว่า มรรค ผล นิพพาน นี่ไม่ยากไม่เหลือ

วิสัย คือให้ศึกษาดูให้รู้จักธรรมชาติของมัน รู้จักทุกอย่างที่เกี่ยวกับสิ่งๆ ให้ดี ๆ ก็จะมองเห็นชนมาเองว่ามันมีลู่ทางอย่างไร แล้วก็ไม่ใช่ลู่วิสัย ขอบอย่างเดียวกันนั้น อย่างบุกป่าฝ่าดงเข้าไปในความรู้นิเวศที่ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ซึ่งชาวโลกเขาก็เรียกว่าสติปัญญาเหมือนกัน.

ความรู้ชนิดที่ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนี้ ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน ยิ่งรู้มากยิ่งลำบาก ความรู้เช่นนั้นอย่างบุกเข้าไป ดูเหมือนคนเราจะกำลังบุกเข้าไปในความรู้นิเวศนั้น ในสติปัญญาชนิดที่ไม่จริงไม่แท้ มันก็ทำให้เนิ่นช้า แล้วก็มองมาย้อนหลังจะเห็นว่าเหลือวิสัย แล้วมันเคลือบเบียดเบียดไปยังทิศตรงกันข้าม ซึ่งมีแต่จะยั่วให้เกิดตัวกูของกูทั้งนั้น เพราะการที่คนเราจะบุกเข้าไปสู่ความรู้มากจนท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้น มันจะเป็นเรื่องตัวกูของกูทั้งหมด ไม่มีเรื่องที่ถูกต้องตรงจุดหมายนี้เลย ฉะนั้น ต้องระวังสิ่งที่เรียกว่าสติปัญญา ต้องให้ มัน ถูก ต้อง แล้วต้องให้มันพอดี. เรื่อง ของธรรม ชาติแท้มัน ไม่ต้องทำอะไรเราจะศึกษาเล่าเรียนให้มากเท่าไรก็ต้องให้มาช่วยในการ

ที่หยุดตัวกูของกู หยุดกิเลสที่จะครอบงำจิตที่เป็นตัวกูของกู.
ถ้าเรา ไปเรียน ที่มันส่งเสริมตัวกูของกูหรือว่า ไปเรียน โนปม
ไปหมดไม่รู้จักสิ้นสุด แล้วมันก็คงจะไม่ได้อะไร บางทีก็จะ
ตายเสียก่อน แต่ที่จะได้อะไรที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

สรุปความไว้กันลืม ไปคิดนึกกูเองต่อไปใหม่ว่า ความ
ว่างจากตัวกู คือความสมบูรณ์แห่งสติปัญญา จะเต็มอยู่
ด้วยสติปัญญา จิตที่ว่างจากตัวกูตามแบบที่ถูกต้องนั้น คือ
จิตที่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญาเหมือนกัน.

เอาละพอกันทีวันนี้นันมีดี

มีนมให้กิน

ต้อบ เว้นเกิด เว้นตาย ทมบบุญบารมี
เมื่อไร งาม ชนแก่ ไม่แรงปาน
เมื่อต้อบเกิด เมื่อต้อบตาย สบายศรี
มีนมให้กิน! ใจครนทนม จนกินเอย ๓

ชั่วในดี

ส่วนที่ชั่ว มีกลัว อยู่ในดี
คือดีมี เลศยั่ว ให้มัวหลง
ไม่ค่อยสอน ไม่ค่อยเตือน อาจเพื่อนหลง
สอนไม่ลึก สอนไม่ตรง จึงหลงดี

ยั่วให้หลง ในดี-ดี เป็นผีบ้า
ไม่นานหนอ ต่อมา ก็สิ้นศรี
ดีมันสอน ไม่ค่อยจะ ถูกวิธี
ยึดมั่น “ดี” แล้วยิ่งยาก จะจากวาง

ยังมีดี ก็ยังมี คนรบกวน
หลายกระบวน หลายวิธี ไม่มีสร้าง
พวกฤษยา ก็หาช่อง จ้องจิตล้าง
มองดูบ้าง ชั่วในดี มีอยู่น้อย ๆ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

ดีในชั่ว

ส่วนที่ดี มีซ่อน อยู่ในชั่ว
ซึ่งสอนให้ เต็มตัว ไม่ยังท่า
มันสอนอย่าง เจ็บซ้ำ เป็นธรรมดา
แต่มันสอน ลึกกว่า เมื่อได้ดี

ชั่วมันสอน มากกว่า หรือจริงกว่า
มันสอนได้ ดีกว่า ความสุขศรี
สอนดีกว่า ให้กลับตน จนถูกวิธี
เกลียดกลัวชั่ว กว่าก่อนนี้ คืออย่างจริง

ให้ศรัทธา วิงหา พระศาสนา
เรียนศึกษา ภาวนา เป็นอย่างยิ่ง
สัตว์นรก หมกอยู่ ยังรู้ดี
ตัวของตัว เพราะชั่วสิ่ง สอนรุนแรง ๕

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

คำขอบพระคุณ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยาย หลักธรรมคำสอนเล่มนี้เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีป ส่องทางชีวิตให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่ง อาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลก

กราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พาณิช แห่งธรรมทานมูลนิธิ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ และองค์การฟื้นฟูพระศาสนา คณะทำงานและผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ มูลนิธิ กองทุน วัด หน่วยราชการ โรงเรียน หอสมุด ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วราชอาณาจักร ที่ได้กรุณาช่วยเผยแพร่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะไว้บริการแก่ท่านสาธุชน จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๗๐๐ โทร.๘๘๘๗๕๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เขิญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ในโครงการ ทบพระ ทบธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๕.๐๐-๑๐.๓๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบัน หนังสือธรรม อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๔๔๑๕๓๕

บันทึกการจัดพิมพ์

ธรรมสภา ขอกราบนมัสการขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม องค์บรรยายหนังสือ ชุด
๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิธรรมทาน ที่
อนุญาตและสนับสนุนการจัดพิมพ์ ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิเผยแพร่
ชีวิตประเสริฐ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ผู้จัดพิมพ์หนังสือในครั้งแรก
และขอกราบขอบพระคุณ ท่านอาจารย์โชติวัฒน์ ปุณโณปถัมภ์ แห่งมหา
วิทยาลัยศิลปากร จิตรกรผู้วาดภาพปกหนังสือชุดนี้ เป็นอย่างสูง

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม

๕. เรื่อง มนุษย์ศูนย์	ราคา ๖๐ บาท
๑๐. เรื่อง มองโลก มองชีวิต	ราคา ๖๐ บาท
๑๑. เรื่อง ธรรมะสำหรับสังคม	ราคา ๗๐ บาท
๑๒. เรื่อง จุดหมายของการบวช	ราคา ๗๐ บาท
๑๓. เรื่อง ความว่าง จิตว่าง	ราคา ๗๐ บาท
๑๔. เรื่อง การทำสมาธิวิปัสสนา	ราคา ๗๕ บาท
๑๕. เรื่อง วิธีแห่งการบรรพเทาทุภัก	ราคา ๕๐ บาท
๑๖. เรื่อง ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน	ราคา ๑๐๐ บาท

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม มี ๒๔ เรื่อง
จัดพิมพ์เป็นธรรมสังคการะครบบริบูรณ์ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๕

ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...

ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ ๖ ต. เถม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๖๖๑-๒ โทรสาร. ๔๓๑๕๕๗

ธรรมสภา ๓๕/๒๗๐ จรัญสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. (๐๒) ๔๓๔๔๒๖๗, ๔๓๔๓๕๖๖, ๘๘๘๗๕๔๐ โทรสาร. ๔๒๔๐๓๗๕

